ואיש תבונה ידלנה. הכין מה היה בלבו של עולא שהיה מסתכל בו: ואיתנו בסאן סברוה. עולא ורבה שלא רצו לסדולה לדברי רבי אמא דבר. עהג: באור ששבת. ס"ה כשבת שלנו היום, ומכל מקום ממלאכת עבודה אסר, שלנו בהיתר, כגון של מים ושל מולה לו גר הדלקן מערב יום הכפורים. מברכין אף במולאי יום הכפורים, דהיתר ברכה משום דלבר מידום הוא ל' שלא נהנה מן הלוד היום: באור היוצא מהעצים. דלבר"ם עכשיו, אין מברכין עליו בתולאי יה"כ, אלא במולאי שבת שלאף הוא ממלאכת בריית לוד:

ואיש תבונה ידלנה מים עמוקים עצה בלב איש זה עולא ואיש תבונה ידלנה זה רבה בר בר חנה ואיתנו בסאן סברוה כי הא דאמר ר' בנימן בר יפת אמר רבי יוחנן "מברכין על האור בין במוצאי שבת בין במוצאי יום הכפורים וכן [6] עמא דבר מיתיבי אין מברכין על האור אלא במוצאי שבת הואיל ותחילת בריתו הוא וכיון שרואה מברך מיד רבי יהודה אומר סודרן על הכום ואמר רבי יוחנן הלכה כרבי יהודה לא קשיא כאן באור ששבת כאן באור היוצא [2] מן העצים ומן האבנים תני חדא [3] אור היוצא מן העצים ומן האבנים מברכין עליו ותני חדא אין מברכין עליו לא קשיא כאן [4] במוצאי שבת כאן במוצאי יום הכפורים רבי מפזרן רבי חייא מכנסן אמר רבי יצחק בר אבדימי אע"פ שרבי מפזרן חחר וסודרן על הכום כדי להוציא בניו ובני ביתו ואור במוצאי שבת איברי והא תניא [5] עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות אלו הן באר והמן וקשת כתב ומכתב והלוחות וקברו של משה מערה שעמד בו משה ואליהו פתיחת פי הארץ ופתיחת פי הארץ לבלוע את הרשעים רבי נחמיה אומר משום אביו אף האור והפרד ר' יאשיה אומר משום אביו אף האיל והשמיר רבי יהודה אומר אף הצבת הוא היה אומר [6] צבתא בצבתא מתעברא וצבתא קמייתא מאן עבר הא לאי ברייה בידי שמים היא אמר ליה [7] אפשר יעשנה כרפום ויקבענה כיון הא לאי בריה בידי אדם היא לא קשיא הא באור דידן הא באור דגיהנם במוצאי שבת אור דגיהנם בערב שבת ואור דגיהנם בערב שבת איברי והא תניא [8] שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם ואלו הן תורה ותשובה וגן עדן וגיהנם וכסא הכבוד ובית המקדש ושמו של משיח תורה דכתיב [9] ה' קני ראשית דרכו תשובה דכתיב [10] בטרם הרים יולדו וכתיב [11] תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם גן עדן דכתיב [12] ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם גיהנם דכתיב [13] כי ערוך מאתמול תפתה כסא הכבוד ובית המקדש דכתיב [14] כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו שמו של משיח דכתיב [15] יהי שמו לעולם לפני שמש ינון שמו אמרי חללה הוא דנברא קודם שנברא העולם ואור דידיה בערב שבת ואור דידיה בערב שבת איברי ודתניא רבי יוסי אומר אור שברא הקב"ה בשני בשבת אין לו כבייה לעולם שנאמר [16] ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה ואמר רבי בנאה בריה דרבי עולא מפני מה לא נאמר כי טוב בשני בשבת מפני שנברא בו אור של גיהנם ואמר רבי אלעזר אע"פ שלא נאמר בו כי טוב חזר וכללו בששי שנאמר [17] וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד אלא חללה. קודם שנברא העולם ואור דידיה בשני בשבת ואור דידן במחשבה עלה ליבראות בערב שבת ולא נברא עד מוצאי שבת דתניא ר' יוסי אומר שני דברים עלו במחשבה ליבראות בערב שבת ולא נבראו עד מוצאי שבת ובמוצאי שבת נתן הקב"ה דיעה [18] בארם הראשון מערן דוגמא של מערה והביא שני אבנים וטחנן [19] זו בזו ויצא מהן אור והביא שתי ברמות והרכיב זו בזו ויצא מהן פרד רבן שמעון בן גמליאל אומר פרד בימי ענה היה שנאמר [20] הוא ענה אשר מצא את הימים במדבר [21] דורשי [22] חמורות היו אומרים ענה פסול היה לפיכך הביא פסול לעולם שנאמר [23] אלה בני שעיר החורי [24] וכתיב אלה בני צבעון ואיה ענה [25] אלא מלמד שבא צבעון על אמו והוליד ממנה ענה ודילמא תרי ענה הוו אמר רבא [26] אמינא מילתא דשכיח מלכא לא אמרה ומנו שמואל איכא דאמרי אמר ר"פ אמינא מילתא דשכיח מלכא לא אמרה ומנו רבא [27] אמר קרא הוא ענה הוא ענה דמעיקרא תנו רבנן [28] עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות ואלו הן באר ומן וקשת הכתב והמכתב והלוחות קברו של משה ומערה שעמד בה משה ואליהו פתיחת פי הארץ ופתיחת פי הארץ לבלוע את הרשעים ויש אומרים אף מקלו של אהרן שקדיה ופרחיה ויש אומרים אף המיקקן ויש אומרים אף

בגדו

אלה בני שעיר החורי וכי מלמד שבא צבעון על אמו. מימה דמים טחלין (נ"ג קט:) מוכח מהלי קלא דנמי נמים כנגים וא"כ מגלן שבא על אמו ועוד לא מליט בכל התורה שיקרולו לבן אמו בנו והכא אמר דלהכי קרי ליה בנו לפי שטלה מגשמו וא"ל דקרי ליה בנו לפי שהיה בן בנו כדאמרינן בים טחלין והכא דייק שבא על אמו מדלא כתיב ליה שהיה אמו ק"ן בן לבצון ולא כתיב אלא ענה לאחיה ש"מ לפי שהיה נמי בן אמו של שעיר כתביה קרא הכא עם שאר בני שעיר:

מן

מבורת השלם עם תוספות

ס) [נדרים נח. הי"ל], ס) [נדרים פרק ב מכתה ו [ע"ש] מגילה מרגא מגלה], ג) [תוספתא דבריה פ"ח], ד) [נדרים לט:], ה) [נדרים מו. מולין קלד:], ו) [ומין מיקשות מולין קלד: ד"ה חיבלי מגורות מים כשם מגרון], ז) [בבא בתרא קמ:], ח) [נדרים פרק ה ע"ב כמה מנים], ט) [מכות ד ע"ב], ו) [מכות דף לה. ר"ה תחתיא דיש בראשית], כ) [בלשון מיוחס דף יט.], ל) עי' תוספות דף יל. ד"ה מ"ב], מ) בבחיה מס ע"ב.

גליון השלם

רש"י ד"ה ראשית דרבו כבי בחש שחורה ע"ב לבנה. מי נרש"י של הפירים [ב. מין כשפת קוקוסיה מלגלים שמלוים בשורה:

לעזר רש"י

מגלי"ש. פירוש לבנה, מלקטים (נדר"י פתוח מה. לם) כלי שמשתמין בו כל כלי מתכת לחמין (עיין ערך לבנה ל').

ליקוטי רש"י

שבא דבר. שבא הבטח (ירמיהו יח). שבעה דברים נבראו קודם שנברא השלם. כלומר שלו במחשבה (הכנתם קודם שנברא העולם שלים לעולם נגא מם ובדלמנים מתמצמן של ישראל קדמה לכל ומל כמיך לא נברא בעולם כמולם נגא ניחמם לעוך הרפאים (ירמיה לח. רש"). גיהנם דכתיב כי ערוך מאתמול תפתה. לאיזו יום שם לו לאמול ולא לאלום מלמד שהיה לו לאמר ולא לפני מיי מי לאמר אם יום מי מי מי נברא ניחמם (ירמיה לח.). דורשי חמורות. קרים המחמרים הכלולים בתורה (ברכות מד.). מלמד שבא צבעון על אמו. נמלא מהא לאמר אמו, אלין לאמר דנמי של אמו. נמלא מהא לאמר דנמי מים הלה דקרי ליה בן שמיר לא מנוס שהיה אמו של צבעון אלא לאמעמיק דבר נמים הרי כן נמנעת. ס"ב לא לאמרים נגי לאמון (ראש"ם ב"ב קמ:). אריבא דאמרי אמר רב אמא ורב ומנו רבא [רבה]. רבה מנו קרי מנוי מלכה עשוים הלכמא אמר כדומה לבר מפנים מנין ומלכה דהלכמא מרב יוסף (לעיל דף קד:) (ראש"ם ב"ב קמ:).

תוספות אור השלם

א) ר' שבני ראשית דרשו שרם מקבלין מאה: (משלי ח. כב)

ב) בטרם הרים יולדו ותחולל ארץ ותבל מעולם עד עולם אתה אל: (תהלים ק. ב)

ג) תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם: (תהלים ק. ג)

ד) נשמו ה' אלהים גן בעדן מקדם אשר שם את האדם אשר יצר: (בראשית ב. ח)

אש לעצים הרבה נשמה מכרשנו: (ישעיה ל. לג)

ה) כי ערוך מאתמול תפתה גם הוא למלך הוכן העמיק הרחיב מדרתו: (ישעיה ל. לג)

ו) ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם ויצמח ה' אלהים מן האדמה כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל: (בראשית ב. ט)

ז) יהי שמו לעולם לפני שמש ינון שמו והתברכו בו כל גוים יאשרוהו: (תהלים עב. יז)

ח) כסא כבוד מרום מראשון מקדשנו מקום תפארתנו: (ירמיה יז. יב)

ט) ה' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו אז: (משלי ח. כב)

י) בטרם הרים יולדו ותחולל ארץ ותבל מעולם ועד עולם אתה אל: (תהלים ק. ב)

יא) תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם: (תהלים ק. ג)

יב) ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם אשר שם את האדם אשר יצר: (בראשית ב. ח)

יג) כי ערוך מאתמול תפתה גם הוא למלך הוכן העמיק הרחיב מדרתו אש וחמר הרבה נשמה ה' כנחל גפרית בערה בו: (ישעיה ל. לג)

יד) יהי שמו לעולם לפני שמש ינון שמו והתברכו בו כל גוים יאשרוהו: (תהלים עב. יז)

טו) ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה: (ישעיה סו. כד)

טז) וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד: (בראשית א. לא)

יז) ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה: (ישעיה סו. כד)

יח) ויבן ה' אלהים את הצלע אשר לקח מן האדם לאשה ויבאהו אל האדם: (בראשית ב. כב)

יט) ויבן ה' אלהים את הצלע אשר לקח מן האדם לאשה ויבאהו אל האדם: (בראשית ב. כב)

כ) הוא ענה אשר מצא את הימים במדבר בהרעותו אתו חמרים: (בראשית לו. כד)

כא) דורשי חמורות. מקרקעות סמוכים: פסול היה. שלמחיי מלמד סיה לבני. כלומרים שבא בצבעון על אמו והוליד: אלה בני שעיר וגו' וצבעון תנגד. מלמד לחי הוא: ופתיב אלה בני צבעון ואיה ענה. מלמד בנו היה: שמואל קרי ליה רבא מנו מלכא. מקום דבקי היה בדי בן הלכמא כדאיתא כדיה" כדין היולא מפי המלך שמתקיים, ומנור ממלך פרסיים היה מימי רבא:

הגהות וציונים

א) ל"ל אסורו לו (כ"ה בראשונים הת"י, הערי אל"ל). ב) ראשונים הת"י ביבה). ג) ל"ל ומתן לוגן ושובל וצבעון תנגד (תבנת מגנה, ד"ס). ד) [שם איהא רבה תרין שם בגרשא ראשונים] (גליון). ה) בגרשא

לפ א מ' מי' סכ"ם מהלי סמם סל' כד סמנ מנמן מן מוקיע פרים מי' לנו סמיע ם ומי' מרמנ מ"ד: [ת מלגם מרמנ פ"ם מ"ד מנ:]:

ס ב ג מי' סם סל' ס טמ"ע סם מי' לנו סמיע ם:

רבינו חננאל

כמאן מבריה כי הא דאמר משום ר' אלעזר. מברכין על האור בבוצאי שבתי וכבוצאי יום הכפורים וכן עכא דבר. ואותבינ' עליה הא דתניא אין מברכין על האור אלא במוצאי שבתות הואיל ותחלת בריתו הוא וכיון שרואה מברך עליו מיד ר' יהודה אומר סודרן על הכוס ואמר ר' יוחנן הלכה כר' יהודה. ותירץ לא קשיא הא דתניא אין מברכין על האור אלא במוצאי שבת באור היוצא מן העצים ומן האבנים. והא דאמר משמיה דר' אלעזר מברכין אפילו ביום"כ באור שבתה. בזאלו הבינים שבין ב"ש וב"ה בשבתה ותניא נמי הכי עשיה שהוזה דולקת דולקת בשבת מוצאי שבת מברכין עליה. ואקשי' ואור במוצאי שבת אינו' הוצאיא אלו דברים שנברא (בע"ש) בין השמשות. באר שחיתה מחלבת עם ישראל. ומן שיהיר לנם. וקשה הגמרא (בראשית פ' יז) את קשתי נתתי בענן. כתב מכתב פי' כתב שהיה הכתיבה מכתב ציחיר הכתיבה לזכות הוכה לחקרות בחלב. ר"א כתב הוא כתב הקדוש שהן ב"ב אותיות. מכתב הוא שהיה נחרות על הלוחות הקרא מטרתנא מכתי שהיה נקרא מטרתנא בדרש. ולוחות כמשכן. וקבר משה ובנו אליהו. ומערה מי אתן כלום. ומערה מי הארץ לבלוע קרח. רד' יאשיה אסר אף דואל ובאמו בסבק. ונשמיר שבו כמה שלמה הבית. ר' נחמיה אומר משום אביו אף האור ופרר. ר' יהודה אומר אף הצבת. קרני מיהא ר' נחמיה דאור בין השמשות נברא. ומדקי' הני אור דגיהנם הוא אבל אור דידן במוצאי שבת נברא. ואקשי' אינו הוא גיהנם אחר משבעה דברים שנברא קודם בריאת העולם הוא אלו הן תורה תשובה גן עדן וגיהנם כסא הכבוד ובית המקדש ושמו של משיח. ומדקי' חללה של גיהנם נבראת קודם בריאת העולם. אור של גיהנם נברא כשני בשבת. אור דידן עלה במחשבה להבראות בערב שבת ולא נברא עד מוצאי שבת. ר' יוסי אומר שני דברי' עלו במחשבה ליבראות בערב שבת ובמוצאי שבת נתן הקב"ה בינה בארם מערן דוגמא של מערה והביא שתי אבנים זו בזו ויצא מהן אור. והביא מן סוס ופרד הבהרכבן זו על זו ויצא מהן פרד רבי' ת"ר עשרה דברים נבראו בע"ש בין השמשות ואלו הן מן הבאר וכו' ויש אומרי' אף מקלו של אהרן ושקדיה ופרחיה

רבינו חננאל

ומן המן וקשת הכתב והמכתב והלוחות קברו של משה ומערה שעמד בה משה ואליהו פתיחת פי הארץ ופתיחת פי הארץ לבלוע את הרשעים ויש אומרים אף מקלו של אהרן שקדיה ופרחיה ויש אומרים אף המיקקן ויש אומרים אף בגדו. ר' יאשיה אומר אף דואל ובאמו בסבק. ונשמיר שבו כמה שלמה הבית. ר' נחמיה אומר משום אביו אף האור ופרר. ר' יהודה אומר אף הצבת. קרני מיהא ר' נחמיה דאור בין השמשות נברא. ומדקי' הני אור דגיהנם הוא אבל אור דידן במוצאי שבת נברא. ואקשי' אינו הוא גיהנם אחר משבעה דברים שנברא קודם בריאת העולם הוא אלו הן תורה תשובה גן עדן וגיהנם כסא הכבוד ובית המקדש ושמו של משיח. ומדקי' חללה של גיהנם נבראת קודם בריאת העולם. אור של גיהנם נברא כשני בשבת. אור דידן עלה במחשבה להבראות בערב שבת ולא נברא עד מוצאי שבת. ר' יוסי אומר שני דברי' עלו במחשבה ליבראות בערב שבת ובמוצאי שבת נתן הקב"ה בינה בארם מערן דוגמא של מערה והביא שתי אבנים זו בזו ויצא מהן אור. והביא מן סוס ופרד הבהרכבן זו על זו ויצא מהן פרד רבי' ת"ר עשרה דברים נבראו בע"ש בין השמשות ואלו הן מן הבאר וכו' ויש אומרי' אף מקלו של אהרן ושקדיה ופרחיה

וְאִישׁ תְּבוּנָה יַדְלֶנָּה׳, ׳מִים עֲמֻקִּים עֵצָה בְּלֵב אִישׁ׳ זה שולא, שהבין מדברי רבי אבא, שרבה בר בר חנה אמר לו דבר נעות, ולא אמר לו כלום אלא רק הסתכל בו במנים וזעפות, ׳וְאִישׁ תְּבוּנָה יַדְלֶנָּה׳ זה רבה בר בר חנה, שהבין מה רצה ממנו עולא כשה אחכל בו כו׳״.

ואינהו כמאן סברוה, עולא ורבה שלא הוזו לר׳ אבא וסברו שר׳ יוחנן סבר שגם במוצאי יוה״כ מברכים מהיכן למדו זאת״, כי הא דאמר רבי בנימן בר יפת אמר רבי יוחנן מברכין על האור שדבר חדש הוא בין במוצאי שבת בין במוצאי יום הכיפורים, שסבר שמברכים על האור כיון שלא נהנו ממנו יום שלם ועכשיו הותרו בו, וגם ביום הכיפורים זה אסור כל היום ובמוצאי יוה״כ ניתר בו ולכן מברך״, וכן אמא דבר - וכן העולם נהג. מיתיבי אין מברכין על האור אלא במוצאי שבת הואיל ותחילת גרייתו הוא, וכיון שרואה מברך מיד, אינו ממתין לכשיבדיל על הכוס, אלא מיד שרואה ונהנה מברך, רבי יהודה אומר סודרן על הכוס - שממתין ע״ שיבדיל על הכוס ואז מברך גם על האור, ואמר רבי יוחנן הלכה כרבי יהודה, אלמא סבר ר׳ יוחנן שאין מברכין על האור אלא במוצאי שבת דהא פסק כר׳ יהודה, ור׳ יהודה לא חלק על ת״ק אלא אם להמתין עד שיבדיל על הכוס, אך מודה שמברכים רק במוצאי שבת וקשיא דר׳ יוחנן אדר׳ יוחנן״. לא קשיא כאן באור ששבת - באש שדלקה בהיתר בשבת או ביום הכיפורים״ ועי״ז מברכים גם במוצאי יום הכיפורים, כיון שהברכה היא על מה שלא נהנה מזה כל היום ועכשיו הותר לו״, כאן באור היוצא מן העצים ומן האבנים שעכשיו נברא ועי״ז מברכים רק במוצאי שבת כיון שזה זמן תחילת בריאתו, ולא במוצאי יום הכיפורים. תני חדא אור היוצא מן העצים ומן האבנים מברכין עליו, ותני חדא אין מברכין עליו, לא קשיא כאן במוצאי שבת כאן במוצאי יום הכיפורים.

רבי פזדרן היה מברך את ברכות האור והבשמים בנפרד, ולא היה ממתין להבדלה על הכוס״, רבי חייא מכנסן - היה מברך את כל הברכות על הכוס בהבדלה״, אמר רבי יצחק בר אבדימי זוף על פי שרבי פזדרן, חזור ומודרן על הכוס כדי להוציאו בניו ובני ביתו.

ואור במוצאי שבת איברי, והא תניא עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות בע״ש הראשון של העולם״ אלו הן, באר - טלע שהתגלגל עם ישראל במדבר בזכותה של מרים וממנו היה להם מים לשתותי, והמן שירד לישראל ארבעים שנה במדבר, וקשת, כתב - שמות האותיות, ומכתב - צורת כתיבת האותיות״, והלוחות, וקברו של משה, ומערה שעמד בו משה ואליהו, שנגלה עליהם הקב״ה״, פתיחת פי האתון שדברה אל בלעם״, ופתיחת פי הארץ לבלוע את הרשעים, שבלעה את קורח ועדתו״. רבי נחמיה אומר משום אביו אף האור - האש, והפרד - שהפר״ הראשון נברא מן הארץ ולא מכלאים״. רבי יאשיה אומר משום אביו אף האיל - אילו של אברהם שהקריבו תחת בנו יצחק״, והשמיר - מין תולעת שמשמיחים אותה על דבר קשה - נחתך, ואיתה בנה שלמה את בית המקדש שחתך איתה את האבנים הגדולות כדי שלא להניף עליהם ברזל, ובה חקקו את שמות השבטים על אבני החושן והאפוד״. רבי יהודה אומר אף הצבת - הזכת הראשונה נעשית בידי שמים, ומבאר זאת - הוא היה אומר צבתא בצבתא מתעברא וצבתא קסייתא מאן עבד, שכל צבת נעשית ע״י צבת אחרת שאותו הברזל בצבת ומכה בקורנס עד שנעשית צבת, והצבת הראשונה היאך נעשית, זה לאי בריה בידי שמים היא - באמת מוכרח שהיא בריה בידי שמים״. אזרו ליה אפשר יעשנה בדמים שאפשר לעשות דפוס בצורת צבת ויצוק לתוכו את הברזל החם ויקבענה כיון - כולה כאחד מהרי״, אלא הא לאי בריה בי״ אדם היא. מ״מ שמעינן מר׳ נחמיה שהאור נברא בע״ש וקשה על הבריתא שאמרה שהאור נברא במוצאי שבת. לא קשיא הא באור דידן הא באור דגיהנם, אור דידן נברא במוצאי שבת, ולכן מברכין עליו במוצאי שבת כיון שתחילת בריתו הוא, אור דגיהנם נברא בערב שבת, וזה מהעשרה דברים שנבראו ע״ש בין השמשות.

ואור דגיהנם בערב שבת איברי, והא תניא שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם״, ואלו הן תורה ותשובה וגן עדן וגיהנם וכסא הכבוד ובית המקדש ושמו של משיח, תורה דכתיב ׳ה׳ קָנָנִי רֵאשִׁית דַּרְכּוֹ׳ - שהתורה נבראה קודם לכל״. תשובה דכתיב ׳בְּטֶרֶם הָרִים יָלָדוּ׳, וכתיב ׳תָּשֵׁב אֱנוֹשׁ עַד דַּכָּא וַתֹּאמֶר שׁוּבוּ בְנֵי אָדָם׳, שלפני שבראת את העולם בראת את התשובה שידכא לב החוטא לפניך״. גן עדן דכתיב ׳וַיִּטַּע ה׳ אֱלֹהִים גַּן בְּעֵדֶן מִקֶּדֶם׳ - דהיינו מוקדם לעולם וכתרגומו מלקדמין״. גיהנם דכתיב ׳כִּי עָרוּךְ מֵאֶתְמוֹל תֻּפְתֶּה׳ - מוכן קודם לעולם גיהנום, שכל המתפתה ביצרו נופל שם״. כסא הכבוד ובית המקדש דכתיב ׳מָרוֹם כָּבוֹד מָרוֹם - כסא הכבוד שנמצא במרום מֵרֵאשׁוֹן - מלפני בריאת העולם הוא, מָקוֹם מִקְּדָשֵׁנוּ׳ - וגם בית מקדשנו נברא מראשון״. שמו של משיח דכתיב ׳יְהִי שְׁמוֹ לְעוֹלָם לִפְנֵי שֶׁמֶשׁ יִנּוֹן שְׁמוֹ׳ - ודרשינן על המשיח ששמו נברא עוד לפני בריאת העולם. מ״ם שמעינן מינה שהגיהנם נברא לפני בריאת העולם ולא בע״ש. אמרי לתרץ, חללה הוא דנברא קודם שנברא העולם - חלל הגיהנום הוא שנברא קודם לעולם, אבל ואור דידיה בערב שבת - האש שלו נבראה בע״ש.

ואור דידיה בערב שבת איברי, והתניא רבי יוסי אומר אור שברא הקדוש ברוך הוא בשני בשבת אין לו כביה לעולם, שנאמר ׳וְקָרָאוּ וְרָאוּ פִּגְרֵי הָאֲנָשִׁים הַפֹּשְׁעִים בִּי כִּי תוֹלַעְתָּם לֹא תָמוּת וְאִשָּׁם לֹא תִכְבֶּה׳ - והכוונה לאש הגיהנום שהאפיקורסים״ נידונים בו, שאין לה כביה עולמית. ואמר רבי בנאה בריה דרבי עולא מפני מה לא נאמר כי טוב בשני בשבת מפני שנברא בו אור של גיהנם, ואמר רבי אלעזר אף על פי שלא נאמר בו כי טוב חזר וכללו בשישי - חזר לקרותו טוב כיון שהרשעים נדונים בו וזו היא טובתו״, שנאמר ׳וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד׳, שבזה כולל את כל הבריאה. ורואים שאש דגהינום נבראה ביום שני ולא בערב שבת. אלא חללה נברא קודם שנברא העולם, ואור דידיה נברא בשני בשבת, ואור דידן במחשבה עלה ליבראות בערב שבת ולא נברא עד מוצאי שבת, ומה שכתוב בברייתא שנברא בערב שבת כין השמשות, היינו שעלה במחשבה, ונברא בפועל במוצ״ש וזה מה שכתוב בברייתא שתחילת ברייתו במוצאי שבת, דתניא רבי יוסי אומר שני דברים עלו במחשבה ליבראות בערב שבת ולא נבראו עד מוצאי שבת, ובמוצאי שבת נתן הקדוש ברוך הוא דיעה באדם הראשון מעין דוגמא של מעלה והביא שני אבנים וטחנן זו בזו - טח ושפשף זו בזו״ ויצא מהן אור, והביא שתי בהמות והרכיב זו בזו ויצא מהן פרד. רבן שמעון בן גמליאל אומר פרד בימי מנה היה, שנאמר ׳הוּא עֲנָה אֲשֶׁר מָצָא - שהרכיב״ אֶת הַיֵּמִם בְּמִדְבָּר׳ - ולפרידות קוראים ימים שאימתן מוטלת על הבריות״ דורשי חמורות - שהיו דורשים מקראות סתומים שבתורה״, היו אומרים ענה פסול היה שנולד מפסול כדלקמן לפיכך הביא פסול לעולם את הפרד שבא מכלאים, שנאמר ׳אֵלֶּה בְנֵי שֵׂעִיר הַחֹרִי ומחוכרים בתוכם צבעון וענה, וכתיב אֵלֶּה בְנֵי צִבְעוֹן וְאַיָּה וַעֲנָה׳ וחזינן שהיה ענה בן צבעון ולא אחיו, אלא מלמד שבא צבעון על אמו והוליד ממנה ענה, וזהו פסולו שאחיו מאמו היה אביו. ודילמא תרי ענה הוו, אמר רבא אמינא מילתא דשבור מלכא לא אמרה ומנו שמואל - שכור מלכא היה מלך פרס בימי רבא, וכיון ששמואל היה בקי בדינין והלכה כמותו ברינין כדין של מלך קראו שמואל שכור מלכא״, איכא דאמרי אמר רב אסא אמינא מילתא דשבור מלכא לא אמרה ומנו רבא, אמר קרא הוא ענה - הוא ענה דמעיקרא.

תנו רבנן עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות ואלו הן, באר ומן וקשת הכתב והמכתב והלוחות קברו של משה ומערה שעמד בה משה ואליהו פתיחת פי האתון ופתיחת פי הארץ לבלוע את הרשעים, ויש אומרים אף מקלו של אהרן שקדיה ופרחיה - היינו שנבראו ועמדו בתוך המקל עד שיצאו באותה שעה״, ויש אומרים אף הסזיקין - השדים״, ויש אומרים אף

א. רש״י (ל״ה ס״מ). ב. רש״י (ד״ה ואיתיה), ולפירוש מהר״ג חלאוה (הגה נמשלי ספסט לפל ע: ספרס סס) צריך לפרש שמאחר שעולא רחה את דברי רבה שאף ״ואין נר ששבת בבית, יש בבתי בנסיות, הוחה לו רבה וסבר ג״כ שרי״ מובר שמברכין במוצאי י״כ, ומנין למד זאת. ג. רש״י (ע: ד״ה הדר). ד. ספקי חרי״ד. ה. כגון מע״ש או שהדליקו בשבת לצורך חולה או חיה, אבל נר שהדליק באיסור אסור ע״י גוי - אין מברכין עליו (רש״י ל״ה מאל). ו. רש״י (פס). ז. רש״י (ד״ה ריבי). ח. רש״י (ד״ה מתמן). ט. ובתפאר״ (מסט פ״ס ע״ז) פירש שניתן אז דבה בברואים להוציא דברים אלו בשבתן. וכתב בפהרים חלאוה שידענן שנבראו בע״ש בין השמשות מה שלא מצאנו שנבראו בששת ימי בראשית ואין כל חדש תחת השמש. י. רש״י (ל״ה מל״) וכן פירש הרע״ב, וכתב הרע״ב דיש מפרשים פי הבאר היינו שפתחה את פיה ואמרה שיהה כי יעבור את נחל ארנון שנאמר (במדבר כל ז) עלי באר ענו לה. יא. רש״י. ופירש עוד, כתב - צורת האותיות, מכתב - עם חרוט שבו נחקקו הלוחות. וראה בילקוט בראורים פירושים נוספים. יב. רד״ק (ד״ה ומערה). דבריהם כמשה (פסוס ג מס) ושמחיך בנקרת הצור ושכחי כפי עליך עד עברי. ובאליהו (מגלס ל ש ע) ויבא שם אל המערה וילן שם. יג. במדבר (כב מס). יד. בסדבר (עז לנ). טו. רש״י (ד״ה ומערה). וראה בילקוט בראורים שהקשה עליו השיר״א ופירש באופן אחר. טז. בראשית (מב ינ). יח. רש״י (ל״ה המאר) ורע״ב. יט. רש״י (ד״ה מאמר) פירש שהיו דורשין המעשה, וכמו שמפרשים מה חמרך - מה מעשיך. לא. רש״י (ל״ה מסלס). וכפרוך (ערך מסר) פירש ששמואל היה חשוב אצל היהודים כמו החשיבות של שכור מלכא אצל האומות. לב. תוס׳ ד״ד (משמוא מלסלס). ובכן יהודע כתב שנתן במקל כח ודחני שיהיה כעין נטוע וינדלו בו הפרחים והשקדים. לד. וכתב הרע״ב שלאחר שברא הקב״ה את אדם חחה היה מתעסק בבריאת נשמות אלו והשן היום ולא הספיק לברוא להם גופים ונשארו נשמות לבד.

בשרם הרים יולדו ותחולל ארץ וחבל - לפני שנברא העולם, ותשב אנוש עד דכא - אותם תתקע״ד דורות שהיו ראויין ליבראות וראה הקב״ה שהם רשעים ולא תועיל להם התשובה תדכאו מן הבריאה, ותאמר שובו בני אדם - שסברייאת העולם ואילך תועיל תשובה. כב. רש״י (ד״ה מקדם) ומהרש״א (פס). וכתב שם שאין לפרש מקדם - במורחו של עדן נטע את הגן, דא״כ היה צריך להיות כתוב בקדם ולא מקדם. כד. רש״י (ל״ה מסמה). ובמהרש״א (מדיס סס) כתב שאתמול היינו יום שני שיש לו אתמול ואין לו שלשום וכמו שלמדנו בסוגיין שהאור של גיהנום נברא ביום שני, ולפי״ז צריך לפרש שקודם בריאת העולם דגיהנום הכתובה קודם גמר בריאת העולם. כח. רש״י (ד״ה מחיס). ובמהרש״א (פס) פירש את הפסוק מראשון מקום מקדשינו וחיינו שראשית בריאת העולם היא ממקום מקדשינו כמ״ש (ישעי מ״ט) אבן שתיה - שמעמנה נשותה העולם, וא״כ קדמה לכל. כט. מהרש״א. דכל החוסאים נידונים רק שנים עשר חודש (ל״ה ינ). לו. רש״י (ד״ה מאר). וביאר במהרש״א שכשבראו ביום שני שעדיין לא נברא האדם ולא היה חטאים היה זה דבר לא טוב ולכן לא נכפל בו כי טוב, אבל ביום שישי שנברא האדם וחטא ונענש לדחזות, חזר וכללו שזו היא טובתו להענש את הרשעים. לח. רש״י (ד״ה מתמן). מט. ושיריין תרגום יתנון שם שפיי עוד בזה. ל. חולין (ז:). לא. רש״י (ד״ה דחלין). וכפרוך (ערך מאר) פירש שהיו דורשין המעשה, וכמו שמפרשים מה חמרך - מה מעשיך. לב. רש״י (ל״ה מסלס). וכפרוך (ערך מסר) פירש ששמואל היה חשוב אצל היהודים כמו החשיבות של שכור מלכא אצל האומות. לג. תוס׳ ד״ד (משמוא מלסלס). ובכן יהודע כתב שנתן במקל כח ודחני שיהיה כעין נטוע וינדלו בו הפרחים והשקדים. לד. וכתב הרע״ב שלאחר שברא הקב״ה את אדם חחה היה מתעסק בבריאת נשמות אלו והשן היום ולא הספיק לברוא להם גופים ונשארו נשמות לבד.

לה. רש״י (ד״ה ומערה) ומהרש״א (מדיס סס) כתב לפרש שעלו כמחשבה ליבראות קודם שנברא העולם וא״א לעולם כלא הם. וראה בילקוט בראורים. לו. וכתב הרש״י (ד״ה מסמה) שהיתה כתובה בלוח שחורה ע״ג לבנה, דהכתב עצמו נברא רק בע״ש כין השמשות בדלעיל. לב. רש״י (ל״ה מסמה ד״ה ומסמה), ומהרש״א (מדיס סס) כתב לפרש

נד: מקום שנהגו פרק רביעי פסחים

אין תענית ציבור בבבל ז' לא תשעה באב. ע"ה לאסל מכנעת יום ולאסור במלאכה ופלא פומרי המעורים סם ומ"ם מעשה בגמ מי הוי כמעמת ציבור לאסור במלאכה ויל דה"ק אין תענית בבבל אמילו במקום שלא הא. לעשות מלאכה: **אין** בין תשעה באב ליום הכפורים. הא דלא תני: מלאכה שנאמר בתשעה בגמ במקום שנהגו גרלה לרי"ש מקום דבמיפא ופיקן לה לסריותא דמלאכה גבי אין בין ר' בגמ לתענית ציבור והא דלא תניב מפילת נעילה לימא ס"ר בגמ כדלקמן משום דבכריתות מ"ם מ"ר אלא נמידי דאיסור והיתר: **לאו** דשרי בין השמשות: דיריה. מימה לרי"ש אמאי קמני גבי יום"כ ספיקו הא אסיט דלא יום אסור דתוספת יום"כ דלריש"ל ומיהן דנקט ספיקו לאשמועינ דנמי בגמ אסיט ספיקו מותר ?: **לקביעא** דירחא. אין לפרש כגון בני ובל אמין יודעים מתי הוקבע החודש בא"י שהיו לריכים לעשות יום"כ שני ימים דבהדיא אמר בסוף פ"ק ז' ר"ה (דף סא.) שאין שוגין אלא יום אחד אלא ה"מ ספיקו אסור אם מסתפק אם הוקבע בא"י מתי הוקבע החודש כגון שמהלך במדבר עתה ב' ימים מדין כל ספיקות לחומרא לחלילין לחומרא הקשה דבב"א דמשמע לקביעא דירחא הן אלא אם לכל דבריהן שוין והא יום הכפורים מוספתא אסור ומיהן ר"ש אלא מ"מ אלא בדברים דשייכי בתענית עצמו: **והאמר** ר' יוחנן ולואי שיתפלל כל היום. אע"ג דר' יוחנן מייר דקא בספק לא המפלל אבל דלא המפלל אסור להתפלל כדמוכח בהי שמתו (גרסא סא.) דקאמר ספק המפלל ספק לא המפלל אל יתפלל ור' יוחנן אמר ולדי שיתפלל כל היום וקאמר אם אם הוא אל ומנא ליטר מתפללין אם יכול לחדש דבר בתפלתו יחזור ויתפלל יאם לא אל יתפלל מ"מ פרק ? אמר יוחנן דר' יוחנן על הספק מאי: להתפלל מ"ל בתפלה בגמ דלמי לתענית ליטר בכמה דברים וכתב"ם ליטר אלא תפלת נעילה בגמ' בגמ נמי יתפלל ומשמי אתם מוכח ? אכל לשון פי' לא לגמרי לשון אלא לא מוכח הא אלא מלה מיהו מיהו: מיהא: קולי

בגרו של אדם הראשון ת"ר שבעה דברים מבטים מבני אדם אלו הן יום המיתה ויום הנחמה ועומק הדין ואין אדם יודע מה בלבו של חבירו ואין אדם יודע במה משתכר ומלכות בית דוד ומלכות חייבת מתי תכלה ת"ר ג' דברים עלו במחשבה ליבראות ואם לא עלו דין הוא שיעלו על המת שיסריח ועל המת ששתכה מן הלב ועל התבואה שתרקב וי"א על המטבע שיצא: **מתני'** מקום שנהגו לעשות מלאכה בתשעה באב עושין מקום שנהגו שלא לעשות מלאכה אין עושין ובכל מקום תלמידי חכמים בטלים רשב"ג אומר לעולם יעשה אדם עצמו תלמיד חכם: **גמ'** אמר שמואל אין תענית ציבור בבבל אלא תשעה באב בלבד לטמרא דסבר שמואל ט' באב בין השמשות שלו אסור והאמר שמואל תשעה באב • בין השמשות שלו מותר וכי תימא קסבר שמואל כל תענית ציבור בין השמשות שלו מותר והאגן תנן אוכלין ושותין מבעוד יום למעוטי מאי לאו למעוטי בין השמשות לא למעוטי משחשיכה ניבא מסייע ליה אין בין תשעה באב ליום הכיפורים אלא שזה ספיקו אסור וזה ספיקו מותר מאי שנא ספיקו מותר לאו בין השמשות לא א"אמר רב ששא בריה דרב אידי לקביעא דירחא הכא נמי לקביעא דירחא דרש רבא עבורות ומניקות מתענות ומשלימות בו כדרך שמתענות ומשלימות ביום הכיפורים דובין השמשות שלו אסור וכן אמרו משמיה דר' יוחנן ומי אמר ר' יוחנן הכי והאמר רבי יוחנן תשעה באב אינו כתענית ציבור מאי לאו לבין השמשות לא למלאכה מלאכה תניא מקום שנהגו לעשות מלאכה בתשעה באב עושין ובמקום שנהגו שלא לעשות אין עושין ואפילו רשב"ג לא אמר אלא דכי יתיב ולא עביד לא מיחזי כיוהרא אבל מיסר לא אסר אלא מאי אינו כתענית ציבור לתפילת נעילה והאמר ר' יוחנן ולואי שיתפלל אדם והולך כל היום כולו התם חובה הבא רשות ואיבעית אימא מאי אינו כתענית ציבור לעשרים וארבעה רב פפא אמר מאי אינו כתענית ציבור אינו כראשונות אלא כאחרונות ואסורה מיתיבי אין בין תשעה באב ליום הכיפורים אלא שזה ספיקו אסור וזה ספיקו מותר מאי שנא ספיקו מותר לאו בין השמשות שלו אסור רב ששא בריה דרב אידי לקביעא דירחא הא לכל (ה) דברים זה וזה שוין מסייע לרבי אלעזר דא"ר אלעזר אסור לו לאדם שישיט אצבעו במים בתשעה באב כדרך שאסור לרחוצה אצבעו בים הכיפורים מיתיבי אין בין תשעה באב לתענית ציבור אלא שזה אסור בעשיית מלאכה וזה מותר בעשיית מלאכה במקום שנהגו הא לכל דברדם זה וזה שוין ואילו נבי תענית ציבור תניא כשאמרו אסור ברוחצה לא אמרו אלא כל גופו אבל פניו ידיו ורגליו לא אד"ר פפא תנא

בגרו של אדם הראשון ת"ר שבעה דברים מבטים מבני אדם אלו הן יום המיתה ויום הנחמה ועומק הדין ואין אדם יודע מה בלבו של חבירו ואין אדם יודע במה משתכר ומלכות בית דוד מתי תחזור ומלכות חייבת מתי תכלה ת"ר ג' דברים עלו במחשבה ליבראות ואם לא עלו דין הוא שיעלו על המת שיסריח ועל המת ששתכה מן הלב ועל התבואה שתרקב וי"א על המטבע שיצא: **מתני'** מקום שנהגו לעשות מלאכה בתשעה באב עושין מקום שנהגו שלא לעשות מלאכה אין עושין ובכל מקום תלמידי חכמים בטלים רשב"ג אומר לעולם יעשה אדם עצמו תלמיד חכם: **גמ'** אמר שמואל אין תענית ציבור בבבל אלא תשעה באב בלבד לטמרא דסבר שמואל ט' באב בין השמשות שלו אסור והאמר שמואל תשעה באב • בין השמשות שלו מותר וכי תימא קסבר שמואל כל תענית ציבור בין השמשות שלו מותר והאגן תנן אוכלין ושותין מבעוד יום למעוטי מאי לאו למעוטי בין השמשות לא למעוטי משחשיכה ניבא מסייע ליה אין בין תשעה באב ליום הכיפורים אלא שזה ספיקו אסור וזה ספיקו מותר מאי שנא ספיקו מותר לאו בין השמשות לא א"אמר רב ששא בריה דרב אידי לקביעא דירחא הכא נמי לקביעא דירחא דרש רבא עבורות ומניקות מתענות ומשלימות בו כדרך שמתענות ומשלימות ביום הכיפורים דובין השמשות שלו אסור וכן אמרו משמיה דר' יוחנן ומי אמר ר' יוחנן הכי והאמר רבי יוחנן תשעה באב אינו כתענית ציבור מאי לאו לבין השמשות לא למלאכה מלאכה תניא מקום שנהגו לעשות מלאכה בתשעה באב עושין ובמקום שנהגו שלא לעשות אין עושין ואפילו רשב"ג לא אמר אלא דכי יתיב ולא עביד לא מיחזי כיוהרא אבל מיסר לא אסר אלא מאי אינו כתענית ציבור לתפילת נעילה והאמר ר' יוחנן ולואי שיתפלל אדם והולך כל היום כולו התם חובה הבא רשות ואיבעית אימא מאי אינו כתענית ציבור לעשרים וארבעה רב פפא אמר מאי אינו כתענית ציבור אינו כראשונות אלא כאחרונות ואסורה מיתיבי אין בין תשעה באב ליום הכיפורים אלא שזה ספיקו אסור וזה ספיקו מותר מאי שנא ספיקו מותר לאו בין השמשות שלו אסור רב ששא בריה דרב אידי לקביעא דירחא הא לכל (ה) דברים זה וזה שוין מסייע לרבי אלעזר דא"ר אלעזר אסור לו לאדם שישיט אצבעו במים בתשעה באב כדרך שאסור לרחוצה אצבעו בים הכיפורים מיתיבי אין בין תשעה באב לתענית ציבור אלא שזה אסור בעשיית מלאכה וזה מותר בעשיית מלאכה במקום שנהגו הא לכל דברדם זה וזה שוין ואילו נבי תענית ציבור תניא כשאמרו אסור ברוחצה לא אמרו אלא כל גופו אבל פניו ידיו ורגליו לא אד"ר פפא תנא

עין משפט

נר מצוה

מא א ב מי"י פ"ה מה"ל סמ"ל מ"ל י סמג עמ"ע ג מ"ת מ"ים מ"י מקצ"ל מ"ש מ"ל:

מב ג מי"י מ"ם מ"ה מ"ש מ"ש מ"ש ה:

מג ד מי"י מ"ם מ"ה מ"ש מ"ש מ"ש

בגדו של אדם הראשון, שהיה חקוק על הבגד כל מיני חיות ובהמות״ כדי שיסשול כהם האדם״. תנו רבנן שבעה דברים מבוסים מבני אדם, ואלו הן יום המיתה, כדי שכל ימיו יחזור בתשובה שמו מחר ימות״. ויום הנחמה של כל אדם מתי יתנחם מצרותיו וראגתו״, שאם ידע שזמן הישועה קרוב לא יצטער כ״כ ונמצא מפחית מהצער שנקצב לו, ואם ידע שרחוק יום ישועתו יצטער מאד יותר מהקצוב לו, ולכן מכוסה שיקוה לישועה כל יום״. ושומק הדין - שקשה לדון בין שני אנשים, כי קשה למצוא את עומק הדין והצדקי כיון שהדיינים דנים לפי עדות העדים ולא מעמיקים לברוק שמא משקרים בעדות ושמא החובע רמאי וטוען טענות במרמה״. ואין אדם יודע מה בלבו של חבירו - שאם היה יודע היה יורד לחיי חברו לבטל גז מחשבותיו״. ואין אדם יודע במה משתכר - דהיינו במה כראי להשקיע להרויח, שאם היו יודעים היו כולם עוסקים באותו דבר והיה הדבר ההוא מחייקרי״. ומלכות בית דוד מתי תחזור. ומלכות חייבת - מלכות רומי שכתוב בהי גבול רשעה והיינו חייבת״ מתי תכלה.

תנו רבנן שלושה דברים עלו במחשבה ״יבראות ונתקיימו לאחר מכן כשהגיעה שעת מעשה, ואם לא עלו - דין הוא שיעלו שא״א לאנשים להתקיים בלא דברים אלו, ואלו הן על המת שיסריד - שאם לא היה מסריח היו הקרובים מצניעים אותו בבית, ולא היו מתנחמים שהיו רואים אותו כל היום״, ועל המת שישתכח מן הלב - ג״כ כדלעיל שאם לא ישכחו אותו יצטערו כל היום, ועל התבואה שתרקב - שאם לא היתה נרקבת היו הסוחרים משאירים אצלם את התבואה והיה בא רעבון לעולם״. ויש אוסרים על הסטבע שיצא - שיעסקו במסחר עם מטבעות, כדי שגם עניים שאין להם שדות וכרמים וכדו׳ לקנות כהם אוכל יוכלו לקנות בכסף.

משנה.

מקום שנהגו לעשות מלאכה בתשעה באב עשין, ואף שיום עינוי הוא״ לא נאסר במלאכה, ואף שזה יום אבלות, לא אסרו מלאכה באבלות ישנה אלא באבלות חדשה״, מקום שנהגו שלא לעשות מלאכה אין עושין, שאסרו על עצמם משום אבלות״. ובכל מקום תלמידי חכמים בטלים - שהחמירו על עצמם״ משום שיש להם לב להכיר בחסרון בית המקדש וראוי להם יותר מכולם להתאבל כל היום ולא להתעסק במלאכה, אך לגבי אדם אסור להחמיר על עצמו דחיישינן ליוהרא - גאוה״. רבן שמעון בן גמליאל אומר לעולם יעשה אדם עצמו כתלמיד חכם ולא יעטוק במלאכה, משום שאם יעסוק לא יחוש הצום״, ולא חיישינן ליוהרא שהרואה שאינו עובד יאמר שאין לו מלאכה, שהרבה אנשים יש שאין להם מלאכה״.

גמרא.

אמר שמואל אין חומרות תענית ציבור נוהגות בבבל אלא בתשעה באב בלבד, שמכיון שהיא עמוקה אינה צריכה גזרות ולא היו שם תעניות על הגשמים, וגם אם היו מתענין על דבר אחר אין על התענית חומר של תענית ציבור״. למימרא דסבר שמואל תשעה באב בין השמשות שלו אסור באכילה ובמלאכה משום שמחמירים על ספיקו, שהרי שמואל משוה תשעה באב לתענית ציבור ובתענית ציבור בין השמשות אסור באכילה ובמלאכה״, והאמר שמואל תשעה באב בין השמשות שלו מותר, וכי תימא קסבר שמואל כל תענית ציבור בין השמשות שלו מותר ולכן אמר לתשעה באב הרי כתענית ציבור ששניהם בין השמשות שלהם מותר, והאגן תנן גבי תענית ציבור אוכלין ושותין מבעוד יום, למעוטי מאי - מה בא למעט זה שדוקא מבעוי״, לאו למעוטי בין השמשות, שרק כשודאי יום אפשר לאכול, אבל כשכבר ספק דהיינו בבין השמשות אסור, וא״כ רואים שח״צ בין השמשות שלו אסור. לא, למעוטי משחשיכה, שרק כשודאי חשיכה אסור לאכו׳, אבל כל זמן שזה ספק לא מחמירים ואפשר לא גזל.

נימא מסייע לית, אין בין תשעה באב ליום הכיפורים אלא שזה ספיקו אסור וזה ספיקו מותר, מאי ספיקו מותר, לאו בין השמשות - שביום הכיפורים בין השמשות אסור״ ובתשעה באב מותר, והרי כשמואל שבתשעה באב מותר בין השמשות״. דחה הגמ׳ לא - ספיקו אין הכונה לבין השמשות אלא כדאמר רב שישא בריה דרב אידי להלן לקביעא דירחא, הכא נמי לקביעא דירחא - כשמסתפק מתי הוקבע החודש, שביום הכיפורים צריך לנהוג שני ימים דספיקא דאורייתא לחומרא, ובתשעה באב נוהג יום אחד דאין מחמירים כ״כ בספיקו״.

דרש רבא עוברות ומניקות מתענות בתשעה באב ומשלימות בו את התענית עד סוף היום, כדרך שמתענות ומשלימות ביום הכיפורים, ובין השמשות שלו אסור. וכן אמרו משמיה דרבי יוחנן, ומי אמר רבי יוחנן הכי שתשעה באב בין השמשות שלו אסור, והאמר רבי יוחנן תשעה באב אינו כתענית ציבור, ומאי לאו לבין השמשות - שבתענית ציבור בין השמשות אסור באכילה בין השמשות ובתשעה באב מותר. לא, אלא למלאכה - שבתענית ציבור אסור לעשות מלאכה ותשעה באב מותר במלאכה, ולא מירי כלל על בין השמשות. ומקשה הגמ׳ שאם כוונת רי״ היתה למלאכה שמותר לעשותה בתשעה באב, הרי דין מלאכה תנינא כבר במשנה שמותר במקום שנהגו ומה חידש ר׳ יוחנן, דתנן מקום שנהגו לעשות מלאכה בתשעה באב עושין, ובמקום שנהגו שלא לעשות אין עושין, ואפילו רבן שמעון בן גמליאל שאמר לעולם יעשה אדם עצמו תלמיד חכם ויבטל ממלאכה, לא אמר אלא דכי יתיב ולא עביד מלאכה לא מיחזי כיוהרא, אבל מיסר - לאסור לא אסר. אלא מאי אינו כתענית ציבור לתפילת נעילה - שבתענית ציבור מתפללים תפילת נעילה ובתשעה באב אין מתפללין תפילת נעילה״. והאמר רבי יוחנן ולואי שיתפלל אדם והולך כל היום כולו ואין בתפילה יתירה ברכה לבטלה וא״כ אפשר גם בתשעה באב להתפלל נעילה״. מתרצת הגמרא דאינו דומה משום שהתם חובה - בתענית ציבור יש חובה מדרבנן להתפלל נעילה, הכא רשות - שבתשעה באב יכול להתפלל כדר׳ יוחנן, אבל אין חובה. וזה מה שאמר ר׳ יוחנן שתשעה באב אינו כתענית ציבור היינו שלא חייבים להתפלל תפילת נעילה״. ואיבעית אימא מאי אינו כתענית ציבור לעשרים וארבעה - שבתענית ציבור היו מוסיפין ששה ברכות על השמתנה עשרה״ ובתשעה באב לא היו מוסיפים. רב פפא אמר מאי אינו כתענית ציבור - אינו כראשונות, אלא כאחרונות ואפורה - שבאמת מה שאמר ר׳ יוחנן אינו כתענית ציבור זה לענין בין השמשות, ולא קשה על מה שאמר לעיל שבין השמשות אסור, דפירוש דבריו הוא שתשעה באב אינו כתעניות ציבור הראשונות של הגשמים שהם לא היו חמורות ולא היה אסור בין השמשות שלהם, אלא כאחרונות שהיו חמורות והיה אסור בין השמשות שלהם׳.

מיתיבי אין בין תשעה באב ליום הכיפורים אלא שזה ספיקו אסור וזה ספיקו מותר, מאי ספיקו מותר לאו בין השמשות שלו - שבין השמשות של תשעה באב מותר וקשה על רבא ור׳ יוחנן שאמרו שאסורי״. אסר רב שישא בריה דרב אידי לא, לקביעא דירחא - כדפרשנו לעיל.

הגמ׳ מדייקת מהברייתא דלעיל אין בין ת״ב ליוה״כ וכו׳ הא לכל דברים זה וזה שוין - שכתוב במשנה שרק לענין שזה ספיקו אסור וזה ספיקו מותר יש הבדל ביניהם, משמע שלשאר דברים שוים תשעה באב ויום הכיפורים, וזה מסייע לרבי אלעזר, דאמר רבי אלעזר אסור לו לאדם שיושיט אצבעו בסים בתשעה באב כדרך שאסור להושיט אצבעו ביום הכיפורים.

מיתיבי אין בין תשעה באב לתענית ציבור אלא שזה אסור בעשיית מלאכה, וזה מותר בעשיית מלאכה במקום שנהגו, ומדייקים הא לכל דבריהם זה וזה שוין, וקס״ד שבין להקל בין להחמיר ואין תשעה באב חמור מתענית ציבור, ואילו גבי תענית ציבור תניא כשאסרו אסור ברחיצה לא אמרו אלא כל גופו אבל פניו ידיו ורגליו לא, והוא הדין לתשעה באב שהרי אמרנו שהם שוים, וא״כ איך תנן לעיל שתשעה באב שוה ליום הכיפורים שאסור להושיט אפי׳ אצבעו במים. אסר רב פפא

א. רש״י (ד״ה נעד). וכתב שם שבגד זה נמסר לנמרוד ולכן היה גבור ציד כדכתיב (בראשית י׳ ט) על כן יאמר כנמרוד גבור ציד, ושיה הרג אותו ולקח מכנו הבגדים והם בגדי עשו החמודות (בראשית כ״ז טו). והביא עוד שיש מפרשים שבגדו של אדם הראשון היינו כתנות עור שהיו לו. ב. כדכתיב (בראשית ג׳ כ״ז) ודדו בדבת הים ובעוף השמים (מסכת ע״ז). ג. כמאמר חז״ל (שבת קנ.) שוב יום אחד לפני מיתתך (מסכת ע״ז). ד. רש״י (ד״ה חיים). ובתוס׳ ד״ה הביא שיש מפרשים שהכוונה לימות המשיח, וא״א לפרש כך דא״כ היינו מה שאמר לקמן ומלכות דוד מתי תחזור. אך כמהרש״א פירש מעין זה דהיינו יום שיתנחמו ישראל מגלותן, והטעם כדי שיחזרו כל הזמן כתשובה ואין נבאלים אלא מתוך תשובה, וכתב שיום הנחמה זה לא הזמן שמלכות דוד תחזור, אלא יהיה קודם, כשיבוא משיח בן יוסף. ה. בן יהוידע. ו. ולכן צריך הדיין להיות מתון בדין (מסכת ע״ז). ז. רש״י (ד״ה ומתון) כפי שביאור הבן יהוידע. ופירש עוד שעטק הדין לעמיד לבוא. וביאור בבן יהוידע דהיינו שיש כמה אנשים שעשו אותה עבירה וכל אחד נענש בצורה אחרת, ואין אדם מבין עומק הדין של מלה שמענישים כל אחד בדרך אחרת. ח. מהרש״א. ט. מהרש״א. י. מלאכי (פ״ה). יא. רש״י (ד״ה מלאכי), וכתב בבן יהוידע שספרים שכתוב בהם מלכות פרס אין זה נכון אלא המוסים כתב כך מפני הפחד. יב. רש״י (ד״ה שמרים). יג. רש״י (ד״ה ומגן). יד. שאמור ברוצה וסיכה תעילת הסגול ותשמיש המיטה. טו. מאירי. וראה עוד בביאורים. טז. מאירי. יז. ריבב״ן. יח. מאירי ד״ה

במלאכה לא יוכל לצום מפני טורח המלאכה. ועוד שאסרו העושה מלאכה בתשעה באב אינו ראוה סימן ברכה מאותה מלאכה. ב. מפקי הרי״ד. בא. רש״י (ד״ה פקן). והקשה עליו רבינו דוד שגם בתענית על שאר דברים הרי חומר תענית ציבור, דתנן (מסכת יומא) ועל אלו מתריעין בכל מקום על עיר שהקיפוה נכרים או נהר וכו׳, וכל חומר תעניות אחרונות היתה הערעה שאסרו (מסכת יב.) ומה אחרונות יתרות על הראשונות שבאלו מתריעין וכו׳. וכן הקשו בעוד ראשונים ופירשו באופנים אחרים. וראה באריכות בילקוט ביאורים. בב. רש״י (ד״ה קן). ובתענית כתב רש״י (ת. ד״ה כמלמה) שבתענית ציבור הלילה מותר במלאכה ולכן גם בתשעה באב הלילה מותר במלאכה. והמ״א (סי׳ תקפ״ד ס״ק כ) הקשה זאת ונשאר בצ״ע. ראה באריכות בילקוט ביאורים. בג. והא דנקט בין השמשות שאסור ולא תוספת אף שהוא עדיין יום, כתבו התוס׳ (ד״ה לא) משום רבותא דתשעה באב שאפילו ספיקו מותר. בד. וספילא כך בכל תענית ציבור שהרי שמואל השוה אותם. בה. רש״י (ד״ה נקביעא). ומבואר יותר בתוס׳ (ד״ה נקביעא) שאין הכונה בחדיל במקום ששליחי ב״ד לא הגיעו, דאמרינן בפירוש (ר״ה לא) שאין עושין אלא יום אחד, אלא הכונה אפי׳ בא״י וכגון שהולך במדבר ולא שמע מתי קבעו ר״ה. וראה פירושים נוספים בילקוט ביאורים. בו. רש״י (ד״ה לאסרה). בז. רש״י (ד״ה הסמר). בח. ובתוס׳ (ד״ה וסמר) כיאר שאין זה רשות מטש אלא קצת מצוה רק שאין זה חובה. וראה בילקוט ביאורים. בט. תענית (מו.). ל. רש״י (ד״ה לא). לא. רש״י (ד״ה לא). וראה בילקוט ראשונים מדוש

תנא קולי קולי קמצי. כל הני לין בין, חד תנא דמרינהו, וקולי קולי נקט, כרשב"ג תנא לין (ה) בין משעה בא קל מיהא"כ לכתחלה אלא שזה פסיקו כו', ומימא תנא לין משעה בא קל מתעניא ליטר אלא לענין תלמוד, ובמומרי דחמיר משעה בא מתעניא ליטר לא מיירי הכא דמיירי מעה זה חה שוין, ולעולם לענין דחילה ע"ב ומיל: ליטול לו את השם. כתר ס"שות וירלא מטא. שמיט יכול לבטל אימנו מלכות שמים אפילו לילה אחת. לא כל הרוצה ליטלו יטלנו. דמיחד כ והכא ומחיין ביריה: מוחלפת הוישה. התנא שסידרן טעה בתחת מהן והחליף שיעמו: אפרי מלאכה לית ליה. הרוצה אומו בטל אומרים " אין לו מה לעשות, ולא מיחד כמו ג כו מיקור: מתני' הלילה. אור לארבעה עשר: גמ' מעיקרא תנא מנהגא. מלא מנהג: ולבסוף תנא איסורא. דקתני בית שמאי אומרים כל מקום: מה ראיה יהודה וגליל לבאן. אף כל מקום ונהגו היתר היתר, ונהגו איסור איסור: מכלל דר' יהודה איסורא קאמר. דכמו יהודה ממילין וכמו גליל אין גזרין, דלא מנהגא קאמר, תלי פלגתיה דר"מ, הא ר' יהודה נמי הכי סוב ומר, גגליל היו עוהגין בו איסור שהא מילו על עצמן ויהודה נהגין בו היתר: ומבר רבי יהודה מותר. דלא אמר כמ יהודה ממילין: המנכש. מכין מבולמת [1] דגן: בשלשה עשר בניסן. מפרש ומזיל אלמה עשר אמלי יקר: ונעקרה ביה. הסיבולת נמה מעקרה ביה שורשה מן הארץ, ואם לחזור ולסומלה: שותלה במקום הטיט. שמנהר ליקנו קודם הע מר, שהעומר ממיל אם הנכרשין, אבל הנכרשין אחר העומר אסורין בסוס חדש עד שיבא עומר הבא: הר"ר. יבש, שלמו ממהר לקלטו: נכנס בשלשה עשר קמי מנכש אחר נעה עשר לא קמי, ומ"מ נקט שלשה עשר ולא קמי אחרנה עשר, לא מסוס דלא מיקלטה לפני העומר הקרב בשה עשר, מכדי שמעינן לרבי יהודה כי נמ"ק דלילה הבאה (לקמ"ו), ואי אר נעה עשר מומר בנמלאכה מיקום אחיסר נמי, דהא אינא מקלת מיחסר ומתמיר כוליה ומקלת שיתמר עד שבא הקרבנו: בגליל שנו. אלא היו עושין מלאכה כל עיקר בחר עשר, והכן נמית מבנה ז: והא ר' יבא לילה. ומני למיתני המנכש לילי אר עשר: בב"ש. דממילין, דאמר הלילה ב"ש אומרים: ה"ג רבינא אפר לא הלם ביהודה. ומקשה לך לימי אחר עשר, ובהנכרשה " אד מקלת אחריון תרי מקלת לא אחריון [2], לענין הם שה אד מקלת היום כבולו אחריון, אם היה מנכש בין הסמוכות של מיסת ארבעה עשר הוה אחריון דקאמר עד שלשה עשר, אבל תרי מקלת, לא אחריון: מתני' שלש אומניות עושין מלאכה. כגון מנכש ב"ד דמיבני ן לאיתר תרי מקלת, לא אחריון: גמ' לצורך המועד תנן. הא דר"מ: אי דילמא שלא לצורך המועד תנן. ומשום הכי אין מתחילין, אבל לצורך המועד אפילו אחתולי נמי שרי כו': צילצול. בנדי"ל לחגור: שבבה. על הרגלים: גומרה

כלומר זו השובלת אינה קלטה קודם ששה עשר בניסן ומצאתה בחלה מרובה אחר המעשר והיא אפרה עד ששה עשר בניסן הבא אחר זה ואם היא נשתלה במקום הסיבה בזמן שלשה עשר בניסן קלטה קודם המעשר המעשר ב' ימים ארביסר המעשר ומקצת ביום כבולו שיים ולית ליה לר' יהודה דאמר כל הרוכבה שאינה קולטת לג' ימים שוב אינה קולטת אפילו אחר המעשר ומקצת ביום כבולו שיים ולית ליה לר' יהודה דאמר כל הרוכבה שאינה קולטת לשלשה ימים שוב אינה קולטת ואי ס"ד ארבעה עשר מותר בעשיית מלאכה למה לי שלשה עשר והאיבא ארביסר והמיסר ומקצת שיתסר אמר רבא בגליל שנו והאיבא ליליא אמר רב ששת כב"ש רב אשי אמר לעולם כב"ה לפי שאין דרכן של בני אדם לנכש בלילה רבינא אמר לעולם ביהודה ובהשרשה חד מקצת היום כבולו אמרינן תרי מקצת היום כבולו לא אמרינן: מתני' ר' מאיר אומר כל מלאכה שהתחיל בה קודם לארבעה עשר גומרה בארבעה עשר אבל לא יתחיל בה בתחלה בארבעה עשר אע"פ שיכול לגומרה וחכמים אומרים ג' אומניות עושין מלאכה בערבי פסחים עד חצות ואלו הן החייטין והספרים והכובסין ר' יוסי בר יהודה אומר אף רצענין: גמ' איבעיא להו לצורך המועד תנן אבל שלא לצורך המועד אפילו מיגמר נמי לא או דילמא שלא לצורך המועד תנן אבל לצורך אתחולי מתחלינן או דילמא בין לצורך המועד בין שלא לצורך מיגמר אין אתחולי לא ת"ש אבל לא יתחיל בתחילה בארבעה עשר אפילו צלצול קטן אפילו שבבה קטנה כאי אפילו לאו אפי' הני דלצורך המועד מיגמר אין אתחולי לא מכלל דשלא לצורך מיגמר נמי לא גמרינן לא לעולם דשלא לצורך מיגמר נמי גמרינן ומאי אפילו אפילו הני נמי חזוטרי נינהו דסלקא דעתך אמינא התחלתן זו היא גמר מלאכתן נתחיל בהו נמי לכתחילה קמשמע לן: תא שמע רבי מאיר אומר כל מלאכה שהיא לצורך המועד

גומרה

קולי קולי קמצי. נגמ דר' אלעזר דאסר להוציא אלבנו בנמים ל"ל קולי קולי קמני דהא המעשה בא לכל הפסחים כל גופו אסור אפילו בגופו ובמעמים ליטר מותר בגופו בפ"ק דמעמית (דף יב.): אמר ר' מאיר מה ראייה יהודה וגליל לבאן. לרבי מאיר דלית ליה דהר מנהגא קסבר דלא נחלקו כ"ש וכ"ה בדבר זה דבמנהג לא שייך פלוגתא דליחוי הימי נהוג: מדקאמר ר"מ מנהגא מכלל דרבי יהודה איסורא קאמר. לממימין ליכא למידק הכי מדקאמר ת"ק מנהגא מכלל דחכמים איסורא קאמרי דאמתני' אלא דמיתר דפרוייהו סברי מנהגא וה"ק חכמים לת"ק למה אתה מוחם דבריך והלא אתה יכול לסרס דבריך ולומר דבגליל אין עושין ומיהתה עושין ובגרייתא לא שייך לפרש כן: כל הרכבה שאינה קולטת. ות"ת ל"ב למה אינו שותלה במקום הגריד אי קלטה עד שלשה ימים אני לה עומר ואי לא קלטה אזב לא מקלטו ואינו לריך היתר כמו אינו דכלא " ור"ל דבמקום הגריד מתחלת לקלטו יותר מג' ימים מ"מ יש לחוש בשילה שלא מקלטו שיסתול אותה במקום הטיט אחר העומר: ומאי אפילו אפי' הני נמי חזוטרי. ה"ת לשנוי כדבמסוך אפי' הני נמי דלגורך המועד מיגמר אין אתחולי לא אלא יחמא לה לכתחילה אלא יפסוק מינה כלל דהשתא מלי למימר דלגורך המועד אתחולי נמי מתחלינן:

עולי

מסורת הש"ס עם הוספות

(ה) מגמ' יב, ב) אם מה: ג) [בגל ד] [בגמרא יב,ב, ה) שבשיש מכן ב [מגמר ו] ולא הקשה יב: יבמות מב, ו) מומר קמן יב, ו) [בגמ' מלמה ט. מגמרת מכן].

הגהות הב"ח

(ה) רש"ר ד"ה מגמ קולי הכי מגמ אין חשעה בא קל ל"ל הדיגמ כין נמחק:

גליון הש"ס

תנא קולי קולי קמצי. עיין מיל מז ע"ב מד"ה מ"ש דמגמ' ומיין מגילה ה ע"ב מד"ה מתמני:

תוספות וציונים

א) ד"ל אומר וכ"ה בכתבי, וכדפרי הרוא' ומיהם הרדאים אותו בכל אומרים (רק"ס): ב) ד"ל דר"ל דבר שאינו דגן. פראה אש. (גליון) תוראה דגרס ברש"י "תבואה" (ובתוס' תבוא') ובתוספ' ר"ל מבין תבואה דבר שאינו דגן, ולגירסתינו א"צ לתגיה: ג) ברפ"י בהשרשה: ד) עד כאן גירסתו בכמ' וחיבות יהודה בבולה ליחא נמי בבה"ב בגמ':

ליקוטי רש"י

לא כל הרוצה ליטול את השם ישול. אם לא ליטול מכם חמיד לנפש אין זה אלא נאה שמתלא נעשנו שיכל לעין לנו (ברכות יז). אפרי מלאכה היא דלית ליה. מרלה אומר אפילו מעשה מלאכה אינו מכין מאמת מלאכה בלא כולו נעל אלא אין לו מלאכה לעשות (ברכות יז). פוק חזי כמה בשלני איכא בשוקא. אמרי מנה מעלין יש נשוק כל יומות מסכת (לעיל מו ב). אף ביתי מלאכה (מגילה יז). הלילה ב"ש אומרים יפה. גלל מיקום מקום ב"ש אומרים ת"ש מחרים לעשות מלאכה (ביבמות יז ב).

לעזי רש"י

בנדי"ל. מיהם מגרים (רש"י אנגם דף קה ע"ב ד"ה לחמה), חזל (רש"י מלוקין דף קא ע"ב ד"ה מלגל), קיפורי מגי (רש"י ליל דף ל"ל ע"ב ד"ה הפכי).

עין משפט

נר מצוה

מד' מ"מ ד"ה מהלי ק"ש הלכה ו' מגמ עמין ק"ש מ"ש ד"ה מ"ר מ"ש מ"ש מ"ש ב ג מ"ר מ"ש מהלי ד"ל הלכה יט מגמ לאין עם מ"ש ד"ה מ"ר מ"ר מגמ מגיע ה:

רבינו חננאל

להוציאם אצבע במים. ומרקי' תנא דחכמי חוצרי קחני מי תנא אין בין מ' באב ליום הכפורים אלא דאמר יום חכפורים מיי באב שיום הכפורים מפקו אמר ומי באב מפקו מחבר כראסון, ומן עזר שנה חבור חוצרי צבור מיי באב שחוצרין מבחר אמר כפלאכה ומי באב מיחר במקום שהבנו. ריש עזר חוחבר לפי באב מחוצרין צבור בער באב אסור אפי' ברחצה מבין (דרין) ובלילי ובחוצרין צבור אין אסור אלא כל בגמו אבל מבין ריח ובלילי מותר, ובכל מקום תלמידי חכמים כטלים רשב"ג אומר כל אדם יעשות עצמו ולמדי חכם. ודמקין אי משום דחיישי ליהורא הא מרחצן לענין דחתון אישכי משמש. ואמר ר' יוחנן מחלוקת הישנה כלומר הוסף דברי ת"ק לרשב"ג ורב ששא אמר לא הוסף דברים משוטין הן: והחכמים אומרים בהודה היו עושין מלאכה בערבי פסחים עד חצות ובגליל לא היו עושין מלאכה כל עיקר פי כל היום. הלילה בגליל כ"ש אומרין עד הבן החמה. ואקשי' כשהלה פרקן קחני מקום שנהגו לעשות מלאכה בערבי פסחים מכלל דבמנהגא הלא מילתא וחכא קחני ב"ש אומרין ב"ה מחדרין ואמר לכ"ה לאחר הבן החמה אומרין מכלל דאישר אינא ליחוי הכא נחוו. ומרקי' לא קשיא מתני' ר"ישא דאני מבבא לי מאיר דאני דאמר איסורא לי יהודה. בגמאי אוקימתו להא מתני' כי יהודה ארבעה ועשר מחוי במלאכה כי דקחני הוכמים אומרים ביהודה היו עושין מלאכה בערבי פסחים עד חצות. חתנאא ר' יהודה אומר המנכש בשלשה עשר ונעקרה ביהו שותלה במקום הטיט ואין שותלה במקום הגריד בשלשה עשר אין בארבעה עשר לא מבדי שמעינן ליה לר' יהודה דאמר כל הרכבה שאינה קולטת לשלשה ימים שוב אינה קולטת ואי ס"ד ארבעה עשר מותר בעשיית מלאכה למה לי שלשה עשר והאיבא ארביסר והמיסר ומקצת שיתסר אמר רבא בגליל שנו והאיבא ליליא אמר רב ששת כב"ש רב אשי אמר לעולם כב"ה לפי שאין דרכן של בני אדם לנכש בלילה רבינא אמר לעולם ביהודה ובהשרשה חד מקצת היום כבולו אמרינן תרי מקצת היום כבולו לא אמרינן: מתני' ר' מאיר אומר כל מלאכה שהתחיל בה קודם לארבעה עשר גומרה בארבעה עשר אבל לא יתחיל בה בתחלה בארבעה עשר אע"פ שיכול לגומרה וחכמים אומרים ג' אומניות עושין מלאכה בערבי פסחים עד חצות ואלו הן החייטין והספרים והכובסין ר' יוסי בר יהודה אומר אף רצענין: גמ' איבעיא להו לצורך המועד תנן אבל שלא לצורך המועד אפילו מיגמר נמי לא או דילמא שלא לצורך המועד תנן אבל לצורך אתחולי מתחלינן או דילמא בין לצורך המועד בין שלא לצורך מיגמר אין אתחולי לא ת"ש אבל לא יתחיל בתחילה בארבעה עשר אפילו צלצול קטן אפילו שבבה קטנה כאי אפילו לאו אפי' הני דלצורך המועד מיגמר אין אתחולי לא מכלל דשלא לצורך מיגמר נמי לא גמרינן לא לעולם דשלא לצורך מיגמר נמי גמרינן ומאי אפילו אפילו הני נמי חזוטרי נינהו דסלקא דעתך אמינא התחלתן זו היא גמר מלאכתן נתחיל בהו נמי לכתחילה קמשמע לן: תא שמע רבי מאיר אומר כל מלאכה שהיא לצורך המועד

גומרה

מקום שנהגו אינה קולטת קודם ששה עשר בניסן ומצאתה בחלה מרובה אחר המעשר והיא אפרה עד ששה עשר בניסן הבא אחר זה ואם היא נשתלה במקום הסיבה בזמן שלשה עשר בניסן קלטה קודם המעשר המעשר הנדרבה כבל תבואה שבצלים. ואקשי' אמאי פסיק (המנכש ב"ב) חצי ב"ב מכלל דר"ל לא אפשר ליה לר' יהודה דאמר כל הרכבה שאינה קולטת לג' ימים שוב אינה קולטת אפילו השתתל ב"ר הא אינא ב' ימים ארביסר המעשר ומקצת ביום כבולו שיים ולית ליה לר' יהודה דאמר כל לפיכך הני היו מגנכש ב"ב. ומרקי' רב ששת הא מתניתא אליבא דרבי גליל היא שהיו שאין עושין מלאכה בערבי פסחים מכלל דבגליל אין אחרין אלא יש ד' מפסי אבל חלילה ב"ה מחוין ולהוסיף לו לומר המנכש לילי יו"ר. ומרקי' רב ששת הא מתניתא אליבא דר"ש שהוה שאומרין אפי' הלילה. יב אשי אמר אפילו הוא אליבא דר"ש ולא (שנא) [שאין] אלא לרבי אחרון ולרבי אחרון לא אמרינן לא אמרינן אפי' הלילה. ומקצת היום כבולו אמרי' תרי לא אמרינן ן פי' המנכש לילי יו"ר אי יום יו"ר צריכין אנו לומר מקצת היום כבולו ולהשאר יום יו"ר כולו ומקצת היום כבולו ומצא תרי מקצת היום כבולו בלילו הני יום יו"ר ומקצת היום ביום יו"ר הרי מקצת לא אמרינן דכי הא נוגע לא משתמש אלא שני מקצת ומקצת אחר מלמד. ויש שמתלשין דבר ר' יהודה לר' מאיר דמאמרין ומלה הארץ כר' יהודה הא דתני מנהג זה מאיר אבל אינה אחר בכמוסר עוסר כין לר' יהודה כין לר' מאיר הפי' שפרשנו אליבא דר' יהודה הזהירו אליבא דר' מאיר. ביהודה דמתנינא ראשונה ולר'

מקום שנהגו פרק רביעי פסחים

תנא קולי קולי קתני״ - התנא שנה ״ק אותם דברים שכהם תשעה באב קל מתענית ציבור, אבל לא שנת דברים שבהם תשעה באב חמור משאר תענית. ועל כן אין לדייק מכאן דלענין רחיצה תשעה באב שוה לתענית ציבור, דיש לומר דלענין רחיצה תשעה באב חמור.

שנינו במשנה **ובכל מקום תלמידי חכמים וכו׳ אינם עושים מלאכה** בתשעה באב, ולדעת רבן שמעון בן גמליאל הכל צריכים לעשות עצמם לענין זה כתלמידי חכמים. שואלת הגמרא **למימרא דרבן שמעון בן גמליאל סבר לא חיישינן ליוהרא** - אין חוששין לגאוה כשנוהג מנהג גדולים כשאינו ראוי לכך, ועל כן יכול כל אחד להנהיג את עצמו כתלמיד חכם, **ורבנן סברי חיישינן ליוהרא** ועל כן רק תלמידי חכמים בטלים.

והא איפכא שמעינן להו - מצאנו במקום אחר שסברותיהם הפוכות מכאן, **דתנן** בברכות **חתן** בלילה הראשון של חתונתו שפטור מקריאת שמע כי טרוד במחשבת בעילת מצוה ואינו יכול לכוין, **אם ירצה להחמיר על עצמו לקרות קרית שמע לילה הראשון אע״פ שפטור, הוא קורא. רבן שמעון בן גמליאל אמר לא כל הרוצה ליטול את השם** - כתר פרישות ויראת חטא שאינו יכול לבטל הימנו מלות שמים אפילו לילה אחת״ יטול - שאם לא הוחזק חכם וחסיד לרבים אין זה אלא גאוה שמראה בעצמו שיכול לכוין לבו. **אמר רבי יוחנן מוחלפת השיטה התנא** שסידרן החליף השיטות באחת מהן ויש **להחליף את הרעות כאחד המקורות״.**

רב שישא בריה דרב אידי אמר לא תיפוך, ויש ליישב את הסתירה **דרבנן אדרבנן לא קשיא, הכא, כיון דכולי עלמא עבדי מלאכה ואיהו לא עביד, מיחזי כיוהרא** - שנראה גאותן שנוהג אחרת מכל העולם, **אבל התם** בחתן שקורא קריאת שמע, **כיון דכולי עלמא קרי ואיהו נמי קרי** - שאינו משנה ממנהג העולם, **לא מיחזי כיוהרא** - אינו נראה גאות. **דרבן שמעון בן גמליאל אדרבן שמעון בן גמליאל לא קשיא** וכן יש ליישב דברי רשב״ג שהתם הוא דבעינן כוונה - בקריאת שמע צריכים כוונה **ואנן סהדי** - ואנחנו עדים כלומר ברור לנו **דלא מצי כווני דעתיה** - שאינו יכול לכוין דעתו, **ולכן מיחזי כיוהרא** - נראה גיאות שכאילו מכריז אני יכול לכוין דעתי יותר מאחרים **אבל הכא לא מיחזי כיוהרא** - כשמתבטל ממלאכה בתשעה באב אין זו גיאות, כיון **שאמרי מי שרואהו מתבטל מלאכה היא דלית ליה** - אין לו מלאכה ולכן הוא מתבטל, **פוק חזי כמה בטלני איכא בשוקא** - צא וראה כמה בטלנים יש בשוק בכל ימות השנה, וא״כ גם הוא אחד מהם.

משנה

וחכמים אומרים - המשך לתחלת הפרק הוא״, שאמר ת״ק במשנה שיש חילוק בין מקום שנהגו לעשות מלאכה בערב פסח למקום שנהגו שלא לעשות מלאכה, וחכמים אומרים שאין זה רק מנהג אלא יש גם איסור **לעשות מלאכה״, ביהודה היו עושין מלאכה בערבי פסחים עד חצות, ובגליל לא היו עושין מלאכה בערב פסח כל עיקר כל היום״. הלילה** - מה דין ליל ארבעה עשר׳ לאנשי גליל שנוהגים איסור מלאכה בארבעה עשר״, **בית שמאי אוסרים במלאכה**, כוון ימים טובים שהלילה ג״כ אסור **במלאכה״, ובית הלל מתירין במלאכה עד הנץ החמה.**

גמרא

ומקשה הגמ׳ מעיקרא תנא מנהגא - בתחילת הפרק שנה התנא מנהג **שלא לעשות מלאכה, ולבסוף תנא איסורא** - ועכשיו שנה איסור לעשות מלאכה, דקתני ״בית שמאי אוסרים״ משמע שבכל מקום אסור״ ואינו רק מנהג. **אמר רבי יוחנן לא קשיא, הא** - מתניתין בריש הפרק דקתני מנהג שמשמע שאינו איסור גמור רק מנהג, כשיטת **רבי מאיר, הא** - משנתינו דמשמע שיש איסור בדבר, **רבי יהודה היא, דתניא אמר רבי יהודה ביהודה היו עושין מלאכה בערבי פסחים עד חצות, ובגליל אינן עושין כל עיקר, אמר לו רבי מאיר מה ראייה** - איך יש לך ראיה מיהודה **וגליל לכאן, אלא מקום שנהגו לעשות מלאכה עושין, מקום שנהגו שלא לעשות אין עושין**, ואין להביא ראיה ממקום למקום. ומוכיחה הגמרא **מדקאמר רבי מאיר מנהגא** - שהדבר תלוי במנהג, **מכלל דרבי יהודה איסורא קאמר** - נשמע שלר׳ יהודה איסור גמור הוא ולא מנהג״.

וסבר רבי יהודה ארבעה עשר מותר בעשיית מלאכה - בכל המקומות פרט לגליל, ויש להקשות **התניא רבי יהודה אומר המנכש** את השדה ומוציא את העשבים הרעים **בשלשה עשר** בניסן, ונעקרה השבולת בידו, **שותלה במקום הטיט** שתיקלט ותשריש עד ששה עשר בניסן ועל ידי כך תותר באכילה בשנה זו, **ואין שותלה במקום הגריד** - שכיון שמקום יבש הוא לא תיקלט שם עד ששה עשר בניסן, אלא לאחר מכן״, **ותיאסר** עד שנה הבאה. ומשמע מר׳ יהודה שרק במנכש **בשלשה עשר אין הורין כן, אבל בארבעה עשר לא** - אינו מועיל אם שותלה במקום הטיט שתהיה מותרת בשנה זו. **מכדי שמעינן** - הרי שמענו **ליה לרבי יהודה דאמר כל הרכבה שאינה קולטת לשלשה ימים שוב אינה קולטת** - שבשלשה ימים נקלט האילן, ואם כן סגי בשלשה ימים כדי שתשריש השבולת, וביאור הקושיא **ואי סלקא דעתך** שר׳ יהודה סובר **ארבעה עשר מותר בעשיית מלאכה, למה לי שלשה עשר** - למה נקט ר׳ יהודה שהמנכש בשלשה עשר ונעקרה שותלה במקום הטיט, היה לו לחדש שאף במנכש בארבעה עשר שותלה במקום הטיט **והאיכא** עד ששה עשר בניסן יש שלשה ימים לקליטה, **ארבימר** - ארבעה עשר **וחמיסר** - חמשה עשר **ומקצת שיתסר** - ומקצת יום ששה עשר עד הקרבת העומר״, נמצא שבשעת הקרבת העומר כבר עברו שלשה ימים משששלתה וכבר נקלטה, ומדאמר ר׳ יהודה דוקא שלשה עשר, משמע שסובר שארבעה עשר אסור במלאכה.

ומתרצת הגמ׳, **אמר רבא** - מה שאמר ר׳ יהודה המנכש בי״ג דוקא יש לומר משום **שבגליל שנו** - שאינם עושים מלאכה בי״ד כמבואר במשנה, אבל לאנשי מקום אחר אין הכי נמי שגם בי״ד כן״. ועדיין קשה **האיכא ליליא** שהרי לב״ה ליל י״ד מותר בעשיית מלאכה, ולמה נקט ר׳ יהודה המנכש כי״ג. ומתרצת הגמ׳ **אמר רב ששת** ההיא כרייתא דר׳ יהודה **כבית שמאי** שליל י״ד אסור במלאכה״. אומרת הגמ׳ עוד תירוץ, **רב אשי אמר לעולם כבית הלל** שליל י״ד מותר בעשיית מלאכה, והא דנקט ר׳ יהודה י״ג ולא ליל י״ד, **לפי שאין דרכן של בני אדם לנכש בלילה** שהניכוש מטרתו להוציא את העשבים הרעים ואין רואים אותם

א. כמהרי״ם חלאוה ובתוס׳ רי״ד גרסו תנא דומרי דהוה נקט, אך אין נפק״מ בפירושו. ב. כ״כ רש״י (מע״ז ד״ס לשל ע). ובתפארת ישראל (נרטש אם יקן אם ס). כתב, שם טוב שמרקדק במצות. ג. רש״י ברכות (ח: ד״ה אם ס). ד. רש״י (ד״ה מוסלפס מסיקה). ה. וראה בלקוט באורים דדעת הרי״ף והרמב״ם דהשיטה שבברכות מוחלפת, וביאור הצל״ח מנין. ו. בספר ראש משביר הקשה, דלעיל גבי מלאכה בערב פסח איתא בגמרא (לא), שבביטול מלאכה אין משום מחלוקת כיון שיאסרו הרואים כמה בטלני איכא בשוקא ושם לא נחלקו חכמים, וכאן חולקים חכמים על סברא זו ואומרים שאף גבי מלאכה שייך יוהרא. וכתב ד״ל שלעיל גבי ערב עטה שהוא בעיר אחרת אין חשש מחלוקת כיון שהרואים יאמרו שאין לו מלאכה, אבל כאן שמדובר שהוא בעירו מהבמים חכמים שלא יחלו לומר שאין לו מלאכה. עוד כתב לחלק, שלענין מלאכה בערב פסח מדובר שהוא נמצא במקום שכולם עושים מלאכה ולכן כשיראו אותו לבדו בטל יחלו לומר שאין לו מלאכה, משא״כ בענייננו שבני המדינה עצמה שהוא שם קצתם עושים וקצתם אינם עושים דהיינו תלמידי חכמים, א״כ כשיראו שהוא אינו עושה מלאכה יותר קרוב להם לחלות שהוא מחמיר על עצמו ולא יאמרו שאין לו מלאכה, ולכן שייך יוהרא. ז. **במלאכת** שלמה על משנה זו הקשה מדוע לא הביא התנא את שיטת חכמים מיד לאחר ת״ק, ונכתב בדרך משא וכן כתב בתפארת ישראל שהתנא רצה קודם להביא כל המשניות של דברים התלויים במנהג. ואח״כ הביא שיטת חכמים לגבי מלאכה בערב פסח שס״ל שאין זה תלוי במנהג אלא יש בזה מחלוקת לדינא שחכמי יהודה מחדרין וחכמי גליל אוסרים. וכן איתא בתוספות חכמי אנגליה ובמני יהושע. ח. פיי רבינו יהונתן, תוס׳ רי״ד. ט. כן פירש רבינו חננאל. ועיין עוד בלקוט באורים. י. רש״י (ד״ה אלא). יא. כ״כ בתוס׳ (ד״ה אמר ר׳ אלעזר). שאילו לר״ם שסובר שרק מנהג שלא לעשות מלאכה לא שייך שיחלקו ב״ש וב״ה בזה, דנראה איך נחלוקים. יב. כ״כ ברבינו יהונתן ובנמוק״י. יג. כ״כ רש״י (ד״ה ולנמוף מע לאקולם). ובתוס׳

הקשה על רש״י דגם לב״ש שאוסרים אינו בכל מקום אלא בלילה לאנשי גליל. ובמני יהושע (ד״ה מעיקרא) ספרש דגם כוונת רש״י כתוס׳ דכמנהגו לא שייך לחלוק וכאן נחלקו ב״ש וב״ה. וע״ש שמוכיח מרש״י בריש הפסכת (נ: ד״ה אסר נעשים מלאכה) שכתב על הברייתא מאימתי י״ד אסור בעשיית מלאכה, דהיינו במקום שנהגו, אלמא דאסור אינו בכל מקום, וע״כ דמש״כ כאן דבאיסור לא שייך מנהג כוונתו כהתוס׳. ובתפא״ס (ד״ה מעיקרא) כתב דמש״כ רש״י דלשון אוסרין משמע בכל מקום היינו דאנשי גליל הם אוסרים בכל מקום שלפי דעתם גם ביהודה אסור אלא שבני יהודה חולקים עליהם. אבל אם הוא רק מנהג גם אנשי גליל מודים שבני יהודה מותרים, משום שבמקומם לא נהגו איסור. יד. התוס׳ (ד״ה מעיקרא) הביאו דלכאורה אותו דיוק יש לדייק גם במשנה שמזה שת״ק נקט לשון מנהג מכלל שחכמים סוברים שיש איסור בדבר. ותחו התוס׳ שבמשנה אפשר להכין שלכו״ע הוא מנהג, וכוונת חכמים לשאול לת״ק למה אתה סותם דברך וחלא אתה יכול לפרש הכי, ובתוס׳ הרא״ש הוסיף לבאר שהלא דבר ידוע הוא שעיקר חילוק המנהג של מלאכה הוא בין בני יהודה ובין בני גליל, אבל בברייתא לא שייך לפרש כן בדברי ר׳ יהודה כיון שכתוב את דבריו בתחילה. וכתב במהר״ם שבלא הכרח ודיוקא לא ניחא לגמרא להחליט שיש מחלוקת במנהג. טו. כ״כ בתוס׳ (ד״ה מן המקום) בתירוץ הראשון. ובתבו שם עוד תירוץ. אך בחזו״א (מלאכה סי׳ ו סק״ל) כתב דמבואר בירושלמי שביעית (פ״ב ס״ב) כתירוצם הראשון שבגריד מתאחרת הקליטה יותר מג׳ ימים. טז. מבואר כאן שסה שאמרו זמן קליטה ג׳ ימים, אין הזמן גורם אלא חלות שם ג׳ ימים, שאם נאמר שהזמן גורם א״כ אין שייך כאן הכלל דמקצת היום ככולו. אבן ישראל. ובאור החכמה כתב דעל כרחך דשייך בזה סברת ״לאל נוטר עלי״ דהחלכה קובעת המציאות, ועיין נודע ביהודה (מהדורא קמא סימן ס״ר ס״ב). יח. כתב בתוס׳ רבינו מרן שהמקשה ידע שיאמר לו כן שמדובר בגליל, אלא רצה להגיע לקושיא שאחר זה ״והאיכא לילה״. יח. כתב בתוספות הרא״ש שאינו הפירוש שר׳ יהודה

מקום שנהגו פרק רביעי פסחים

בלילה״. עוד תירוץ על הקושיא מר׳ יהודה, רבינא אמר לעולם ביהודה - אמר ר׳ יהודה שדוקא במנכש בי״ג שאף שמותרים הם במלאכה ביום י״ד משום שבשותלה בי״ד אין העומ׳ מתירה, והטעם לכך ובהשרשה, חד מקצת היום ככולו אמרינן - שא״ ששותלה בשלשה עשר בסוף היום ולא עבר עליו שלשה ימים שלמים העומר מתירו. אבל תרי מקצת היום ככולו - בגוונא ששתלו בארבעה עשר שנאמר מקצת יום י״ד ככולו ומקצת יום ט״ז ככולו לא אמרינן, ולכן אם ישתלנה בארבעה עשר לא יתיר אותה העומר.

משנה

המשנה אומרת חילוקים בעשיית מלאכה בארבעה עשר. רבי מאיר אומר כל מלאכה שהתחיל בה קודם לארבעה עשר גומרה בארבעה עשר״, ואפילו במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה, מכל מקום כיון שהתחיל לפני י״ד מותר לגמור את המלאכה״, אבל לא יתחיל בה בתחלה בארבעה עשר אף על פי ש׳כול לגומרה קודם הפסח. וחכמים אומרים רק שלש אומניות עושין מלאכה בכל מקום״ ואף מתחילין אותן״ בערבי פסחים עד חצות, ואלי הן, החייטין - שמלאכה קלה היא שהרי הריוט תופר כדרכו בחול המו׳ד, והספרים״, והכובסין - לפי שמצינו קולא במלאכות אלו שעושין אותן אף בחול המועד למי שבא ממדינת הים והיוצא מבית האסורין. רבי יוסי בר יהודה אומר אף רצענין, שכן גם בהם מצינו היתר בחול המועד לעולי רגלים כמו שמבארת הגמ׳ בהמשך״.

גמרא

איבעיא להו - נסתפקו בני הישיבה נמה שהתיר ר׳ מאיר לגמור, אם רק לצורך המועד תנן במשנה שגומר, אבל שלא לצורך המועד אפילו מינמר נמי לא, שכיון שאינו לצורך המועד אסור אף לגמור, או דילמא שלא לצורך המועד תנן שגומר ואינו מתחיל, אבל לצורך אתחולי מתחלינן - אפילו להתחיל מותר. או דילמא - או שנאמר שבין לצורך המועד בין שלא לצורך המועד מינמר - לגמור אין כן, אבל אתחולי לא, ואסור להתחיל.

ומביאה הגמ׳ ברייתא לפשוט את האיבעיא, תא שמע אבל לא יתחיל בתחילה בארבעה עשר אפילו צלצול קטן - חגורה קצרה״, אפילו שבבה קטנה - כיסה כמין רשת שעל הראש ומכסים בה את השערות״. מאי אפילו שכתב התנא, לאו אפילו הני - אלו דלצורך המועד הם, כדי שיהיה לו בגדים ללבוש, ואף על פי כן מיגמר אין אתחולי לא - שאפילו כאלו מלאכות אסור להתחיל. מכלל - מכאן נשמע דשלא לצורך מינמר נמי לא נמרינן, ונפשוט האיבעיא דשלא לצורך המועד אסור אף לגמור.

דוחה הגמ׳ לא - אי אפשר לפשוט מכאן דשלא לצורך המועד אסור לגמור, לעולם יש לומר דשלא לצורך המועד מיגמר נמי גמרינן - אפשר אפילו לגמור, ומאי אפילו שמשמע שיש חידוש באלו, אפילו הני נמי דזוטרי נינהו - שמלאכות קטנות הם, אבל לא שהם יותר לצורך המועד מרבים אחרים, דסלקא דעתך אמינא - הואיל ויעלה על דעתך לומר שכיון שהם קטנים התחלתן - התחלת מלאכתם זו היא גמר מלאכתן ולכן נתחיל בהו נמי לכתחילה, שחשובה ההתחלה כגמר ואין בהם הרבה טירחא, קמשמע לן שאף בהם אסור להתחיל. ואין לפשוט את האיבעיא מכאן.

הגמ׳ מנסה לפשוט את האיבעיא ממקום אחר. תא שמע, רבי מאיר אומר כל מלאכה שהיא לצורך המועד

המנכש כשלשה עשר. יש. וכן אין דרכם לנכיז מעלות השחר עד הנץ החמה, שהרי ב״ה מתירים במשנה לעשות מלאכה עד הנץ החמה (מ״ש ד״ה נמרינן רש״י). ב. המור בסימן תס״ח הביא מחלוקת אם מותר לגומרה אפי׳ ראחר חצות, הרא״ש כתב דדוקא עד חצות, והרי״ש פירש אפי׳ לאחר חצות. בא. כ״כ רש״י בע״ב (ד״ה נמרינן) ובברטנורה, וזהו שיטת הרא״ש (פי׳ ז) והראב״ד בהשגות לרמב״ם (יום טוב פ״ם פי״ע) וכן כתב הר״ן (יח. ד״ה מפני דמכ״ג), והסור והרמ״א (סי״ם סי׳ תסם ס״ה) הביאו שיטה זו. אך דעת הרמב״ם שם וכן במידוש המשנה, שחכמים ור׳ מאיר מיירי במקומות שנהגו לעשות מלאכה, אבל במקום שנהגו בו איסור בכל מלאכה, אסור אף לגמור. וע׳ בי׳קוס ביאורים מש״כ בביאור שישנו. [ואף להמתירין מדובר דווקא במלאכה שהיא לצורך המועד]. בב. כ״כ רש״י (ד״ה אלא מלמיסם). בג. כן כתב הרא״ש (פי׳ ז), ועיין בהשגות הראב״ד (ה״ט ס״א ס״ע) שדייק כן

מלשון המשנה. בד. כתב במלאכת שלמה בשם המאירי, שהיתר הגילוח הוא פשוט ואין התנא צריך להשמיעו, אלא החידוש של חכמים הוא שמותר לספרים אף לתקן כליהם, וחלק עליו החכם ה״ר אלעזר אזכרי ז״ל דכיון שערב פסח הוא כעין יו״ט יש חידוש גם בהיתר הגילוח עצמו. בה. התוס׳ (פ״ב ד״ה פלא) הוכיחו מכאן שאסור לתקן מנעלים בחול המועד, מוצקטה הגמ׳ היתר דוקא לעולי רגלים. והרשב״א בתשובה (פי״ ס׳ לח) הביא תשובה מהראב״ד שמותר לתקן, ודחה דבריו מטוגיין. ועיין סער המכתם סוף מועד קטן שהביא שיטת הראב״ד ותי׳ מה שקשה מכאן. והמאירי הביא שיטת התוס׳, ומסיק שזה דוקא באותם הומנים שלא היו רגילים לילך בבתי שוקים ותחת מנעליהם, אבל עכשיו שהכל רגילים בכך יש כאן דבר האבד מצד הבתי שוקים ומותר. בו. כ״כ רש״י כאן (ד״ה נמרינן), ובשבת (קפ. ד״ה לאשו לפרוג). בז. רש״י שבת (מ: ד״ה פנסס).

אם נשים חייבות בבשמים

שם. כתב הריטב"א שמשמע מהלשון 'להוציא בניו ובני ביתו' שנשים חייבות אף בברכת הבשמים וברכת ה'זורה', דכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון, ולכן גזו הנשים בכללו.

מדוע לא הקשו מחברייתא על ר"י אמר שמואל

ואור במוצאי שבת אברי והא תניא וכו' ר' נחמיה אומר משום אבא אף האור והפרד. והטעם שלא הקשתה זאת הגמרא לעיל (נג:) על רב יהודה אמר שמואל שאף הוא אסר שמבורכים על האור רק במוצאי שבת משום שזה זמן בריאתו, כתב בחתם סופר משום שלעיל היה אפשר לתרץ שר' יהודה סובר כת"ק של ר' נחמיה, שלא סובר שהאור נברא בערב שבת, אך הברייתא כאן מסתמא היא תוספתא באיזה מקום, וסתם תוספתא ר' נחמיה, ומקשה שהוא עצמו סבר שהאור נברא בערב שבת.

מדוע לא נמנו גם קריעת ים סוף וסאר מופתים

עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות אלו הן באר וכו'. ביאר במהר"ם חלאוה מנין שנבראו בערב שבת, משום שלא מצאנו שנבראו בששת ימי בראשית והרי כתוב (קהלת ל ט) אין כל חדש תחת השמש, מוכח שנברא בערב שבת בין השמשות. וזה שלא הזכיר פה גם את קריעת ים סוף, משום שלא שייך בזה לשון בריאה, שאין זה דבר חדש, אלא הפסד דבר הקיים, והוה כמו מיתה שלא נקראת בריאה משום שאין זה בריאה, אלא הפסד דבר הקיים. ובתוי"ט כתב שקריעת ים סוף היה כבר בטבע העולם על ידי שהקב"ה קרע את הים ביום השני והבדיל ברקיע בין מים עליונים למים תחתונים, ולא הוי דבר חדש.

והא דלא הזכיר גפרית ואש, כתב במהר"ם חלאוה שעיקר הדברים האלו היו ככר בבריאה. ועוד שאף שאין כל חדש תחת השמש, מכות מצרים היה שונה, ששם נברא במצוות הקב"ה.

מדוע הקדים קברו של משה למערה ופתיחת פי הארץ

עשרה דברים נבראו וכו' קברו של משה ומערה שעמד בה וכו' ופתיחת פי האתון ופתיחת פי הארץ. כתב בבן יהוידע שזה שהקדים קברו של משה למערה שעמד בה אף שזה היה קודם, ללמד שכמו שבמערה עמד חי כן בקברו עדיין הוא חי. וזה שהקדים פתיחת פי האתון לפתיחת פי הארץ אף שהיה מאוחר יותר, כיון שהאתון היא חי, וזה דרגה יותר גבוהה מהארץ שזה דומם.

ביאור כתב ומכתב

עשרה דברים נבראו וכו' כתב ומכתב. פירש"י (ד"ה המכתב), כתב - קריאת האותיות, מכתב - צורת כתיבת האותיות. ופירש שם עוד כתב - צורת האותיות, ומכתב - עט וחרט שבו חקקו הלוחות. ובערוך (ערך כתב) פירש כתב - צורת האותיות, מכתב - ציווף האותיות למילים. ועוד פירש כתב - כ"ב אותיות, מכתב - שנקראו הלוחות משני צדדיהם, וזה מה שכתוב (שמות לב טז) 'והמכתב מכתב אלוקים הוא חרות על הלוחות'.

ממה נברא הפרד הראשון

ר' נחמיה אומר אף האור והפרד. ופירש"י (ד"ה הפרד) שאין כל חדש תחת השמש, ופרד ראשון נברא מן הארץ. והקשה בשפ"א א"כ על כל כלאים אפשר לומר אין כל חדש תחת השמש, שעיקר הבריאה היתה להשתמש למיתהו ולא לעשות כלאים. ובאמת נראה ג"כ שאין כלאים נחשב דבר חדש, כיון שעיקר הדבר ככר נברא והארגז רק מרכיב ומערב את שניהם. וכתב שלולי דברי רש"י אפשר לומר שהפרד הוא דומיא דאור, שכמו שהאור לא נברא בע"ש אלא ניתן כח בטבע שכשאדם ישפשף שני אבנים זו בזו תצא אש, כך בפרד ניתן אז כח בטבע שע"י הכלאים יצא פרד.

מה ביאור נבראו קודם שנברא העולם

שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם. הר"ן (מגילה לט: ד"ה שמעתא) פירש שעלו במחשבה ליבראות קודם שנברא העולם שא"א לעולם בלא הם, אך לא שנבראו ממש. והקשה עליו במהר"ם חלאוה דהא אטיק בגמ' שחללה של גיהנם נברא לפני בריאת העולם, ואור דידיה בשני בשבת, ואור דידן עלה במחשבה בערב שבת ונברא במוצאי שבת, משמע שגיהנם שנברא לפני בריאת העולם דהיינו החלל, הכוונה שנברא ממש ולא רק שעלה במחשבה. ולכן פירש שנבראו ממש קודם שנברא העולם".

מדוע חבריאה חגמ' את ר"א שחזר וכללו בשישי

מפני מה לא נאמר כי טוב בשני בשבת וכו' ואמר ר"א אע"פ שלא נאמר בו כי טוב חזר וכללו בשישי. כתב בחתם סופר הטעם שהוצרכה הגמ' להביא את דברי ר"א, כיון שלולא דברי ר"א היה אפשר לתרץ שרק עלה במחשבה ליבראות בשני בשבת, ולא נברא עד ערב שבת בין השמשות, אך לדברי ר"א אי אפשר לתרץ כך, שאיך יתכן שביום שישי שבו נברא הגיהנום ממש נאמר בו כי טוב, וביום שני שרק עלה במחשבה לא נאמר כי טוב, אלא חייבים לומר שנברא ממש ביום שני וא"כ קשה על מה שהגמרא אמרה שאור הגיהנום נברא בערב שבת. ולכן תירצה הגמ' שבאמת נברא ביום שני, ואור דידן רק עלה במחשבה בערב שבת בין השמשות, ולא נברא עד מוצאי שבת".

אם ענה היה זכר או נקבה

רשב"ג אומר פרד ביומי ענה היה שנאמר הוא ענה וכו' ענה פסול היה וכו'. משמע מכאן שענה היה זכר. והקשה בתוס' ר"ש מגמרא בבא בתרא (קטו:) שהוכיח ר' יוחנן לצדוקים שבת הכן יורשת, מזה שהפסוק החשיב את ענה בתוך בני שעיר, וא"כ משמע שענה היתה נקבה'. והריצב"א פירש שכאמת היה כן ורבי יוחנן היה דוחה אותם בקש. ור"ת פירש שאכן היתה בת"א, והא דכתיב 'הוא' ענה, משום שהיתה אלוף דכתיב (בראשית לו מט) אלוף ענה, ואלוף לשון זכר.

איך נלמד מהפסוק שבא צבעון על אמו וגם שבני בנים הרי הם כבנים

מלמד שבא צבעון על אמו והוליד מטנה ענה. והקשו בתוס' (ד"ה לא) שכאן מוכיח מפסוק זה שבא צבעון על אמו, ובבבא בתרא (קטו:) מוכיח מפסוק זה שבני בנים כבנים, וא"כ איך מוכיח כאן שבא צבעון על אמו, אולי זה שמחשיב את ענה בתוך בני שעיר זה משום שבני בנים הרי הם כבנים, ובאמת נולד ענה לצבעון מאשתו ולא מאמו. ועוד היכן מצאנו שבן אשתו נחשב כבנו. ועוד הקשה בתוס' ר"ם (בשם ר' יוסף דלפת"ל) שמנין שבא צבעון על אמו והוליד את ענה, אולי בא שעיר על כלתו והוליד את ענה, ולכך מחשיבו בתוך בני צבעון.

ותירצו דתרוייהו צריכי, דלא מצינו למימר רק הטעם שבא צבעון על אמו, דמשום זה לא היה מחשיבו בתוך בני שעיר, כיון שלא היה בנו אלא בן אשתו, ולכך צריך הטעם שבני בנים הרי הם כבנים. ולא מצינו למימר רק הטעם שבני בנים כבנים, דא"כ למה לא החשיב גם את איה אחיו בתוך בני שעיר, ולכן צריך הטעם שבא צבעון על אמו. ולכן ג"כ א"א לפרש ששעיר בא על כלתו, דאם כן לא היה נחשב בתוך בני צבעון, דאינו בנו ולא בן בנו אלא רק בן אשתו".

ח. דכל מקום שכתוב בני ביתו הכוונה גם לאשתו. וכן פירש רש"י (בראשית מ. ד"ה ס"ו) שאשתו בכלל בני ביתו. ואף שתוס' (שם ד"ה ושפחתיו) כתבו ולא אשכחן אשתו שנקראת בני ביתו, כבר כתבו בריש ערכי פסחים (לא: ד"ה לא ישפוך) שבדרך כלל אשתו הוי בכלל בני ביתו (וכן שם לעיל לא: ד"ה ישיש ושמח ברישא ופסחים לא: ד"ה אמר לו). ובפירוש מצאנו במשנה (מקואות פ"ג מ"ב) המעביר תאנים בחצירו לקצות, בניו ובני ביתו אוכלים ומשמרים, ואמר עלה בירושלמי פעמי כמאן דאמר אין לאשה מזונות דבר תורה, חוזנן בפירוש שלדעת הירושלמי נשים בכלל בני ביתו בכל מקום. ט. שסובר הריטב"א דחיוב הבדלה הוא רק מדרבנן ותביו נשים חייבות מש"ם שזקנו כעין קידוש. ועיין כרמב"ם (בפ"ב מ"ה) ובפ"מ שם שסובר שחיוב הבדלה מדאורייתא. ז. וכן פירש הרע"ב. ח. וכן פירש במהרש"א (מגילה שם). ט. ואף שראוים שהמקשן ידע את הארגז של עלה במחשבה שהרי לכך הביא את דברי ר"א כמו שפירשנו. עכ"ז לא חשב לתרץ כהירוץ הגמ' שאור דידן עלה במחשבה, משום שסבר שכאור דידן לא שייך בו כ"כ עלה במחשבה, כיון שזה לא היה ממש בריאה שהקב"ה ברא, אלא ידיעה שנתן באדם הראשון לשפשף האבנים ומזה יצאה האש. י. שאם היה כן אין הוכחה שבת הכן יורשת, שיכול להיות שבן הכן הוי כבנו ולא בת הכן. יא. וכן מוכח בקראי דכתיב (בראשית ל ט) ראלה היו בני אהליבמה בת ענה בת צבעון', אך כתב בתוס' (ד"ה שם ד"ה אלה) שאין ראיה מפסוק זה, שאפשר לפרש שענה בא על אמו שממנה נולד כשבא עליה צבעון והוליד את אהליבמה, ולכן נקראת בת ענה בת צבעון, שאהליבמה היתה בת ענה ובת צבעון (ומיהו מוקמלה זה מאמון הבאים מישמש זה מאמון בל מאמון: מישמש זה שם אמו בל מאמון). יב. וכתוס"ם הקשה שאולי בל אמון הוליד בל אמון). מאמו שזה מוחר לכני נח להוליד ממנה את ענה, ולכן נחשב בתוך בני שעיר משום שהיה בן בנו

נד:

מדוע הקדים יום המיתה ליום הנחמה

אלו הן יום המיתה ויום הנחמה. מה שהקדים יום המיתה ליום הנחמה, כתב בבן יהוידע שיום המיתה שייך לכולם, משא"כ יום הנחמה שלא לכל אדם יש צורה בעולם שצריך להתנחם מדאגתו[א].

ביאור אין אדם יודע מה בליבו של חבירו

ואין אדם יודע מה בליבו של חבירו. צירש המהרש"א שאם ידע מחשבות חבירו ירד לחייו לבסל מחשבותיו אך בבן יהוידע כתב שלא יתכן שהכוונה למחשבות חבירו, שזה גם המלאכים לא יודעים אלא הקב"ה לבדו. אלא פירש שיש אדם שמוכר חפץ מפני שחקו, ואם כולם יבינו את מחשבתו למה הוא מוכר, יצטרך למכור בזול ויפסיד, וכן לוקח שצריך חפץ מסוים אם יוגיש בזה המוכר, ינצל אותו ויטול ממנו הון רב.

מדוע כתוב רק דברים אלו סעלו במחשבה ליבראות

ת"ר ג' דברים עלו במחשבה ליבראות. ואף שאמרינן לעיל (ע"ס) שגם האור והפרד עלו במחשבה ליבראות בע"ש ולא נבראו עד מוצ"ש, שנתן דעה באדם הראשון ושפשף שני אבנים וכו' והרכיב שני בהמות וכו', כתב במהרש"א שהאור והפרד היו ראויים לבראות כשאר הבריות, אלא שברא הקב"ה אותם בכח והשאיר לאדם הראיזן לגמור המעשה, משא"כ דברים אלו לא היו ראויים ליבראות עד שימורו אנשים ויגדלו התבואות, אך עלו במחשבה ליבראות.

מדוע לא נאסר מלאכה מטעם אבלות

מקום שנהגו לעשות מלאכה בתשעה באב עושין. ויש להקשות מדוע תליא במנהגא ולא נאסר מטעם אבלות, דתניא (מועד ג.) כל מצוות הנוהגות באבל נוהגות בתשעה באב. ופירש במאירי שכיון שזה אבלות ישנה, לא אסרו בה מלאכה אלא במקום שנהגו. ובפני יהושע תירץ שצום תשעה באב בזמן הזה הוא רק מדרבנן בין לענין אבלות בין לענין תענית[ב], וכיון שכל מה שאבל אסור במלאכה זה רק מדברי קבלה, דכתיב (עמוס ה כ) והפכתי חגיכם לאבל ודרשינן (תו"ק קו:) מה חג אסור במלאכה אף אבל אסור, לכן לא החמירו חכמים בתשעה באב בביטול מלאכה, שחששו חכמים הרבה בביטול מלאכה. ובשפ"א תירץ שמפורש בברייתא שם שת"ב הרי הוא כאבל ואסור בסיכה רחיצה ונעילת הסנדל וכו' ולא נקט מלאכה, משמע שדוקא דברים אלו אסורים ומלאכה מותר[ג].

גם במקום שנהגו מותר רק אחר שגומרים התפילה

שם. כתב בשפת אמת דגם במקום שנהגו לעשות מלאכה, זה רק אחר שגומרים את זדר היום[ד].

הטעם שאין תענית ציבור בבבל

אמר שמואל אין תענית ציבור בבבל אלא תשעה באב בלבד. ופירש"י (ד"ה אין) שכיון שבבל היתה בין ההרים אין צריכים שם לגשמים[ה], וגם אם גזרו על דבר אחר לא נהגו בזה את חומרת תענית ציבור[ו]. והראב"ד פירש שלא גזרו בבבל על מלאכה משום שעניים הם וצריכים המלאכה, ועל רחיצה וסיכה לא גזרו משום שהאויר לא בריא, ועל נעילת הסנדל לא גזרו כיון שהארץ קרה ולא היו כ"כ בריאים לסבול את הקור בלי נעילת סנדל, וכיון שעל דברים אלו לא גזרו, לכך כבר לא גזרו גם בתשמיש המיטה. והרמב"ן פירש שכיון שאין נשיא ובי"ד סמוכין בבבל, א"א לגזור על כולם את כל חומרות תענית ציבור בלי שכל אחד יקבל על עצמו.

דברי שמואל נאמרו במקום שלא נהגו

שם. פירש"י (ד"ה אין) אין חומר תענית ציבור נוהג בו לאכול מבעוד יום וליאסר במלאכה. וביארו בתוס' (ד"ה אין מענין) שאף שלא בכל המקומות אסור במלאכה בתשעה באב, שהרי חלוי במנהג המקומות, מ"מ פירושו אין תענית ציבור בבבל - אפילו במקום שלא נהגו לעשות מלאכה - אלא תשעה באב. ומה שהזכיר רש"י כדברי שמואל ליאסר במלאכה, אף שכבר מפורש במשנה שבמקום שנהגו שלא לעשות אין עושין, מ"מ עיקר כוונתו בהזכירו מלאכה, להורות שבשאר תעניות אפילו מלאכה מותרת[ז].

מדוע א"א לתרץ שת"ע שוה לת"ב לענין שאר דברים

למימרא דסבר שמואל וכו' והאמר שמואל תשעה באב בין השמשות שלו מותר. והקשה בתוס' הרא"ש שאפשר לתרץ שמה שאמר שמואל שתשעה באב כתענית ציבור, זה לענין שאר דברים כגון רחיצה סיכה נעילת הסנדל ותשמיש המיטה, אבל לענין בין השמשות באמת אין דינם שוה, שהרי ודאי אינם שוים ממש, שבתשעה באב במקום שנהגו לעשות מלאכה עושין, משא"כ בתענית ציבור. ותירץ שהגמ' רצתה להשוותם בכל מה שאפשר. ועוד שאיסור מלאכה אין זה חילוק גמור, שהרי יש מקומות שנהגו לאסור, ותלמידי חכמים בטלים בכל מקום.

מה דין מלאכה בליל תענית ציבור ותשעה באב

בין השמשות שלו אסור. ופי' רש"י (ד"ה כן) אסור באכילה ובמלאכה דמחמירין על ספיקו. לכאורה משמע שסבר שגם הלילה אסור במלאכה. וכתב בספר הבתים (שערי תפילות שער שביעי) שזה בליל תשעה באב שהאיסור משום אכילות ושייך אף בלילה, משא"כ בשאר תענית ציבור שהאיסור בעשיית מלאכה הוא כדי שיהיו פנויים רבואו להתפלל, א"כ בלילה שאין זה זמן התאספות מותר במלאכה.

והקשו האחרונים[ח] שבתענית כתב רש"י (יג. ד"ה כשפתרו) שליל תשעה באב מותר בעשיית מלאכה. וכתב בשפת אמת לתרץ שכאן מיירי בבין השמשות של סוף היום שזה אסור, אבל בכניסת התענית מותר, ואף שכתב רש"י לקמן (ד"ה ם (מלמעלה)) למלאכה של יום עצמו 'משתחשך', לא גרסינן משתחשך אלא רק למלאכה של יום עצמו[ט]. ובאור חדש כתב שאכן בתענית (שם) משמע מהברייתא שהלילה מותר ולכן כך כתב רש"י שם, אבל כאן משמע שהלילה אסור, שאם היה מותר היה צריך לומר עוד הבדל בין יום הכיפורים לתשעה באב, שביום"כ הלילה אסור במלאכה, ובתשעה באב הלילה מותר במלאכה[י].

מדוע לא כתבו חילוק לגבי מלאכה

אין בין תשעה באב ליום הכיפורים אלא שזה ספיקו אסור וזה ספיקו מותר. וכתבו התוס' (ד"ה אין) דלא חשיב מלאכה שאסור ביום הכיפורים ובתשעה באב מותר במקומות שנהגו לעשות מלאכה, משום שכותב זאת

מאביו ומאמו משא"כ איה שהיה בן בנו רק שהאב לא מהאם. א. ולפירוש המהרש"א (שמא נפשי' ע) שמפרש יום הנחמה שיתנחמו ישראל מגלותן לא קשיא מידי. שיום המיתה קדם ליום שיתנחמו ישראל. ב. דברי"ה (ס"ב) רמי קראי אהדי דקרי לה' צומות צום וקרי לתו ששון ושמחה, ומשני שכשיש שלום יהי' ששון ושמחה, כשיש גזירת המלכות יהי' צום, וכשאין שלום ואין גזירת המלכות ברצו חליא מילתא, רצו מתענין רצו אין מתענין, ומקשין א"ה תשעה באב נמי, ומשני שאני תשעה באב שהוכפלו בו צרות. משמע שגם תשעה באב עיקרו הוי מדרבנן רק כיון שהוכפלו בו צרות לא חלו ברצו. ג. והביא שם טעם לזה בשם ס"ר תודת האדם (שער מלא קפה) שכיון שגם באבל אם אין לו מה יאכל מותר לעשות בצנעא, התיר בתשעה באב לכולם. ד. דלעיל (נ:) אמרו שהעושה מלאכה בכל מקום שיש בו נדנוד עבירה - לאורי' תענית ציבור - אינו רואה סימן ברכה. וכתב שם בחידושי הר"ן שזה רק עד שנגמרים להתפלל את סדר היום. וכן כאן גם במקום שנהגו אינו רואה סימן ברכה עד לאחר שגומר סדר היום. ה. ודאם צם שנקט בבל ולא שאר תר"ל, משום שרק בבל לא היתה צריכה לגשמים. וכתב במאירי שדין זה דוא גם בכל תר"ל, ואף שטעם זה שייך רק בבבל, מ"מ כל תר"ל נמשכת אחרי בבל. אך ע"ז קשה כמ בבא לקמן שהרי היו תעניות על שאר צרות. ובמאי יהושע כתב שלולי דברי רש"י היה אפשר לשרש שרק בבל ולא שאר תר"ל משום שקים ליה לשמואל שבבל הוי מקום שנהגו שלא לעשות מלאכה. ולכן תשעה באב הוי כתענית ציבור, אך בשאר תר"ל יכול להיות שנהגו לעשות מלאכה, וא"כ גם תשע: כאב אינו כתענית ציבור. ו. והקשו ראשונים על רש"י שהרי היו צרות אחרות שהתענו עליהם ואין לומר שהם אינן חמורות כמו התעניות על הגשמים, שהרי עיקר חומרת תעניות הגשמים היה בתעניות האחרונות ואמרו (מועד יב:) במה אזהרתם

יתירות על הראשונות שכאלו מתריעין וכו', ועל שאר הצרות אמרו (מגילה יט.) ועל אלו מתריעין מיד בכל מקום, משמע שאת חומרת האחרונות יש בתעניות על שאר צרות. ועוד אמרו (שם יח.) שבימי ר' יהודה נשיאה היתה צרה וגזרו שלש עשרה תעניות ולא נענו, חשבו שלא לגזור עוד, ואמרי עלה לא אמרו אלא בגשמים, אבל בשאר צרות מתענין חתולכים עד שיענו, ומשמע שהם חמורות משל גשמים. ח. כך ביארו ז. הובא דבריו בריטבא דוד, כריך, ובריטב"א, ובטור הבתים (שערי תפילות שער שביעי). ט. כך ביארו המהרש"א והצל"ח. ט. הפני יהושע, השפת אמת, והאור חדש. וכן הקשה המג"א (פר' מקפ' ד"ק ס). י. אך במג"א הקשה ע"ז שמשמע בסמוך שמדברים כאן על בין השמשות של תחילת תשעה באב, שאמר וכ"ת קסבר שמואל כל ת"צ בין השמשות שלו מותר והאגן תגן אוכלים ושותין מבעוד יום וכו', משמע שמדברים על כניסת התענית, ע"ש שהאריך לפרש. יא. וכן כתב מהרש"ל שלא גורסים משתחשך. והוסיף במהרש"ל שאף אם גורסים משתחשך קאי רק על תשעה באב. אבל בתענית ציבור מותר משום שלומדים מסוגיא (מגל ה ע"ב) 'קרשון יום קראו עצרה' שרק ביום אסור בעשיית מלאכה. אך הקשה עליו השפ"א שלא משמע כן, שהרי רש"י דיבר גם על תענית ציבור ולא רק על תשעה באב. יב. ופתב שם עוד שעדיין אפשר לומר כשיטת המדברים שהלילה מותר בעשיית מלאכה, ואין להקשות שא"כ מדוע לא אמר עוד הבדל שביה"כ הלילה אסור ובתשעה באב מותר, שי"ל שזה כלול בבה שאמר שספיקו מותר, דהיינו שתשעה באב ספיקו מותר משום שכל הלילה מותר, הא דלא כתב רבותא שכל הלילה מותר משום רבותא דיה"כ שאפי' ספיקו אסור. אך על זה הקשה שאם כתב רבותא דיום הכפורים שיכתוב רבותא יותר שאף תוספת אסור. ואם תאמר שכתב כך משום רבותא דתשעה באב כמו שכתבו התוס' (ד"ה אם), אם כן לכתוב רבותא שכל הלילה מותר מ"ל.

בסיפא" גבי אין בין תשעה באב לתענית ציבור אלא שתענית ציבור אסור בעשית מלאכה ותשעה באב מותר במקום שנהגו". ובתוס' ר"פ תירץ שודאי שיש עוד חילוקים בין תשעה באב ליום הכיפורים, אלא ה"ק אין בין תשעה באב ליום הכיפורים באיסור השוה בשניהם כגון אכילה, אלא שזה ספיקו אסור באכילה וזה ספיקו מותר, אך באיזה יש עוד חילוקים, כגון מלאכה במקום שנהגו. ובמנ"י תירץ שאיסור מלאכה ביום הכיפורים הוא לא משום הצום, אלא משום שכתוב בו (ויקרא כג לא) 'שבת שבתון', ואין זה שייך כלל בתשעה באב".

ביאור תירוץ התוס'

שם. בתוס' (שם) כתבו, שלא כתבו שיש הבדל בין יום הכיפורים לתשעה באב לענין שמותר במלאכה במקום שנהגו, משום שכתבו זאת בסיפא לגבי ההבדל בין תשעה באב לתענית ציבור. והטעם שכתבו זאת בסיפא לגבי תענית ציבור ולא ברישא לגבי יום הכיפורים", כתב באור חדש ע"פ מה שכתב המג"א (מ' מקצ' מ"ק סג) שגם במקום שנהגו לעשות מלאכה אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה, והסתפק הפר"ח (מ' מלו) אם כשאומרים אינו רואה סימן ברכה יש בזה איסור דרבנן, והוא כתב לעיל (ג: ד"ה מ"ר) לפשוט שאין אפילו איסור דרבנן, א"כ, אם היה כותב ההבדל בין יום הכיפורים לתשעה באב לענין איסור מלאכה, היה משמע שביום הכיפורים אסור מדאורייתא, ובתשעה באב אין איסור דאורייתא, אבל איסור דרבנן יש שהרי אינו רואה סימן ברכה, ולכן כתב זאת לגבי תענית ציבור, שבתענית ציבור האיסור הוא רק מדרבנן, וע"ז אמרו שתשעה באב קל מתענית ציבור ומותר במלאכה במקום שנהגו, וודאי שזופי' מדרבנן מותר.

ובתוס' הרא"ש כתב, שכתבו זאת בסיפא לגבי תענית ציבור, לפי ששניהם מדרבנן, משא"כ יום הכיפורים שהוא דאורייתא.

דברים נוספים שחלוק תשעה באב מיום הכיפורים ולא כתובים כאן

שם. מצאנו דברים נוספים שחלוק בהם תשעה באב מיום הכיפורים - א. הא דלא חשיב תפילת נעילה שיש ביום הכיפורים ואין בתשעה באב, כתבו התוס' (ד"ה מן מן) משום שבברייתא איירי רק במילי דאיסור והיתר. ב. הא דלא נקט תוספת, שביום הכיפורים תוסיפו אסורה, ובתשעה באב לא צריך תוספת, כתבו התוס' (ד"ה (קציעה)) משום שהברייתא מדברת רק בדברים ששייכים לתענית עצמו. ג. הא דלא חשיב שביום הכיפורים חייב כרת ובתשעה באב ליכא כרת, כתבו הראשונים" שהברייתא דברה על לכתחילה, אבל בדיעבד יש חילוקים - בעונשים.

ביאור התירוץ לקביעא דירחא

לא כדאמר רב שישא וכו' הכא נמי דקביעא דירחא. וכתבו התוס' (ד"ה (קציעה)) שאין לפרש כגון בני בבל שלא הגיעו אליהם השליחים ולא ידעו מתי הוקבע חודש תשרי שיתענו שני ימים", אלא פירשו אפילו בארץ ישראל, כגון שמהלך במדבר ולא יודע מתי הוקבע החודש, שעושה ביום הכיפורים שני ימים, משא"כ בתשעה באב. ובמאי" פירש כגון אם מנה תשרי מיום שלשים באלול על סמך שמימות עזרא לא מצאנו אלול מעובר והתענה בעשירי, ובלילה התברר לו שעיברו את החודש ולמחר יהיה יום הכיפורים, שצריך להתענות שני ימים, משא"כ בתשעה באב". ובתוס' הרא"ש פירש שנסתפקו בי"ד מתי הוקבע החודש, וכגון שקיבלו העדות בין השמשות, צריכים לעשות יום הכיפורים שני ימים כדין ספיקא דאורייתא, משא"כ בתשעה באב.

בתשעה באב שמתענה יום אחר איזה יום מתענה

שם. וכתב בחתם סופר שבתשעה באב שהדין הוא שכשיש ספק מתענה רק יום אחד, צריך להתענות ביום השני שהוא ספק תשיעי ספק עשירי, משום שאף אם באמת הוי עשורה באב, הרי אמר ר' יוחנן (תענית סט.) שאם הוא היה שם היה קובע את התענית בעשירי שאז נשרף רוב הבית, משא"כ אם יתענה ביום הראשון, אולי הוא יום שמיני ולא עשה כלום.

יולדת מה דינה ביוה"כ ובתשעה באב

דרש רבא שוברות ומניקות מתענות ומשלימות בו כדרך שמתענות ומשלימות ביום הכיפורים. ולענין יולדת - כתב בשאילתות (פרשה נרמה סוף ספ"ל קמ) שאסורה להתענות ביום הכיפורים עד שלושים יום. והקשו עליו הראשונים" שהרי משבעה ועד שלשים תלוי אם צריכה, ואם היא מרגישה בריאה למה לא תתענה, וכל מה שהתירו לה זה רק נעילת הסנדל שזהו דרבנן, אבל אכילה ושתיה שזהו דאורייתא לא התירו. אך כ"ז ביום הכיפורים, אבל בתשעה באב כתב הרמב"ן שחיה עד שלשים יום, וכן חולה שהוא צריך מאכילין אותם. והביאו המגיד משנה (תענית פ"ה ה"ד) וכתב שמשמע כן מהגמרא, שאם גם חולה וחיה צריכים להתענות כ"ש מעוברות ומניקות, ומה צריך רבא לחדש לנו במעוברות ומניקות, אלא ודאי שבמקום חולי לא החמירו.

מדוע אסור בין השמשות הרי ספיקא דרבנן לקולא

ובין השמשות שלו אסור. ואף שתשעה באב זה מדרבנן, והוי בין השמשות שלו ספיקא דרבנן, ולכאורה צריך ללכת לקולא, כתב בגבורות ארי (תענית יג.) שכל מה שאומרים ספיקא דרבנן לקולא, זה רק כשלא יצא מזה תרי קולי דסתרי אהדדי, וכאן אם נאמר שבין השמשות מותר משום ספיקא דרבנן לקולא, יהיה דין זה גם בבין השמשות של כניסת התענית וגם של יציאת התענית, וא"כ הוי תרי קולא דסתרי אהדדי, ובכזה מקרה לא אומרים ספיקא דרבנן לקולא. ובשפ"א תירץ שכוונת הגמ' כאן זה לא על בין השמשות, אלא על תוספת לתשעה באב - שצריך תוספת כמו ביום הכיפורים, וממילא בין השמשות" אסור, אך לא בגלל ספק".

למה לא תירצו בחיפוך שתשעה באב אסור ות"ע מותר

והאמר ר' יוחנן תשעה באב אינו כתענית ציבור מאי לאו לבין השמשות. והקשה בחידושי הר"ן" שאולי באמת תשעה באב אינו כתענית ציבור שבתשעה באב בין השמשות אסור, ובתענית ציבור מותר כמו שאמר שמואל לעיל. ותירץ שמהלשון 'תשעה באב אינו כתענית ציבור' משמע שהדין של תענית ציבור הוא ברור וידוע, ואם נאמר שבין השמשות שלו אסור מובן שדינו יודע מהמשנה שהביאו לעיל 'אוכלין ושותין מבעוד יום' שבפשטות משמע למעוטי בין השמשות, אך אם נאמר שבין השמשות שלו מותר אין לזה מקור ברור - שנוכל לתלות בו את תשעה באב" ולומר שהוא לא כתענית ציבור". והשפת אמת תירץ שהלשון אינו כתענית ציבור משמע אינו חמור כתענית ציבור, ולא שבא להחמיר בתשעה באב יותר מתענית ציבור".

יג. וכתב החתם סופר שאין להקשות א"כ מדוע כת: כלל את הרישא שזה ספיקו אסור וזה ספיקו מותר, הרי שמענין זה פהסיפא שכתב שלכל הדברים שזה להענית ציבור, וא"כ הרי כתענית ציבור' גם לענין זה שספיקו מותר. משום שפשוט הוא שרגה לכתוב בפירוש שספיקו מותר. יד. ומה שלא תירץ שהברייתא לא כתבה זאת משום שזה כתוב כבר במשנה 'מקום שנהגו לעשות מלאכה עושים', כתב הצל"ח משום שהברייתא תחזור אף על דברים שכתובים במשנה, משא"כ לקמן שהקשתה הגמ' על ר' יוחנן 'מלאכה תגינא', זה משום שאמנם אין צריך לחזור על מה שכתוב במשנה או בברייתא. טו. וכן כתב בחתם סופר. והוסיף ע"ז, תרצ שהרי בתענית ציבור אף שאסור במלאכה מותר להדליק נר וכיוצא בזה, משא"כ ביום הכיפורים ג. אלא ודאי משום שביום הכיפורים זה איסור אחר משום שבת שבתון. טז. שדוחק לומר שכוונת דין תענית ציבור שאסור בעשיית מלאכה, ובפרט למסקנת הגמ' דקולי קולי קתני שבא להשמיע רק את דיני תשעה באב. יז. תוס' ר"פ וחוס' חכמי אנגליה בשם רש"י. יח. שהרי אמרו בהו"א (ד"ה פ.) שבמקרה כזה אין עושין אלא יום אחד. וכמו שאמרו שם שלו הגיע לבבל ב"א ושרי לפי החשבון שלהם ואמר להם בטים ובשילא דבבלאי בזמא רבא דמערבא. וכוונתו היתה שכא"י ציבור החודש והיום הוי יום הכיפורים, משמע שמספק לא עשו שני ימים. יט. והביא פ' רש נוסף, שמה שאמרו (ד"ה פס) שאין מתענין שני ימים, זה כשיצאו השליחים, שאז אף במקומנו: שעדיין לא הגיעו ומנו מיום שלשים באלול מתענים יום אחד, אך אם השליחים לא יצאו מתענים שני ימים, משא"כ בתשעה באב אפי' אם לא יצאו השליחים מתענים יום אחד. כ. רשב"ן בחידושי הארם (מסר מסמה קף י ע"ס), רא"ש (מסמ מ"ע מ' ח, והר"ן (מסמ סס). כא. והא דנקט בין השמשות ולא כתב תוספת בפירוש, משום שהגמ' רצתה בהו"א להעמיד את הברייתא שכתוב ספיקו מותר - בבין השמשות שמותר, וממילא נדע שאין תוספת, אך באמת כל כוונת הגמ' כאן הוא לתוספת. כב. וכתב שבזה מתורץ גם מה שיש להקשות על תירוץ הגמ' לקביעא דירחא, שאם החמירו חכמים בספיקא לגבי בין השמשות, יחמירו אותו דבר לגבי ספק של קביעא דירחא ומאי שנא. אלא דלפי"ז מתורץ שאיסור בין השמשות הוא לא משום ספק, אלא משום שצריך תוספת. אך שלפי מה שהקשו התוס' (ד"ה לא) שמדוע נקטה הגמרא בין השמשות ולא תוספת, כדי להשמיע שבתשעה באב אף ספיקו מותר, משמע שהגמ' לא דיברה על תוספת, אלא דוקא על בין השמשות. ואפשר אולי לתרץ גם לשיטתם את השאלה השניה, שאף שהחמירו בספק של בין השמשות, לא החמירו בספק של קביעא דירחא, משום שלא רצו להחמיר להתענות שני ימים, ועוד שגם אם יתענו בעשירי הוי קצת מצוה כדר' יוחנן (מגילה סט.) שאז נשרף עיקר בית המקדש. כג. וכן הקשו המהרש"א והשפת אמת. כד. וכן תירץ במהרש"א. ובאור חדש תירץ באופן דומה שאם נאמר שאינו כתענית ציבור היינו שבתענית ציבור מותר בין השמשות ובתשעה באב אסור, הרי כבר השמיע לנו ר' יוחנן את דין תשעה באב, שאמר לעיל ובין השמשות שלו אסור, ואם רצה להשמיע שבתענית ציבור בין השמשות מותר, א"כ היה צריך לומר תענית ציבור אינו כתשעה באב, כיון שרק תשעה באב כבר בדיר ותנה בא לחדש דין תענית ציבור. וכתב שם שיתכן שזה כלול בתירוץ המהרש"א. כה. ולכן רב פפא שרצה לומר שבין השמשות של תשעה באב אסור ובין השמשות של תענית ציבור מותר, היה צריך לומר שאינו כראשונות שתנן בהם בפירוש אוכלין ושותין משחשיכה, אלא כאחרונות שאסורות גם בבין השמשות, שאם לא היה אומר אלא כאחרונות היה אפשר לומר שאסור רק בלילה (מס מגילת מסכן) ולא בבין השמשות. כו. והוסיף שם שלמסקנת הגמרא שר'

למה לא חידשו שר"י בא להוסיף שאסור מהלילה

מלאכה תנינא מקום שנהגו וכו'. והקשו: בחתם סופר שאפשר לתרץ שר' יוחנן מוסיף על המשנה, שבמקום שנהגו שלא לעשות מלאכה בתשעה באב אסור כבר מהלילה, ואינו כתענית ציבור שאסור רק ביום, רצ"ע.

האם יש נעילה בתענית ציבור

אלא מאי אינו כתענית ציבור לתפילת נעילה. כתב התוס' רי"ד שמלשון זה משמע שיש בכל תענית ציבור תפילת נעילה, אך לפי האיבעיית אימא שאינו כתענית ציבור לעשרים וארבעה בורות, וכן לתירוץ ר' פפא, אפשר לומר שגם ככל תענית ציבור אין תפילת נעילה. וכן כתב הריטב"א שאין תפילת נעילה בכל תענית ציבור. וכן כתב בספר הבתים (שערי תפילה שער שביעי) שבתשעה באב ושאר צומות שלנו שאינם לצורך שעה אלא לאבילות, אין צריך להרבות בתפילה ולהתפלל נעילה, אך בתענית ציבור שהיא לצורך שעה מתפללין תפילת נעילה.

מה הקושיא הרי ר' יוחנן דיבר רק בספק התפלל

והאמר ר' יוחנן ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו. וכתבו התוס' (ד"ה והאמר) שאף שר' יוחנן אמר את ד"ו באחד שמסתפק אם התפלל או לא, אבל בסתם אין להתפלל שוב, מ"מ נקשי שפיר משום שתשעה באב דומה לתענית ציבור בכמה דברים ובתענית ציבור מתפללים נעילה, א"כ גם בתשעה באב יתפלל נעילה. והוסיף ע"ז בורוס' רבינו פרץ שתשעה באב הוא זמן להרבות בתפילה ורחמים, ולכן הוי כמו ספק התפלל בכל השנה.

מדוע המיתיבי קשה רק לאחר דברי ר' פפא

רב פפא אומר מאי אינו כתענית ציבור וכו' מיתיבי אין בין תשעה באב ליום הכיפורים וכו' מאי ספיקו מותר לו בין השמשות שלו. הטעם שקשה מהברייתא רק לאחר דברי ר' פפא, ולא קשה מיד על דברי ר' יוחנן שאמר שבין השמשות אסור, ובברייתא כתוב שספיקו מותר, כתב באור חדש משום שלולי דברי ר' פפא היה אפשר לתרץ שזה שכתוב בברייתא שספיקו מותר היינו לעשיית מלאכה שמותר בכל הלילה[יז], ור' יוחנן שאמר אסור היינו לאכילה ושתיה ושאר דברים, אבל עכשיו א"א לומר (לפי פלגות ר' יפה) שר' יוחנן בא להשמיע שבתשעה באב אסור בין השמשות, שהרי אמר זאת בפירוש לעיל, וא"א לומר שבא לחדש רק בתענית ציבור שבין השמשות מותר, שא"כ היה צריך לומר תעניות אחרות אינם כתשעה באב, אלא צ"ל שבא לחדש שבתשעה באב הלילה מותר בעשיית מלאכה, וא"כ קשה ממה נפשך שאם ספיקו מותר שכתוב בברייתא הכוונה לבין השמשות, קשה לר' יוחנן שאמר לעיל בפירוש שבין השמשות אסור, ואם נפרש שהכוונה בברייתא לעשיית מלאכה שמותר אפי' כל הלילה[יח], א"כ מה בא ר' יוחנן לחדש במה שאמר תשעה באב אינו כתענית ציבור, הרי זה כתוב בברייתא.

נה.

הרי יש קולא נוספת בתשעה באב מיום הכיפורים

תנא קולי קולי קתני. וכוונת הברייתא שאין תשעה באב קל מיום הכיפורים אלא שזה ספיקו אסור וזה ספיקו מותר. והקשו בתוס' חכמי אנגליה שהרי יש את איסור עשיית מלאכה, שביום הכיפורים אסור ובתשעה באב מותר. ותירצו שהתנא של שתי הברייתות הוא אותו תנא, הכי פירושו אין תשעה באב קל מיום הכיפורים אלא שזה ספיקו אסור וזה ספיקו מותר, ולעניין עשיית מלאכה הוא קל אף מתענית ציבור וכ"ש שקל בזה מיום הכיפורים"

מדוע צריך לומר אין בין תשעה באב לתענית ציבור

שם. הקשה במהר"ם תלאזה שיאמר רק אין בין תשעה באב ליום הכיפורים אלא שזה ספיקו אסור וזה ספיקו מותר, ושזה אסור בעשיית מלאכה וזה מותר, אבל בשאר דברים אין תשעה באב קל מיום הכיפורים, וממילא ידענין הכל, דאין חומרא שיש בתענית ציבור שאין ביום הכיפורים. ותירץ שיש אבילות שיש בתענית ציבור ואין ביום הכיפורים, ולענין זה היה צריך להשוות את תשעה באב לתענית ציבור.

גדר האיסור להוסיף אצבעו למים בתשעה באב ולרחוץ כל גופו בצונן

קולי קולי קתני. בתוס' (ד"ה קולי) כתבו דגם כלא דר' אלעזר דאסר להושיט אצבעו במים בתשעה באב, יש להוכיח דקולי קולי קתני, דהא בתשעה באב אסור לרחוץ כל גופו אפילו בצונן, ובתענית ציבור מותר בצונן כדמוכח בע"ק דתענית (דף יג.), ונמצא שתשעה באב חלוק מתענית ציבור, וע"כ דהברייתא כתבה רק את הקולות שיש בתשעה באב יותר מתענית ציבור. אך בחידושי רי"ז הלוי (הל' תפילה) כתב דבתשעה באב יש שני דינים. א. דין תענית. ב. דין אבילות. ורחיצה אסורה בתשעה באב מחמת שני הטעמים, גם משום אבילות וגם משום התענית, ומה שאמר ר' אלעזר שאסור להושיט אצבעו במים בתשעה באב כדרך שאסור ביום הכפורים, הוא רק משום דין התענית ולא משום דין אבילות, דהרי משום אבילות אינו אסור אלא כל גופו. ועל כן מקשה הגמ' מהברייתא דלכל דבריהם זה חה שרץ, ודין תשעה באב כדין תענית ציבור באיסורים שמחמת התענית, וממילא שגם ברחיצה דינו כתענית ציבור ולא כיום הכפורים. ותירצה הגמ' דקולי קולי קתני, ודין תשעה באב כדין יום הכפורים לענין רחיצה. אבל בלא מילתא דר' אלעזר אין הכרח לומר דקולי קולי קתני, דשפיר יש לומר דכוונת הברייתא דתשעה באב שוה לכל מילי לתענית ציבור רק לענין האיסורים שמחמת התענית, ומה שחלוק מתענית ציבור לענין רחיצת כל גופו בצונן, זה לא משום דין התענית אלא משום איסור אבילות, וכן מבואר במס' תענית (יג.) כל שהוא משום אבל בגון תשעה באב ואבל אסור בין בחמין ובין בצונן, הרי דרק משום איסור אבילות אסור רחיצת כל גופו ולא משום איסור תענית, ובדינים שתשעה באב חלוק מתענית ציבור משום דין אבילות לא מיירי הברייתא כלל, כמו דלא קתני גם החילוק שתענית ציבור מותר בדברי תורה ותשעה באב אסור. וכל הפירכא מהברייתא לר' אלעזר שאומר שגם לאיסור תענית שוה תשעה באב ליום כיפור[יב].

מאי טעמא מקשינן קודם מרשב"ג על רשב"ג ואח"כ מרבנן על רבנן

לסימרא דרבי שמעון בן גמליאל סבר לא חיישינן ליוהרא ורבנן סברי חיישינן ליוהרא והא איפכא שמעינן להו. וכן הוא בברכות (יז:). ובצל"ח (סס ד"ה מימרא) כתב שאף שדברי חכמים שנויים תחילה בין בפסחים ובין בברכות, היה לגמ' להקשות קודם מרבנן על רבנן ולא מרבן שמעון בן גמליאל על רבן שמעון בן גמליאל. מ"מ מקשה הגמ' תחילה מרבן שמעון בן גמליאל על רבן שמעון בן גמליאל, משום דמרבן שמעון בן גמליאל ארבן שמעון בן גמליאל יותר קשה. משא"כ מרבנן על רבנן יש לומר דלאו אותם רבנן הם בפסחים ובברכות, ושני שיטות הם, משא"כ מרבן שמעון בן גמליאל על רבן שמעון בן גמליאל קשה. ועוד דבדברי רבנן בפסחים לא נזכר שאין אדם רשאי לעשות עצמו כתלמיד חכם, ורק מרבן שמעון בן גמליאל שאמר לעולם יעשה אדם עצמו כתלמיד חכם, מזה משמע שרבנן חולקים על זה, וסוברים שאין אדם יכול לעשות עצמו כתלמיד חכם, וכיון שכל מחלוקתם נשמע מדברי רבן שמעון בן גמליאל, על כן מקשינן קודם מרבן שמעון בן גמליאל.

מתי נאמר הכלל כל הפטור מן הדבר ועוסקו נקרא חדיוט

חתן אם ירצה לקרות לילה הראשון קורא. כתב בתפארת ישראל (מגילת

יוחנן לא מדבר כלל לענין בין השמשות, אפשר לומר שר' יוחנן כשמואל שבתענית ציבור בין השמשות מותר, ורק בתשעה באב אסור. וכן כתב הרמב"ן בסס' תורת האדם שבתשעה באב ק"ל שבין השמשות אסור שכן אמר ר' יוחנן, אך בתענית ציבור אין זכרה שכך סובר ר' יוחנן, ולכן בין השמשות מותר. אך המג"א (סי' תקפח סק' ב) כתב שבתענית ציבור בין השמשות אסור, וכן משמע מלשון הרמב"ם שכתב (תענית פ"ג ה"ג) אוכלין ושותין מבעוד יום כמו שעושין ביום כיפור, משמע שבין השמשות אסור כמו בזמן כיפור. ואפילו שלא לגמרי שוה ליום"כ שהרי 'א צריך תוספת כביום הכיפורים, מ"מ לענין בין השמשות משמע שאסור כיום הכיפורים, ועוד אפשר שהרמב"ם סובר שצריך תוספת גם בתענית ציבור כביום הכיפורים, וכן כתב המגיד משנה שם בדעת הרמב"ם. מז. **ואדל** האור חדש לשיטתו הסובלת לעיל (תענית יא). כח. **והא** דנקט לפי זה ספיקו ולא נקט רבותא שכל הלילה מותר, משום דבותא דיה"כ שאפי' ספיקו אסור, ואין להקשות דאי משום רבותא דיה"כ ליתני תוספת שאסור. משום

שר' יוחנן גופיה סבר שר' יוסי הגלילי לא סובר תוספת כיום הכיפורים, והו"א שהברייתא כאן כר' יוסי הגלילי, ולכן לא כתוב תוספת ובאמת הא דנקט ספיקו - לרבותא דיום הכיפורים. א. וכן משמע ברש"י (ד"ה אינו) שכתב כל הני 'אין בין' חד תנא אמרם, ובריש"א תני אין תשעה באב קל מיום הכיפורים אלא שזה ספיקו אסור חה ספיקו מותר, ובטיפא תני אין תשעה באב קל מתענית ציבור אלא לענין מלאכה. ב. וכענין דברי הגר"ז שיש שני דינים בתשעה באב כתב בסגולה וזינוק (מאמר מ"ת סק"ה), דתשעה באב שחל בשבת תדחה ליום ראשון יש דעה שסובבת שנוהג בשבת דברים שבצנעא, ומ"מ מותר ברחיצה פניו ידיו ורגליו, והטעם דהאיסורים שמחמת התענית, אינם חלים בשבת דבין שנדחה התענית מותר ג"כ לרחוץ, אך רחיצה כל הגוף או טיבה ודברים שבצנעא שנוהג כתשעה באב מחמת אבילות, אסור גם בשבת שדיני אבילות אינם נדחים, אבל מה שנוהג מחמת תענית כמו יום הכיפורים דיום שאינו צריך [illegible]

במקום שנהגו להחמיר בצלי, אסור גם בשר צלי של עגל וצוף ושל כל דבר שטעון שחיטה[נב]. ובמקום שנהגו לאכול צלי, נוחר לאכול בשר עגל וצוף אפילו כשצלאן שלמים[נג].

במקום שנהגו להחמיר לא לאכול בשר כלל בלילי פסחים, יש שכתבו שאסור להם לאכול[נד], ויש שכתבו שאין זה מנהג כשר משום שמבטל שמחת יו"ט[נה].

ייחוד בשר לפסח

אסור לומר בשר זה לפסח, ויש אומרים שה ויסור הוא רק בגדי וטלה שראוים לפסח תוראה שהקדיש מחיים[נו], ויש אומרים שכל בהמה אסורה[נז] ויזחשדוהו שהקדישו מחיים לקנות מדמיו קרבן פסח[נח], ו:דיעבד אם אמר, יש אוסרים אפי' בהנאה[נט], ויש מתירין אפי' באכילה[ס].

מותר לומר חיטים אלו לפסח[סא].

נג:

גדי מקולם

אסור לעשות גדי מקולם[סב] אפילו אם אינו אומר בשר זה לפסח[סג].

[נב] שו"ע (שם ס"ב). ובערוך השלחן (ס"ד) כתב שיש לאסור לאכול כבד בליל פסח, שהרי צולין אותו. [נג] משנ"ב (שם סק"ו). [נד] ב"ח (שם ס"ב), וכתב זה כוונת הטור שכתב יראי מבושל מנהג כשר במקום שנהגו שלא לאכול צלי, דהיינו שזה מנהג כשר במקום שאוסרים רק צלי, אבל במקום שנהגו איסור בכל בשר דאי אסור בכל כשר. [נה] ש"ך (שם סק"ב), וכתב שכוונת הטור היא להיפך, שכשר מבושל בכל מקום הוא מנהג כשר, ולאפוקי ממקומות שמחמירים בכל בשר שלא טוב הם עושים מפני שמבטלים שמחת יו"ט. [נו] חתי"ם לשיטת הרמ"ם בסוגיין. [נז] ומהרי"ל החמיר גם כתרנגול וכל עוף וי"א גם דגים. אך רוב האר"ונים כתבו שזה חומרא בעלמא ומותרים, ולא דמי לאיסור אכילת צלי בליל פסחים דיש לטעות כן בשר עוף צלוי לבשר בהמה צלוי ולכן אסור גם עוף, משא"כ כשאוסר על עוף בשר זה לפסח אינו דומה לבהמה ולא נראה כוותתו להקדיש, ובמחצית השקל (שם סק"ג דיש מפרשים) כתב שחורים ובני יונה אסור דחזי לקדשת הגוף. [נח] שו"ע (שם סעי' ס"ב). והטעם שלא הביא הרמ"ם דין זה כתב בחק יעקב שהרמב"ם לשיטתו שפוסק כר"ש בהרי עלי מנחה מן השעורים שם טור מכלום כיון שהוי מחנרב שלא בדרך המתנדבים, וא"כ מותר לומר בשר זה לפסח דהוי מתנדב שלא כדרך המתנדבים ולא מיחדי כאוכל קדשים בחוץ. [נט] ב"ח (שם ס"ב), וכתב בשו"ע הרב (ס"ג); וכל זה כשהגדי וטלה הן שלו או שיש לו שותפות בהן, אבל אם אין לו חלק בהן אין לה אמיר כלל שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו. [ס] המגא"א (שם סק"ב) פסק שבגדי וטלה שראוים לקרבן פסח יש להחמיר, אך במשנ"ב (שם סק"ט) פסק שמותר בדיעבד אף באכילה. [סא] שכיון שאינו דומה לקרשים לא אתי למימר שהתחזן לדמי פסח. [סב] דהיינו צלוי כולו כאחד. [סג] שדי דרמ"א (ס' שם ס"ב). [סד] ואיתא בירושלמי (פ"ב ה"ב) שעדיף לנהוג להדליק, וכתב בפר"ח (סי' תרי ס"ב) שנמקים לציר חדשה שינהיגו להדליק. [סה] רמב"ם (שביתת עשור פ"ג ה"ט) ושו"ע (סי' תרי ס"ב). וכתב בב"ח (שם אות ב) ובפרישה (שם) שבכל מקום צריך לנהוג כפי שנהגו שם ואין לשנות המנהג. [סו] ואם אשתו נדה, כתב בספר מגדים (שם אפרים ס"ק ב) שאין צריך כיון שאסור לו לבוא עליה, אך בט"ז (שם סק"ב) כתב שאף שאסור לבוא עליה [היינו אשתו נדה - שעתה"צ (סק"ב)], מ"מ מידי מחשבה לא יצא וכבטל מחשבתו הטהורה ביום זה. ובשעה"צ (שם) הקשה דלטעם זה מה יעשה ביום חדר דזאה אותה ומידי הדחור לא יצא. [סז] רמ"א (שם ס"ב) בשם מהרי"ל. ובמגא"א (שם סק"ב) הביא בשם המרדכי שיש נהגין להדליק על שולחנם, ובחדר ששוכבים לא מדליקין, וכתב שהמרדכי סבר דאין יצה"ר מצוי אלא לשעתו ואח"כ בשילבו לחדר הולך זה לבדו חוץ לבדה ולא חיישינן שישכח וישמש, ומ"מ יש להחמיר. [סח] טור (שם) בשם אביו הרא"ש, וכן פסק הב"ח (שם סק"ב), דסברי שגם ביום הכיפורים שיך החשש של שלום בית. [סט] כן כתב המרדכי בסידקין (סי' פרס), דכתיב במשנה מקום שנהגו להדליק משמע שחלוי במנהג ואמנהגא לא מכרכינן, וכן כתב במהרי"ל (הלכות ערב סי' יא) וכן פסק בפר"ח (ס"ג). [ע] רמ"א (שם ס"ב), וכתב בשעה"צ (סק"ט) שבמדינות שעדיין אין מנהג קבוע, יזהר טוב להנהיג שלא לברך. [עא] רמב"ם (שם) ושו"ע (שם), וכתב ברביעו מנוח שצריך להדליק תחילה יותר עבה מיום רגיל כדי שיהא נראה לכבוד שבת ויוכלו לברך ע"ז. [עב] משנ"ב (סק"ז). [עג] שו"ע (שם ס"ג), וכתב כמגיד משנה שהרמב"ם לא הביא דין זה שכיון שכתב שהטעם של מקומות שלא מדליקין הוא שמא יראה את אשתו וכו'. מסילא בבית הכנסת משיטא שמותר שלא שיך שם חשש זה. [עד] ב"ח (ס"ג), ובמקומות אלו דאי לא שיך הטעם משום שלום בית. וכתב בשעה"צ (סק"י) שע"ג החולים לבאורה שיך הטעם של שלום בית כדי שאותם המשמשים לפניהם יראו מה להביא להם. [א] רמב"ם (שם פרק ה) ושו"ע (סי' תש ס"ג ס"ד). [ב] שו"ע שם ושפנ"ב (סק"ג). [ג] שו"ע שם. וכתב המשנ"ב (סק"ד) שהטעם הוא שבמוצאי יום הכיפורים ברכת הנר היא חלק מן ההבדלה, שמורה שעד עתה היה אסור בעשיית מלאכה ולהדליק נר אפילו לצורך אוכל נפש.

פניני הלכה

כאוכל קדשים בחוץ. וכן כתבו הפרי חדש (סוף סי' תפג) והחק יעקב (שם ס"ק ח) ובשלחן ערוך חרב (שם סי"ב) ובפר מגדים (שם מש"ז סק"ד).

ונחלקו הפוסקים לענין אכילת בשר צלוי ביום הפסח, שלכאורה אין מניעה בדבר שהרי הפסח אינו נאכל אלא בלילה, ובאכילת בשר צלי ביום הפסח אין רמז לאכילת קדשים בחוץ. אמנם בשורת ביה יהודה (סי' ה' ס' ה) הקשה לפי זה, דאם אין גזרה אלא בדוגמת קרבן פסח ממש אם כן גם בלילה יש להתיר אכילת בשר צלי אחר חצות לדעת מאן דאמר דאין הפסח נאכל אלא עד חצות, ואילו מלשון משנתינו נראה כי בכל ליל פסח אין אוכלים צלי במקום שנהגו ולכל הדעות, ועוד הקשה דאם אין איסור אלא בדומה לקרבן פסח לכל דיניו, הרי שלא היה לאסור אלא בשר גדי, והרי להלכה אי אוכלים גם בשר עוף כל שטעון שחיטה (מלא מלגא דשלמה), וא"כ מובח שלא רק בדומה לקרבן פסח בכל דיניו נהגו שלא לאכול אלא בכל דבר שיש בו זיקה לצורת קרבן פסח. ועל כן מסיק שם דגם ביום יש איסור באכילת חזרדע, וכן דעת רבי יהודה פאנרדו (מפרי דוד עמ' הקדמה מלא ס"ב ס"ד) והבן איש חי (פרשת צו שם ג). ולדעתם מי שלא צלה הזרדע בערב פסח אסור לו לצלותה בפסח כיון שאינה ראויה לאכילה בו ביום, לא בליל הסדר ולא ביום. אך דעת המגן אברהם (סי' תפג סק"ח) והמשנ"ב הא לחתיר אכילת בשר צלי ביום, ולדעתם מי ששכח לצלות את הזרדע לפני זמן יכול לצלות אותו בליל הפסח כיון שיכול לאכל ביום.

נג:

אנשים שיכולים לברוח מהעיר כדי להינצל מחמרת דת אם צריכים לקשות זאת

בשו"ת שבות יעקב (ס"ב סי' קו) נשאל בדבר עיר אחת שגזרו עליהם גזירה להעברת דת שמחויבים להרוג ולא לעבור (ת"כ יומא פ"ה ה"ט), ומקצתם יכולין לברוח ולהינצל מהסכנה. ונשאל אם מחויבין לברוח כדי להציל נפשם ולא יהא כמאבדים עצמם לדעת, או שמא עריף שלא פרשו מן הציבור שמחויבים למסור נפשם על קדוש השם. הן בדבר לפי האמור בסוגייתינו. שחנניה מישאל ועזריה

במצרים, ומה צפרדעים שאין מצוין על קדושת השם כתוב בהם (משלי ו' ט) ובאו ועלו בביתך ובתנורך ובמשארותיך, אימתי משארות מצחות אצל תנור הוי אומר בשעה שהתנור חם, אנו שמצוין על קדושת השם על אחת כמה וכמה. והקשו התוס' מה הוקשה לגמ' על חנניה מישאל ועזריה, הרי חייבים הם מעיקר הדין למסור נפשם על קידוש השם כיון שחייבים להשתחוות לצלם דינו ביהרג ואל יעבור, ומה צריך בזה לקל וחומר מצפרדעים. ותירצו התוס' בשם ר"ת דצלם זה לא היה עבודה זרה אלא אנדרטא שעשה לכבוד עצמו ולכן לא היו מחויבים בזה ביהרג ואל יעבור, ובשם ר"י תירצו דקושית הגמרא היתה מה ראו שלא ברחו שהרי קורם המעשה היו יכולים לברוח כמו שעשה דניאל. והוכיח בשבות יעקב מדברי ר"י שמבואר בדבריו שאין לברוח מהעיר ולהינצל מהמיתה, כמו שעשו חנניה מישאל ועזריה לדעת ר"י ולמדו זה בקל וחומר מהצפרדעים, דניאל שברח הוא כיון שהיה צריך ללכת לעסקיו כמו שפירשו בסנהדרין (ג.), וגם רית שביאר

באופן אחר אין מובח שחולק לדינא על ר"י הסובר שאין לברוח מהעיר.

אך למעשה כתב בשבות יעקב שבאמת כל זה אינו, וראי במקום שאפשר לקיים שניהם שלא לעבור על המצוה ולקיים וחי בהם עדיף לקיים שניהם, הרי כאן אפשר לקיים שניהם שלא לעבור על המצוה ולקיים וחי בהם על ידי שיברחו. וגם הביא שם מכמה וכמה תנאים שמצאנו שברחו ונטמנו במערות כדי שלא יעבדו ולא מסרו עצמם להריגה. וכתב שצריך ליישב דעת ר"י ולומר דשאני צפרדעים שונגזר עליהם על פי גזירת השם שיבאו באש, וגם חנניה מישאל ועזריה נצטוו על כך כמבואר בסוטה (י:) שיצאה בת קול אתה הצלת תמר ושני בניה מן האור חייך שאני מציל שלשה בניך מן האור מאן גינחו חנניה מישאל ועזריה, לכך לא ברחו להמלט על נפשם וחיו צריכים להיכנס לתוך האש, ואין למדים מהם למקום אחר. ומכל מקום מסיק שאם רצה להחמיר על עצמו ולמסור נפשו לקדש השם ברבים שממנו ילמדו אחרים לעשות, וראי לא מקרי מאבד עצמו לדעת, וכדאיתא בע"ז (יח.) ברבי חנינא בן תרדיון שהיה מקהיל קהילות ברבים ועוסק בתורה אף שידע שיהרגהו על כך (הליכ המשבים בפלפלא קמא ס' ובמרי"ש הלכה לן שלמה יו"ד סי' שמב).

וגם הריב"ש (בשו"ת סי' יא) הביא דברי הרמב"ם באגרתו שכתב שכל שאפשר להם

ומברך רק על נר ששבת ממלאכת עבירה, ולא על נר שהודלק עכשיו מעצים ואבנים, מפני שהברכה על האש היא משום שהוא דבר חידוש - שנאסר כל היום ועתה הותר, ולכן מברך רק על אור ששבת[יא]. ויש אומרים שאפשר לברך על נר שהודלק מאור היוצא מעצים ואבנים[יב].

מוצאי יום הכיפורים שחל בשבת אפשר לברך אף על אור היוצא מהעצים ואבנים, משום שזה גם מוצאי שבת חמן בריז תו, אך נהגו להחמיר לברך רק על אור ששבת[יג].

ישראל שהדליק נר מנר של גוי, אף שבמוצאי שבת מברכים עליו, אין מברכים עליו במוצאי יום הכיפורים שאין מברכים במוצאי יוה"כ אלא על נר ששבת[יד].

נד:

מלאכת בתשעה באב

מקום שנהגו לעשות מלאכה בתשעה באב עושין ומקום שנהגו שלא לעשות אין עושים[טו], ובכל מקום תלמידי חכמים בטלים בו, וכל הרוצה לעשות עצמו ת"ח לענין זה רשאי[טז]. וכהיום נהגו שלא לעשות מלאכה[יז], ונהגו זאת רק עד חצות[יח], וגם לפני חצות מותר לעשות מלאכה שאין בה שיהוי כגון הדלקת נרות או קשירה וכדומה[יט].

אפילו במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה, מותר לעשות ע"י גוי אפילו בביתו[כ].

[ד] שו"ע (סי' תלא ס"ב תוי' סרס ס"ק). וכתב שעה"צ (סי' תלא ס"ק ס, ושו' מפנ"ל סי' סרסו ס"ק יק) שה"ה שמברך על נר שהדליק מנר ששבת מעני שיש בו עדיין מקצת מהאור ששבת. עוד כתב המשנ"ב (סי' סרסו ס"ק יז) בשם החיי אדם שטוב שידליק נר אחר מאותו שהיה דולק מבעוד יום ויברך על שניהן ביחד, כי על אותו נר שבביתו לחוד אינו כראי לברך ש אפשר שהודלק רק לכבוד היום ולא להאיר (שי' סי' תפ ס"ק ס"ח). ומדוך החיים משמע שיותר טוב שיהיה בביתו לכתחילה נר דלוק מערב יום הכיפורים עד מוצאי יוה"כ כדי לברך עליו ולצאת יד"י כל הדעות כיון שהוא מניחה לכתחילה בשביל זה. [ה] כן הביא השו"ע (שי' שלא סא) בשם הכל בו, וכתב בביה"ל (סס ד"ה ויש) שכיון שנפסק בסעיף ה' שאין לברך על נר שהודלק מנר של גוי ז"כ גם אין לברך על אור שהודלק מאור היוצא מהעצים והאבנים, ודעת הכל בו היא דעת יחידא. והוסיף שאין להביא ראיה מדעת הרמ"א (סס ס"ס) שכתב שיש אומרים לברך בפתאי יוה"כ על נר של בית הכנסת שהוא נר ששבת וי"א לברך על נר שהודלק מנר של בית הכנסת ועריף לברך על שניהם וא"כ מוכח שנר שהודלק מנר שאינו כשר לברכה הוי כשר לברכה, דאין ראיה משם, שם הרבה ראשונים סוברים שאפשר לברך על נר של בית הכנסת עצמו, ודק כדי לצאת ידי חו"ת החולקים כתב לנהוג לברך אף על נר שהדלק ממנו, אך בנר היוצא מעצים ואבנים שלכ"ע ז"ל לברכה, גם אם ידליק ממנו יהא פסול לברכה. [ו] משנ"ב (סק"ח). וכתב בשעה"צ (סס סק"ט) שאין שבמג"א (סק"ח) כתב שמהשו"ע משמע שגם כשחל כמוצאי שבת אין לברך על אור היוצא מעצים אבנים מזה שלא חילק בזה, אין זו ראיה שהטעם שהשו"ע לא חילק הוא משום שזה מילתא דס ויטא שכיון שזה זמן בריאתו אפשר לברך עליו, והוסיף שפ"ם יש להחמיר. [ז] שו"ע (סי' סרסו ס' ז). וביאר במשנ"ב (סס סק"י) שבמוצאי שבת מברכים על נר שהדלק מגוי משום תוספת האור שנברא עכשיו, אך במוצאי יוה"כ מברכים רק על אור ששבת, והוטפת זו לא הוי אור ששבת והוי כאור היוצא מן העצים האבנים שאין מברכים עליו. וכן כתב באברהם משה (פ"ש ס"ב סי' קכב) שנר שלא שבת ממש מערב יוה"כ, המבדל עליו הוי זו ברכה לבטלה. [ח] וכתב בהגהות מימוניות (פנ"ש פ"ה סס ס) שלהכין לצורך הלילה נהגו להמתין עד חצות והוי כמנחה גדולה ביוה"כ שמאז מקבלין היום. [ט] רמב"ם (פנ"ש פ"א ס"י) ושו"ע (שי' תקפ סס"ג). וכתב כמג"א (סס ס"ק ס) ובצורה אחרונים שהטעם שאסור הוא משום מנהג אבלות או משום עינוי ולכן נאסר בכל מהלילה, ולא דמי להענית ציבור שמותר בלילה שאין זה זמן כינוס העם, שהטעם שאסור בתענית ציבור במלאכה הוא כדי שיתכנסו להתפלל. [י] כה"ל (סס ד"ה ומקום). [יא] ובחיי אדם (כלל קלב סס"ד) וקיצור שו"ע (שי' קכד סס"ה) כתבו: ומ"מ ראוי לכל ירא שמים להחמיר על עצמו שלא לעשות מלאכה כל היום, כדי שלא יסיח דעתו מהאבלות. [יב] רמ"א (סס). ולענין כתיבה בת"ב יש אוסרים כמו בחולו של מועד (מ"ל שי' תקפ ד"ס ס"ו), ויש מתירים (סס סס ד"ה). וחידושי תורה שנפלו כדעתו וחדשים שמא ישכחם עד הלילה, יש מתירים לכתבם בראשי תיבות ובקיצור (מ"ש בין המנהגים שי' ג סס ו, ע"מ שם ס' מקנה), ויש אוסרים שיש בזה משום שמחה (פנ"ש סס סק"כ), וכל זה בדברים שמותר להזהר בהם בח"ב, אבל בדברים שאסור להזהר בהם כל שכן שאסור לכתבם. [יג] שו"ע (סס), וכתב בביה"ל שיש שאמרו שמותר רק אם נותן לגוי שכתב לפני ת"ב, אך צ"ע שהרי אם הגוי עושה המלאכה אין היסח הדעת מהאבלות גם אם לא נתן שכתב לפני ת"ב. וכתב שם עוד שלענין כתיבה הביא כא"ר בשם שיירי כנסת הגדולה לחקל, אך במסה יהודא כתב שדין כתיבה בת"ב הוא כמו בחוה"מ. ולבנות בנין שאדושא מילתא כתב בשע"ת שאסור.

פניני הלכה

ביתם, שאהבת ה' ויראתו קדמת לכל ואח לא מדה ידדה איש, ולא צידד שישאארו באותה עיר וימסרו עצמם להריגה על קידוש ה'. ובפרי חדש (על המשל"ם יסודי ס"ה ס"ג) חילק בזה בין גדולי הדור כהנניה מישאל ועזריה שיש במיתתם קידוש ה' גדול ובאופן זה לבל הדעות מותר למסור נפשם, אך בשאר כל אדם פשיטא שמי שיכול לברוח ואינו ברוח הרי הוא מתחייב בנפשו. והנצי"ב בהעמק שאלה (פר' ומס שאלמס מב סס ג) נקט שהעיקר כדעת השבו"י שגם מי שאינו גדול הדור יכול למסור נפשו ולא לברוח אם רצה לקדש את ה' נרבים, ושלא כהפר"ח שכתב שאם עושה כן הרי הוא מאבד עצמו לדעת.

נד.

חיוב נשים בהבדלה ואם יבדילו במקו"ת שהאנשים יצאו ידי חובה

נחלקו הראשונים בדין נשים בהבדלה אם חייבות הן בה כמו שחייבות בקידוש היום או פטורות הן ממנה כמו שפטורות מכל מצוות עשה שהזמן גרמא. וכתבו המגיד משנה (שנת פכיא ס"ס) והחינוך (מס' ס) והמאירי (נכסים ב: ד"ס נמנגנ) שלדעת הראשונים הסוברים שהבדלה היא מן התורה משום שנאמר זכור את יום השבת לקדשו' והזכירה היא בין בכניסתו ובין ביציאתו, הרי וראי נשים חייבות בהבדלה מן התורה כדרך שהן חייבות בקידוש היום מן התורה, מפני שהוקש זכור לשמור (נכסים ב:). וכתב בשו"ע הרב (סי' לט ס"ס) שלפי דעה זו צריכות הנשים להבדיל גם בתפילה וגם על הכוס כמו שהיתה עיקר התקנה אצל האנשים. ולדעת הסוברים שהבדלה אינה אלא מדרבנן ומצוות זכירת השבת מדאורייתא אינה אלא בכניסת השבת (פתי' רבינו יונה נכסים :: סס ר"ס, שלמי פלגה סי' קנ, פרשת פיס הלי' סמלה סי' יס), נחלקו הראשונים אם נשים חייבות. בהבדלה אם לאו. שבארחות חיים (סס) כתב לפי דעה זו, כיון שהבדלה אין לה ענין לשמירת השבת אלא דבר בפני עצמו הוא שתקנו חכמים להבדיל בין הקודש ובין החול, ולכן אין להקיש בזה נשים לאנשים כדרך שהקישו אותם במצות השבת, אלא הרי הבדלה כבל מצוות עשה שהזמן גרמן שנשים פטורות מהן. אך בלגזר משנה (סס) ומאירי (סס) וריטב"א (נכסים ד"ה ומיון) כתבו דגם לדעה זו שהבדלה אינה אלא מדרבנן נשים חייבות בה, כיון שהיא מעין זכירת השבת וקדושתו שמזכירים הבדל בין קדושתו לחול, ולפיכך נשים חייבות בה מדברי סופרים כמו שחייבות בכל הדברים שתקנו חכמים בגלל קדושת השבת, שמעין דאורייתא תקנו. ובשו"ע (פ"ש סי' לט ס"ס) חביא ב' הדעות וכתב שנשים חייבות בהבדלה כשם שחייבות בקידוש, ויש מי שחולק.

והנה בסוגייתינו אמר רבי יצחק בר אבדימי שאף על פי שרבי היה מפזר ברכות ההבדלה וכשראה אור היה מברך עליו מיד וכשמביאין לו בשמים לסוף שעה היה מברך עליהן, מכל מקום היה חס וסחרן על הכוס כדי להוציא בניו ובני ביתו, וכתב הריטב"א (ד"ס ויסון) שממה שאמר להוציא בניו ובני ביתו שמעינן בזה רש"י (נכסים מ. ד"ס סיס) ותוס' (סס ד"ה הוצאת), דלרש"י אשתו בכלל בני ביתו, והתוס' כתבו דלא נהירא דלא אשכחן דאשתו מקרא בני ביתו. ובפר"ח (לקקיס לס"ס סי' לט) הוכיח מדעת עצמו מסוגייתינו שנשים חייבות בהבדלה שהרי אשתו בכלל בני ביתו וכפרש"י, ודחה דברי התוס' שכתבו שאשתו אינה בכלל בני ביתו. והחיד"א (ס"ל לקן מס' ג סס ס) הביא דברי הפר"ח וסייעו שכן כתב גם הריטב"א. וכן כתב מדעתו בשו"ת יד אליהו (פ"ש סי' יס סס ד) להוכיח מסוגייתינו לחייב הנשים בהבדלה, דבכל מקום בני ביתו חיינו אשתו (וראה במכתב לחזקיהו להשו"ח ברכות מ.) שהביא מכמה מקומות שבני ביתו היינו אשתו).

והרמ"א בהגה (פ"ש סס) כתב על דברי השו"ע, שעל כן לא יבדילו לעצמן רק ישמעו הבדלה מאנשים. וכתב המג"א (פ"ק יס) שהב"ח חולק על הרמ"א וכתב שאפילו למ"ר שנשים פטורות מהבדלה מכל מקום יכולות להבדיל לעצמן כמו בשופר ולולב שנהגו הנשים לברך, והמנהג שאפילו יש שם אנשים שיכולות לשמוע מפיהם מבדילות לעצמן. ובביאור דעת הרמ"א שכתב שלא יבדילו נשים לעצמן לדעת הפוטרים אחזן מהבדלה, כתב המג"א דבמצוה שיש בה עשיה רשאות לעשות ולברך אבל בדבר שאין בו אלא הברכה כגון כאן אין רשאות. ומסיק שהעיקר כהב"ח. והט"ז (סק"ח) תירץ דעת הרמ"א וכתב דשאני שופר ולולב שהחיוב אצל אנשים מדאורייתא ולכן יכולות הנשים לברך, אבל הבדלה שהיא מדרבנן אצל אנשים והיא מצות עשה שהזמן גרמא לא יברכו.

ולמעשה הבריעו הפוסקים שהעיקר כדעת הסוברים שהנשים חייבות בהבדלה.

ומכל מקום כדי לחוש לדעת הפוטרים ראוי שישמעו הבדלה ממי שעדיין לא יצא ידי חובתו או ממי שמוציא גם אנשים אחרים שעוד לא יצאו ידי חובתם, כיון שאם מי שכבר יצא ידי חובתו יבדיל בשביל הנשים יש בזה ברכה לבטלה לדעת הפוסקים הפוטרים את הנשים מהבדלה. אך לעצמן יכולות הנשים להבדיל ושלא כדעת הרמ"א (פ"ש סס סס, פ"ס סג ס סי' יס). ובערוך השלחן כתב (סי' לט ס"ס) שאע"פ שאם יכולות להבדיל לעצמן עדיף טפי, מכל מקום אם אין יכולות להבדיל לעצמן מותר ומצוה באיש להבדיל להן אע"פ שיצא כבר, כיון שכן דעת רוב הפוסקים שנשים חייבות בהבדלה. וכתב במשנ"ב (סס ס"ק נ), שלפי מה שכתב המג"א (סס סק"ח) שנהגו הנשים שלא לשתות מכוס הבדלה, א"כ בלאו כל הטעמים האיך תבדיל בעצמה הלא אינה יכולה לשתות הכוס, וכ"כ בעל דרך החיים. אלא שכשאין לה ממי לצאת, אז בע"כ תבדיל לעצמה ותשתה כדי שלא לבטל מצות הבדלה.

מוני הרכבות לענין איסור כלאים ומצות ארזנ

בשו"ת התשב"ץ (ס"ג סי' ז) דן בטעם מה דקי"ל שמותר לרכב על פרד אף שהוא כלאים מסוס וחמור, ואין ברכיבה עליו משום איסור רכיבה על שני מינים יחד, ואילו בבגדים קי"ל דאסור ללבוש בגד כלאים של ב' מינים יחד. וביאר

במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה, אף מחורה ופרקמטיא אסורה[יד]. ואף במקום שנהגו לעשות ממעט בה, שמשנכנס א: כבר ממעטין במשא ובמתן[טו].

נוהגים שלא לשחוט ולא להכין צרכי סעודה אלא אחר חצות[טו]. והטעם כדי שיהא יושב ושומם באבילות של ירושלים להוועסק ולהתאונן כנהי וקינות ולא כדברים אחרים המשמחים ומסיחים מן האבילו[ז]ת.

תענית ציבור בחו"ל

אין תענית ציבור בבבל ובשאר חו"ל ליאכר במלאכה ולהפסיק מבעוד יום אלא תשעה באב בלבד[יז], שאין גחרין על הצ:ור תענית כצום כפור אלא בארץ ישראל בלבד ובגלל המטר, ובאותן עשר תע:יות שהן שלש אמצעיות ושבע אחרונות[יח].

עוברות ומינקות בתשעה באב

עוברות ומיניקות מתענות ומשלימות בתשעו באב[ט].

אימתי מתחיל דין תשעה באב

תשעה באב לילו כיומו לכל דבר, ובין השמ:ות שלו אסור כיום הכיפורים[יט] בין בכניסתו ובין ביציאתו[כ], אבל אין חייב ב:וספת מבעוד יום[כא].

רחיצה בתשעה באב ושאר תעניות

רחיצה אסורה בתשעה באב, כן בחמין נין בצונן, ואפי' להושיט אצבעו במים אסור[כב]. ובתענית ציבור אסור ברחיצת כי הגוף בחמין, אבל מותר ברחיצת פניו ידיו ורגליו בחמין, ובצונן מותר אף ברחי:ת כל הגוף[כג].

נה.

אם חתן קורא קריאת שמע

חתן הנושא את הבתולה פטור מקריאת שמע שלשה ימים מחתונתו אם לא בעל, מפני שהוא טרוד טרדת מצוה[א]. ויש סוברים שאם רוצה להחמיר על עצמו יכול לקרוא ולא מיחזי כיוהרא[ב], ובלבד שתהא דעתו פנויה עליו, אבל אם הוא מבוהל אינו רשאי לקרות עד שתתיישב דעתו עליו[ג]. ויש סוברים שיכול לקרות אף אם אין דעתו מיושבת עליו[ד]. ובזמנינו שגם שאר בני אדם אינם מכוונים כראוי, הכותב את הבתולה קורא[ה].

זמן איסור מלאכה בערב פסח

אף במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה בארבעה עשר אינו אסור אלא מנץ החמה של ארבעה עשר[ו].

המלאכות המותרות בערב פסח

יש סוברים[ז] שאף במקומות שנהגו לעשות מלאכה בערב פסח, היינו שאם התחיל במלאכה קודם לכן גומרה, אבל אסור להתחיל במלאכה אפילו אם יכול לגומרה קודם חצות[ח], חוץ מחייטים סתרים וכובסים שמותרים להתחיל במלאכתם ולסיימה קודם חצות[ט] במקום שנהגו לעשות מלאכה בערב פסח[י]. ויש מקילים וסוברים ששלשה מלאכות הללו שהם צורך גדול למועד מותרים להתחיל אף במקומות שנהגו שלא לעשות מלאכה[יא], ושאר אומנויות אסור להתחיל בהם, אבל אם התחיל מבעוד יום לצורך המועד[יב], מותר לגמור עד חצות[יג], וכן נוהגים[יד].

[יד] והביא בשעה"צ (סס סק"ג) בשם דרך החיים שאף ע"י ב'י אסור לעשות סחורה משום שיש פרסום בדבר. [טו] שו"ע (סס). [טו] שו"ע (מי סקנט ס"ק). וכתב ה'משנ"ב (סק"ס) שאסור להקל במקום שנהגו איסור. אכן לצורך סעודת מצוה בלילה מותר לשחוט אפי' קודם חצות. [יז] ביה"ל (ד"ה אם) בשם חלבוש. [יח] רמב"ם (מגילת ס"ג ס"ו) ושו"ע (מי סקנט ס"ו). וכתב בשו"ע שלכן המקבל ע"ע תענית לא חיישינן שמא קבל ע"ע תענית ציבור, אך לכתחילה צריך שיאמר הריני בתענית יחיד. וכתב במשנ"ב (שם סק"ס) שמלשון זה משמע שבא"י אם מקבל אתם צריך לנהוג חומרות כתענית ציבור, אך כתב שאפשר שכיום שאין נוהגים להתענות את כי התעניות ציבור [האמורות בסדר הקצה] מסתמא כוונתו לסתם תענית, וצריך עיון. [יט] רמב"ם (שם). [כ] רמב"ם (שם). [כא] רמב"ם (מגילת ס"ה ס"ו) ושו"ע (מי סקנט ס"ס). וכתב בשו"ע שבשאר שלשה צומות אין צריכים לה:ענות אלא רק בתשעה באב החמירו, אך לא יתענגו סתם אלא יאכלו כדי קיום הולד. [כב] רמב"ם (מגילת ס"ג ס"ו) ושו"ע (מי סקנט ס"ס). [כג] פרי מגדים (מ"ז סקנ"ט). וכתב בשעה"צ (סקנ"ט) שאם התפלל מעריב מבעוד יום ממילא חל עליו התענית ואסור לאכול. [כד] שו"ע (מי סקנט ס"ו), וכתב בב"ח (שם ס"ג) שהתפידו בח"ב אף יותר מאכל שמותר ברחיצת פניו ידיו והגליו. [כה] רמב"ם (מגילת ס"ג ס"ו) ושו"ע (מי סקנט ס"ג). [א] רמב"ם (קידושין מ"ג ה"ט) שו"ע (מי ב ס"ג). [ב] רמב"ם (שם מ"ג ה"ט) והרי"ף. וכתב הכ"מ שטעמם משום שפוסקים כרבי יוחנן וסבר מחלוקת השיטה ולשיטת ת"ק אינו רשאי לקרוא ולשיטת רשב"ג רשאי, וכל מקום ששנה רשב"ג במשנתינו הלכה כמותו (מגילת שם). וחב"ח פירש (שם ס"ק ד) שהרי"ף אזיל לשיטתו שלא מזכיר כרשב"ג וכן הכא, ואין צריך לומר מחלוקת השיטה. אך כמור כתב בשם הרא"ש והר"ן שפסקו כרשב"ג שאינו קורא. [ג] כ"כ הרמב"ם (שם). וכתב בכסף משנה (שם) שדבר פשוט הוא. ועוד שבגמרא לענינו הקשו סתירה מרשב"ג על רשב"ג, ותירצו שקי"ש חלוי בכוונה, ובודו לנו שחוזן אינו יכול לכוין, ולפי"ז ת"ק שחולק עליו, זה מחמת שסובר שאפשר שיכוין, אבל אם יודע בודאות שאינו יכול לכוין גם ת"ק מודה שלא יקרא. וכן כתב הב"ח (ס"ס) בדעת הרמב"ם שאינו רשאי לקרוא כדין כל טרוד כנגד שמכבה פתיתו בים, והא דאיתא שמי שמכבה פתיתו בים כיון שאינה טרודת מצוה חייב לקרוא קריאת שמע, היינו אם יכול ליישב דעתו, אך אם אינו יכול אינו רשאי לקרוא עד שתתיישב דעתו

עליו. [ד] הראב"ד (שם בשם הגאונים), וביאר הטעם שהוא כקורא בתורה ולא יהיה כפורק שם שמים מעליו, ואינו דומה לתפלה שאסור להתפלל כשאינו יכול לכוין, דעוד שאין חרשיין עתה ליהורא, שהדבר ידוע לרוב הקוראים המתפללים שאינה אלא מצות אנשים מלומדה. [ה] כן פסק בשו"ע (פ"ס ס"ג). ובמשנ"ב (סק"ג ד) כתב הטעם משום שאם אינו קורא מיחזי כיוהרא שטרואה שמכרין בכל שעה. והוסיף עוד שחייב לקרותה בברכותיה כדין, וכן חייב להתפלל שכיון שחייב בק"ש חייב בתפלה. [ו] כן פסק במג"א (פי' שם סק"ס), תוכא במשנ"ב (שם סק"ס). ובביה הלל דמשנתינו דאפי' שהלילה מותר עד הבוקר. [ז] רמב"ם (יש מרי ס"ג ס"ו) ושו"ע (פי' שם ס"ס). ומשום שסוברים שמשנתינו קאי במקום שנהגו לעשות מלאכה, ואעפ"כ כן לא תחיר ר' מאיר אלא לגמור, וחכמים מתירים בשלשה מלאכות האלו, והם מתירים לר' מאיר ששאר מלאכה מותר לגמור, אלא ששלשה מלאכות הללו מותר אף להתחיל. וכתב המשנ"ב (סק"ח לא) בשם האליה רבה שמותר לתקן נעליו הקרועים לצורך ידיים עד חצות, ואף בשלא התחיל קודם לכן. [ח] וגם לגמור כתב במשנ"ב (סק"ח ט) שמותר רק לצורך המועד, ושלא לצורך המועד אסור, משום דמסקינן בגמ' (מ:) שר"מ מיירי לצורך המועד. [ט] ולאחר חצות כתב במג"א (סק"ח יג) שאסור להטפר אפילו על ידי גוי (שם ס"ס). וכתב שם שהאיסור משום שמטה ראשו ומסייע קצת. והב"ח הביא בשם מהרש"ל לחתיר ע"י גוי אבל ע"י ישראל אסור אפילו בחנם, ובלבוש (ס"ל סי' שלא) משמע שנהגו איסור אפי' ע"י גוי, וכן אסור לגזוז צפרנים. [י] רמב"ם (יש מרי פ"ס ס"ס). וכתב המגיד משנה (שם) שמחלוקת ר"מ וחכמים אם שלש מלאכות אלו מותרים אף להתחיל בארבעה עשר, ופסק בחכמים שמותרים אף להתחיל. והחילוק בין ג' מלאכות הללו לשאר מלאכות, משום שהעם צריכים אותם. [יא] הטעם נראה במשנ"ב (סק"ט שם). [יב] שמעמידים את משנתינו שהתיר ר' מאיר לגמור במקומות שנהגו שלא לעשות מלאכה, ולא התיר רק לצורך המועד כמו שנתבאר בגמ' (מ:). [יג] וכתב במשנ"ב (סק"ח לא) שכשהגיע חצות מחויב להפסיק אפילו באמצע מלאכה. [יד] רמ"א (פי' שם ס"ס ס"ס). חו שיטת הרא"ש הר"ן והראב"ד שמשנתינו במקומות שנהגו שלא לעשות מלאכה קאי, ובזה נחלקו ר"מ וחכמים אלו מלאכות מותרות, אבל במקומות שנהגו לעשות מלאכה הכל מותר ואפילו שלא לצורך המועד. וכ"כ במשנ"ב (סק"ח טו).

פניני הלכה

נמרדים זה מזה ואינם אלא שוכנים זה לצד זה, ויש תערובת מזגית שבה שני המינים מתמזגים זה עם זה הנמכים להיות אין אחר שלישי (מלא מרי מ"ל מ"ב, ומטאטא נפש מפנם של המרי שמתפשר מקוף נפש"ל של מפתרים). ובזה תלוקים בלאי בגדים מערד, שבפרד ההרכבה היא מזגית ואין כלל צד סוס צד חמור שהזרע נתבלבל ונעשית בריה בפני עצמה משניהם. ומטעם זה אנו משתמשים בפרדות. משא"כ תערובת הבגדים כל אחד עומד לעצמו ולכן יש בלבישתם איסור כלאים.

והביא שם מדברי הירושלמי (מכות גם מרע"ב מלמים פ"ו) ומעד ולמקומות, ולמנם למרמ. ומפילם המלמר מלמים פ"ס ס"ו, וכלו מלקים מגלים רמ מקם) שהובאה שם דעת איסי הבבלי הסובר שבאמת אסור לרכב גם על פרדה משום רכיבה על שני מינים, ויש אומרים בריה מששת ימי בראשית היא. ופירש התשו"ץ בוונת היש אומרים שכוונתם כדבריו שהפרד הוא בריה בפני עצמה ותערובו: מזגית ולא הרכבה של ב' מינים שכנגיים, ועל פי המבואר בסוגייתינו שדעת רבי נחמיה בשם אביו שהפרד נברא בערב שבת בין השמשות, והכוונה בזה לומר שהוא מין לעצמו ולא הרכבה של ב' מינים. וגם כשמרכיבים חמור וסוס ויוצא מהם פרד הרי היוצא הוא מין לעצמו, ולכן אין בו איסור כלאים (ועיין בגי' בילק"ש ד"ע ב שם שביאורה באופן אחר). ולפי זה כתב התשב"ץ לדינא במקרה שנתערב נשתן עם קנבוס עד שנתבטל הנשתן, נעשית גם תערובת זו בריה בפני עצמה כיון שאין בה ב' איסורים מעורבים, ושוב הרי הוא כפרדה שהוא בריה בפני עצמה ובאותו עירוב אין שני האיסורין להרביע על הפרדה מינה ואין בזה משום כלאים. (הלמ מ"ל מס מקמן מפנים מקמ"ל מס, ומלמנים יומף דמים ב).

ובנידון זה דן גם מהר"ם אלשיך (מ"ל מי מ) לגבי הפולמוס הגדול בדין אתרוג מורכב שהוא הרכבת ייחור של אתרוג בתוך אילן של לימון, וכתב שייחוד האתרוג שהורכב בלימון בטל לגבי אילן הלימון ואינו אתרוג כלל ואין יוצאין בו כמו שאין יוצאים בתפוח ורמון ודומיהם. והוסיף וכתב שאפילו אם לא היה היחוד ההוא מתבטל בלימון אלא שהיו כב' מינים מעורבים בשורה אתרוג ולימון לא יצא, שנקו אותו אתרוג מעורב עם לימון ולא אתי צד לימון שבו ומוציא את החייב באתרוג. ואין להוכיח כדברי התשב"ץ מהא דקי"ל שאם עבר והרכיב אילן באילן הפרי מותר באכילה, הרי שנעשו השני מינים מין אחד, ואם כן גם לענין אתרוג לא יהיה נידון בחצי לימון חצי אתרוג, כיון שהטעם שהפרי מותר באכילה הוא משום שלא אסרה תורה הפרי אלא בכלאי הכרם, אבל לעולם שני מינים מעורבים כאי' נינהו ולא מין אחד, ולכן אין יוצאים בו חובת אתרוג.

נה:

ניקיון בסועד

מבואר בגמרא, שאם החצר נעשותה כרפת מוציאין את הזבל לאשפה. ופרש"י

מורכב שהוא הרכבת ייחור של אתרוג בתוך אילן של לימון, וכתב שייחוד האתרוג שהורכב בלימון בטל לגבי אילן הלימון ואינו אתרוג כלל ואין יוצאין בו כמו שאין יוצאים בתפוח ורמון ודומיהם. והוסיף וכתב שאפילו אם לא היה היחוד ההוא מתבטל בלימון אלא שהיו כב' מינים מעורבים בשורה אתרוג ולימון לא יצא, שנקו אותו אתרוג מעורב עם לימון ולא אתי צד לימון שבו ומוציא את החייב באתרוג. ואין להוכיח כדברי התשב"ץ מהא דקי"ל שאם עבר והרכיב אילן באילן הפרי מותר באכילה, הרי שנעשו השני מינים מין אחד, ואם כן גם לענין אתרוג לא יהיה נידון בחצי לימון חצי אתרוג, כיון שהטעם שהפרי מותר באכילה הוא משום שלא אסרה תורה הפרי אלא בכלאי הכרם, אבל לעולם שני מינים מעורבים כאי' נינהו ולא מין אחד, ולכן אין יוצאים בו חובת אתרוג.

והיצאו בגמ' דעולא ורבב"ח דברו **באור ששבת** (ממלאכת עבירה, או בגלל שדלק מערב שבת ויום כיפור או בגלל שהודלק לצורך יולדת או חולה, ובכה"ג מברכין אף במוצאי יום הכפורים, דהתיא ברכה משום דדבר חידוש הוא לו, כיון שלא נהנה מן האור חיום). **והברייתא** מיירי באור **חיוצא מה** נצים, [שבכה"ג אין מברכים עליו במוצאי יום הכפורים, אלא במוצאי שבת, כיון שמוצ"ש הוא תחילת בריית אור].

תניא עשרה דברים **נבראו בערב שבת בין השמשות: באר, מן, קשת,** כתב [או קריאת שם האותיות או חקיקת צורתן], מכתב [**לפי** א' חקיקתן וצורתן **ולפי ב'** חוא העט והחרט שנכתב בו חקיקת הלוחות] **לוחות, קברו של משה, מערה שעמד בו משה** ואליהו, **פתיחת פי חאתון**, פו יחת פי הארץ **לבלוע את עדת קרח. ולרבי נחמיה** אף **האור ותפרד** [דסבר שלא נ א מן הכלאים, אלא בריח בפני עצמה חוא]. **ולרבי יאשיה** אף **האיל** [של אברהם] **והשמיר. ולרבי יהודה** אף **הצבת** [של נפחים], **דחדי כל צבת בצבת אחרת נעשית**, וא"נ **מי עשה צבת** הראשון, וע"כ **דבידי שמים** הוא. ודחו **דבריו דאפשר** לעשותו בדפוס [ויקבעו את כל מתכתח במחיצות יחד]. **ויש אומרים** אף **מקלו** של אהרן שנ ריח **ופרחיה, ויש אומרים** אף **המזיקין, ויש אומרים** אף **נגדו** של אדם הראשון, [או מדובר על הבגד שחיו חקוקות בו כל מין חיה ובחמה, ונמסר לנמרוד ועשו חרנו ו:טלו. או מדובר על הכתנות עור שחיו לו].

תניא שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם: תורה, דכתיב ח' **קנני** ראשית דרכו [והיתה כתובה באש שח רה ע"ג אש לבנה, (שעצם הכתב נברא רק ביום ו' בין השמשות]), **ותשובה,** דכתיב בטו ם **הרים** ילדו, וכתיב **תשב אנוש עד דכא** ותאמר שובו **בני אדם. גן עדן,** דכ ניב **ויטע** ח' אלקים גן בעדן מקדם. **גיהנם,** דכתיב **כי ערוך** מאתמול [קודם העו ם] **תפתה** [כל המתפתח ליצרו נופל שם]. **כסא הכבוד ובית המקדש,** דכתיב **כסא כבוד** מרום [הוא ערבות] **מראשון** [מקדם העולם] **מקום** מקדשנו. **ושמו של משיח,** דכתיב **יהי שמו לעולם** לפני **שמש ינון שמו.**

תניא, רבי יוסי אומר **אור** [של ג יום] **שברא הקדוש ברוך הוא בשני בשבת, אינו נכבה לעולם,** שנאמר 'ויצאו ו יאו **בפגרי** האנשים הפשעים **בי כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה'. ומפני זה לא** נאמר 'כי טוב' **בבריאת** יום שני, **ואעפ"כ חזר** וכללו [לקרותו טוב] **בש שי,** שנאמר 'וירא **אלקים את כל** אשר עשה והנה **טוב מאד',** [והטעם שחרי יש ב יש זו טובה שנהנין בו הרשעים].

לרבי יוסי שני דברים עלו במו שבח **ליבראות** בערב שבת, **ולא נבראו** עד מוצאי שבת, **ובמוצאי שבת** נתן ר קדוש **ברוך** הוא דיעה **באדם הראשון** מעין **דוגמא** של מעלה, **והביא שני אב ים ושפשפן** זו בזו **ויצא** מהן אור. **והביא שתי בחמות והרכיב** זו בזו **ויצא** מהן **פרד. ולרבן שמעון בן גמליאל** בימי **ענה** נברא **הפרד הראשון,** שנאמר 'הוא ענה אשר מצא **את הימים** במדבר'. **שדורשי חמורות** [מקראות סתומים] זיו אומרים, ענה פסול היה שבנו של צבעון **שבא על אמו** [אשת שעיר] **והוליד** ממנה **את ענה**(לב), **ולפיכך** הביא ב"כ הוא **פסול לעולם. ומדכתיב** 'הוא ענה' מוכח דמיירי על **אותו ענה** [בנו של שעיר], **ולא אומרים ששני** ענה היו. [ולרב נחמיה לעיל נברא הפרד בערב"ש בין השמשות].

למסקנא: אש של בני אדם(ל) עלה במחשבה **לבוראו בערב שבת ולא** נברא **עד מוצאי שבת** [וכדברי רב יוסי], **ונחינם - חללו נברא** קודם **בריאת העולם ואש שלו** ביום **שני.**

ת"ר **שבעה דברים** מכוסים מבנ **אדם: יום המיתה, ויום הנחמה** [מתי יתנחם מדאגתו], **ועומק הדין** [שטועים בו, ו מיירי על עומק הדין העתיד], ואין **אדם יודע מה בלבו של חבירו,** ואין **אדם יודע במה משתכר, ומלכות בית דוד מתי תחזור, ומלכות רומי מתי תכלה.**

ת"ר **שלושה דברים** עלו **במחשבה ליבראות ונבראו,** ואם לא עלו דין חוא **שיעלה, על המת שיסריח** [שאם ל ו קן הקרובים חיו מצניעין אותו, ורואין את צערן

תמיד לפניהם], **ועל המת שישתכח מן חלב, ועל התבואה שתרקב** [שאם לא כן חיו בעלי בתים מאצרין אותה, ומביאין רעבון לעולם]. **ויש אומרים על המטבע שיצא.**

מתני': מקום שנהגו לעשות מלאכה בתשעה באב עושין. **מקום שנהגו שלא לעשות מלאכה אין עושין. ולת"ק רק תלמידי חכמים** בטלים **גם במקום שנהגו לעשות מלאכה. ולרבן שמעון בן גמליאל כל** אדם יכול לבטל **ממלאכה כתלמיד חכם ואין בזה משום** יוהרא (כדלקמן נה., ע"ש שנחלקו האמוראים במה חולקים).

לשמואל אין תענית ציבור בבבל, [אין גחדין תענית ציבור על חנשמים בבבל, שאין בבל צריכה לגשם, **ואם** נחדרם **תענית ציבור** משום דבר אחר, אין בו חומר של תענית ציבור דארץ ישראל (דגשמים), שבא"י אסורים לאכל מבעוד יום(לד) ואסורים במלאכה(לה) ונעילת הסנדל(לו) וכדומ') **אלא תשעה באב** בלבד, **ובין השמשות שלו מותר** ומה **שנאמר** במשנה (במס' תענית) **שאוכלין** ושותין דווקא **מבעוד יום** זה לאפוקי **משחשיכה.**

ולרבא עוברות ומניקות **מתענות ומשלימות** בו, כמו ביום **הכיפורים, ובין השמשות שלו אסור.** וכן לאמרו **בשם רבי יוחנן,** וס"ל דמה **שאמר רבי** יוחנן **שתשעה באב אינו** כתענית **ציבור אינו** לענין בין השמשות **שמותר**(לז), **אלא** או לענין **תפילת נעילה** שחייבים **בתענית ציבור** ופטורים **בתשעה באב,** [ואם רוצים הרשות בידם להתפלל, דחא אמר ר"י ולואי שיתפלל אדם והולך כל חיום כולו(לח)], **או לענין עשרים וארבע ברכות** שמוסיפין **בתענית** ציבור שאין מוסיפין **בתשעה באב,** ולרב **פפא** דברי ר"י הם כן לענין בין השמשות, אך אין **הכוונה שבין השמשות מותר, אלא** שאינו **כתענית** ציבור של שלש **תעניות ראשונות,** [שמבואר במס' תענית שאין אסורים באכילה ושתיה רק מעלות השחר] **אלא כאחרונות** [שגם הלילה אסור] **ואסור גם בבין** חשמשות. ולכר"ע אין **כוונת דברי** רבי יוחנן **לענין** איסור מלאכה, **שבתענית** ציבור אסור ובת"ב מותר, **דחרי** כבר מבואר כן **במשנה, שאין בזה רק משום** מנהגא ולא מן חדין, ואף לרשב"ג אינו אסור **במלאכה.**

ואין חוכחה לשמואל, ולא קשיא לרבא ור"י, **מהא דתניא אין בין תשעה באב ליום** הכיפורים אלא שזח **ספיקו** אסור(מ) וזה **ספיקו מותר**(מא), **והיה מקום** לומר **שספיקו** היינו **בין חשמשות,** ד"ל **דהכוונה לענין קביעא** דירחא, [**שאם** יש ספק אם עיברו בית דין את חודש תמוז, אין צריכים לעשות ב' ימים ת"ב מספק, **משא"כ** ביום כיפור שצריך לשמור ב' ימים מספק(מא)].

מדאמרו, דאין בין ת"ב ליום **הכפורים אלא לגבי** ספיקו, **משמע דלכל דברים זח וזח שוין,** [והיינו לענין לכתחילה, אבל בדיעבד יש חילוק שיוח"כ זדונו כרת וח"ב אינו אלא מדברי סופרים], **והיינו כרבי אלעזר** דאמר שאסור לו **לאדם שיושיט אצבעו במים בתשעה** באב, **כדרך שאסור להושיט אצבעו ביום הכיפורים. ואע"ג דבברייתא** איתא שאין **בין תשעה** באב לתענית **ציבור אלא** שזה [תענית ציבור] אסור בעשיית **מלאכה, וזח מותר** [ת"ב] **בעשיית מלאכה** במקום **שנהגו. ולגבי תענית** ציבור שנינו, **שמותר** לרחוץ פניו ידיו **ורגליו,** [וא"כ הוא חדין בתשעה באב דלא חמיר טפי מתענית ציבור], דהאי תנא **בתחילה** הביא קולא דת"ב **כלפי יוח"כ** כלפי ספיקו, **ואח"כ** הביא את קולתו **כלפי תענית** ציבור **לגבי מלאכה, אך אין** להוכיח מזח **דתשעה** באב קיל בכל **חדברים** מתענית ציבור [ולכן לגבי רחיצה חמיר ת"ב טפי מתענית ציבור](מב).

דף נה

במשנה שנינו **דלת"ק** במקום **שנהגו שלא לעשות מלאכה בתשעה באב** רק ת"ח **מותרים לבטל ממלאכה ושאר בני אדם אסורים משום יוחרא, ולרשב"ג** כל אדם **יכול לעשות** עצמו כת"ח **ואין בזה משום** יוהרא. **ואילו במתני' דברכות** גבי **קריאת שמע לחתן,** שנינו, **דלחכמים חתן אם רצה לקרות קורא, ולרשב"ג** רק מי שמוחזק לידא שמים, **ולא** כל הרוצה **ליטול את** השם יטול דחייש

בין השמשות דתוספת יוה"כ דאורייתא, עיקר הכוונה לומר שיש מקום לומר דת"ב ספיקו סותר - תוד"ה לאו. (לח) **אע"ג** דכל דברי ר"י הם רק באופן שספק התפלל, אך מאחר וח"ב דומה בכמה דברים לתענית ציבור, יש לומר דיתחייב לכל הפחות בנעילה כבתענית ציבור, וע"ז אמרו דמ"מ א"ז חובה אלא רשות, ומצוה מיחא איכא - תוד"ה והאמר. (לט) **ולא** אמרו **נס"מ** לענין חוספת יוה"כ שחייב ובת"ב לא, דלא אמרו נס"מ רק לגבי דברים שבתענית עצמה - תוד"ח לקביעא. (מ) ולא אמרו דנס"מ לענין מלאכה דבתשעה באב מותר ויוה"כ אסור, ובסיפא גבי אין בין תשעה באב לתענית ציבור מוחכר כבר דתשעה באב מותר במלאכה, ולא הזכירו חילוק דבת"ב אין נעילה שלא באו לומר אלא חילוק דאיסור והיתר - תוד"ה אין (מא). (מא) **ולחוס'** אף במקום שלא ידוע אם עברו את החודש אין עושין ב' יוה"כ מספק, אלא מיירי במי שחולך במדבר ואינו יודע מתי יוה"כ שעושה ב' ימים מספק דאורייתא לחזמרא - תוד"ח לקביעא. (מב) **ואף** בלאו דינא דאסור להושיט אצבעו במים

תנאות, ואור השמש שמברכים כל יום [שום שמתחדש בכל יום - תוד"ה אין. (לב) **ואע"ג** דבמס' ב"ב מוכיחין מהאי קרא דבני ב ים הרי הם בבנים, וא"כ מנלן דהיה בן אמו, ועוד דעל בן אשתו הרי לא אומרים דינחשב בנו, ד"ל דבאמת היה בן בנו של צבעון, אלא דמדיק שבא על אמו ממה שלא כתוב איה, כ הרי גם היה בני של צבעון, וכתוב רק ענה לחוד, ומוכח מזה שהיא ג"כ בן אשתו של ש יר [דהיינו אמו של צבעון] והוצרך לכותבו עם בני שעיר - תוד"ח אלה. (לג) **שלא** מדו ר על אש תיסודית שנברא ביום ראשון למעשה בראשית כמבואר בחגיגה דף יב. (מהרי"א). (לד) **כך** הביא רש"י כאן אך כ"ז לרבא ור"י אבל לשמואל למסקנא אף תע"צ ד אי"י אין צריך להפסיק מבעו"י אלא משחשיכה. (לה) **ואע"ג** דחרי בתשעה באב מבואר [הדא במשנה שאין איסור במלאכה, דמיירי במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה בתשעה ב ב דאעפ"כ בשאר תענית ציבור מותרים - תוד"ח אין (מ). (לו) **כן** הוא ברש"י תענית יא. (לז) **ואע"ג** דבלאו הכי יום כיפור אסור אף קודם

ואין אדם יודע במה משתכר. שזו גם כן חוץ מן האדם, כי פרנסתו הוא חוץ ממדריגות האדם, כי דבר זו בארנו בחבור גבורות ה' (פס"ה) אצל כוס חמישי שם הארכנו בדבר זה, ובארנו כי הפרנסה של אדם היא למעלה מסדר העולם, עיין שם. לכך אינו יודע במה משתכר. ואף אם האדם חושב כי בדבר הזה בודאי ישתכר, אין זה בודאי, כי אי אפשר לדעת זה.

ואין האדם יודע מלכות בית דוד כשתחזור, וגם דבר זה חוץ לגכול ונגדר האדם ותראה כאשר נבנה בית שני וחזר להם הבית לא חזר להם מלכות בית דוד, ודבר זה צריך טעם נפלא מאוד כי למה לא חזר להם מלכות בית דוד גם כן, וזהו למ"ל מלכות בית דוד שלא היה כדאי להיות מלכות בית דוד זורח עד לעתיד ולפיכך אין אדם יודע מתי תחזור מלכות בית דוד, ואם לא היה בית דוד אל כך במעלה, לא היה אפשר במלכות בית דוד לבטל מלכות רביעית, ולפיכך בהכרח צריך אתה לומר שמלכות בית דוד מעלתו במעלה שאין ידיעת האדם תופס שם.

וכן מלכות רביעית מתי תפול, שגבר בארנו לך למעלה כי נפילת המלכות הזה אין ידיעה בו מפני גודל ממשלת המלכות ולפיכך אין אדם יודע מתי תפול, ולפיכך ראה אותה יעקב עולה ונרדמת. ומעתה התבאר במה שיש בו די להסיר השאלה הזאת, אשר חרפו עקבות משיחנו כאשר ראו אורך הגלות.

(נצח ישראל למהר"ל, פ"ה)

★

שבעה רברים מכוסים מבני אדם אלו הן יום הפיתה ויום הנחמה ועומק הדין

ג"ל בס"ד עומק הדין על הפירין הבאים מן השמים על האדם בעוה"ז. שצריך כל אדם לחשוב אותם לטובה אע"פ שהוא רואה הרעה שלהם בעין, והוא שישכיל לצייר בדעתו התולדות שאפשר להיות מהם כי אפשר שיהיה נולד מן הרעה טובה גדולה, וכמ"ש רז"ל איזהו חכם הרואה את הנולד. וכאשר תמצא בגמרא דברכות דא"ר עקיבא לעולם יהא אדם רגיל לומר כל דעבדי משמיא לטב, ומביא על זה מעשה אשר קרה לרבי עקיבא דשבת במדבר והוא עמיה שרגא ותרנגולא וחמרא, ואתא זיקא וכבא לשרגא ואתא שונרא ואכלה לתרנגולא ואתא אריה ואכליה לחמרא, ועל כל הדעות האלה שבאו עליו החליט ואמו שהיו לטובה, כי הביט בגולד שלהם. וכן היה דבאותה הלילה באו חילות ושללו את העיר והוא ניצול יע"ש. ולכן תמצא כי אותיות דין שהם הפירין אם תמצאם כזה דל"ת יו"ד נו"ן תמצא במילואם אותיות נולדות, לדעת אם באו יסורין עליך שהם דין הביט בגולדות שלהם ואז תחליט שהם לטובה. והנה הסתכלות זו שהיא בגולדות שרמוזים במלוי דין קודא אותם עומק הדין, כי המלוי הוא בעומק של הפשוט, ואלו הגולדות נעלמו מן האדם שלא יוכל לצייר בדעתו איך הם הגולדות ומה נגיעם ואין יהיו ומתי יהיו.

(כן יהודיע לרבי יוסף חיים מבגדאד זצ"ל)

★

ומלכות בית דוד מתי תחזור ומלכות חייבת מתי תכלה

יש רמז הכא כי הא בהא תליא, כאשר תכלה מלכות פרס מלכות בית דוד תחזור למקומה ולזה סמכו זה לזה. וכן מצאתי בס' שבילי אמונה, כאשר תכלה מלכות פרס יתגלה משיח בן דוד. ולדעתינו יש רמז בכאן.

(עין הבדולח)

★

תנו רבנן שלושה דברים וכו' על חסת שיסריח ועל המת שישתכח מן הלב

יתכן לפרש טעם שנגזר על המת שיסריח, משום דעיקר בפרה בקנה אחד שנעשה בשרו רימה ותולעים אוכלים בו, כדאיתא (שבת יג:) קשה רימה למת כמחט בבשר חי והיא דבוט הקבר. אם כן לזה אמר שנגזר על המת שיסריח, כי אינו יכול לעשות בשרו רימה אלא א"כ הסריח תחילה, כמו שפירש"י בחומש (שמות טז כ) ויורם תולעים ויבאש, הרי זה מקרא הפוך שבתחילה הבאיש ולבסוף התל"ע וכו', וכן דרך כל המתליעים כו'. אם כן זהו הטעם שנגזר על המת שיסריח, שמתוך כך נעשה בשרו רימה והיא עיקר כפרה.

ואמר עוד על המת שישתכח מן הלב, ור"ל על אותן צדיקים שמתים **על פי** ה' ואין רימה שולטת בהם. וכדאיתא (ב"מ פה:) בעובדא דר' אלעזר בר' שמעון שהיתה אשתו מצנעת בתו בעליותה כ"ב שנים ולא היה מסרח ורימה לא היתה בו. על אלו אמר שישתכח מן הלב, אף על פי שהיו מצניעין אותו מ"מ נגזר שישתכח.

(פנים מסבירות לרבי משה חיון מוינא)

תנו רבנן שלושה דברים וכו' ועל חסת שישתכח מן חלב וכו'

אין אדם יכול לקבל תנחומין על החי ויעקב סבר שיוסף מת. ואם תאמר ויעקב היה לו לחשוב מאחר שלא היה יכול לקבל תנחומין בודאי חי הוא, ויש לומר דודאי על המת נגזרה גזירה שישתכח הימנו (פסחים נד:), אבל אין זמן קבוע ומוגבל לזה, ויש מי שיצרו תקיף עליו ואינו מקבל תנחומין לזמן ארוך, ויעקב חשב כי לכך אינו מקבל תנחומין שיצרו תקיף עליו. אבל באמת לא יתכן דבר זה, שיהיה ביעקב שהוא צדיק גמור מדה גרועה כזאת להיות יצרו תקיף עליו שלא לקבל תנחומין, ולא תנוח דעתו עליו. ויש מפרשים כי יעקב חשב כי לכך אינו מתנחם מפני שלא היה מתייאש מקבורתו, ותמיד היה מחזיר עליו אולי ימצא את גופו להיות נקבר. ולפיכך כתיב ויתאבל על בנו ימים רבים שלא כלה האבילות, וכל זה שאין מתחילין למנות ימי האבילות אלא אחר שנתייאש מלקברו, ויעקב לא נתייאש מלקברו. אף על גב דדין אבילות אינו מתחיל רק אחר הקבורה או שנתייאש מלקברו, מכל מקום אינונות נקרא, ואחר שלא נתייאש מקבורתו אין אבילות חל עליו, ומכיון שלא נשלם זמן האבילות ועדיין אבילות עליו אינו מתנחם. אבל האמת לא יתכן כך, שהרי לא היה מת, ואם כן אין לומר שלכך לא קבל תנחומין מפני שלא כלה זמן האבילות, ולפיכך צריך לומר ש'אין אדם מקבל תנחומין על החי'. ועוד יש לומר דויעקב היה סובר כי מה שאינו מתנחם בשביל שאמר מובטח הייתי שלא יהיה ניהנם שולט, ובשביל מיתת יוסף יהיה חס ושלום גיהנם שולט בו, ובשביל זה אין תנחומין לו. כי מת בזה, כיון שעשה לו רושם זה, אין תנחומין לו. אבל האמת אינו כך, שהרי לא היה מת, ולמה לא קבל תנחומין, ואין לומר כי יעקב לא רצה בתנחומין כלל, כי היה זה חס ושלום מדה גרועה, אדם שאפשר לו לקבל תנחומין ולא רצה, אלא מעצמו היה כך שלא היה לו קבלת תנחומין, שאין תנחומין על חי. והיה סבור כי בשביל מיתתו ישלוט גיהנם בו חס ושלום. לכך אין נחמה לו, והיה סבור הוא בדבר שכלה, ודבר זה עדיין לא כלה.

(גור אריה למהר"ל, בראשית לז לח)

★

תנו רבנן שלושה דברים וכו' על חסת שיסריח

ר"ל כי מקרא מלא וישוב העפר' וגו' והרוח תשוב אל האלהים' וגו' (קהלת יב ז), הא בהא תליא שאין הגוף נסרח ונרקב כשאין הנפש שבה למנוחתה חיי נצחית היא תחייית המתים. ולזה אפילו הצדיקים ישובו לעפרם קודם תחיה, כמאמרם (שבת קנב:) בעובדא דהני קפולאי כו' שעה אחת קודם תחיה, וזה אמרם ועל המת שיסריח, וזה טעם אמתי לקברות הגוף, וע"ז אמרו שתקות אנוש רמה, והיינו שמצפה ומקוה שיהא רמה כי זה תכליתו.

(עין הבדולח)

★

ויש אומרים על הסמטע שיצא

ר"ל דכיונו כמ"ש חזה"ל כי מדרך ההסכמה, שיחשב הכסף כעולם גם הזהב כדי שיוכל אדם להשיג במחירם כל הנאות וחיי עוה"ז וכמו כן חיי עוה"ב, והסכמה זו חסד מחסדי הבורא ית"ש היקרים, עי"ש בשער הבחינה בארוכה. וזה אמרם וי"א אף על המטבע שיצא, והיינו שיטכימו שוכני ארץ ע"ז ולצורך תיקון העולם.

(עין הבדולח)

נה:

מתני' ששה דברים עשו אנשי יריחו על שלשה מיחו בידם ועל שלשה לא מיחו בידם, ואלו הן שלא מיחו בידם מרביצין דקלים כל היום ובורכין את שמע ואמנם גדר אהבה השלימות שאין בה דופי, אין אהבה למען לקבל שכר בשמרנו מצותיו, כי זהו לאהבת המועיל כדי לקבל הנאה על ידי כך, ואין זו אהבה שלימה, ואם יקבל הנאה משונא גם כן יאהבנו בשביל הנאות. אבל תכלית אהבה, שיצייר בנפשו אף שאקבל כאב ופורענות על שומרי התורה, ואהיה נגרע ומוכה כל ימי בזה ובבא, מכל מקום לא אמנע לעשות מצות ה', הואיל הוא רצונו, ורצון אוהבי אני עושה לרוב אהבתו. וזהו (ברכות נד:) ואהבת את ה' בכל נפשך, אפילו נוטל נפשך, הכוונה אפילו שתצייר כי על ידי שמירת מצוותיו מאבד אתה נפשך ותהיה נטולה וחסירה, מכל מקום לא תמנע לעשות המצוה, כפי אהבה שאינה תלויה בדבר. וכך אמרו (אבות פ"א מ"ג) הוו כעבדים המשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פרס, כדי שתהיה אהבה שלימה שאינה תלויה בדבר כלל. ואהבה שלימה כזו תליא